

Питання стабільного забезпечення країни енергетичними ресурсами набуває першорядного значення сьогодні, коли традиційні енергетичні джерела вичерпуються, а володіння ними стає потужним важелем геополітики. Їх відсутність чи втрата доступу до них загрожують державній безпеці, ставлячи країну в залежність від тих, хто «закручує газові чи нафтові крани».

Енергобезпека й енергоефективність стають без перебільшення ключовими чинниками конкурентоспроможності країни. Локомотивом конкурентоспроможності країни є національний бізнес. Конкурентоспроможний бізнес – це, насамперед, енергоефективне виробництво, яке не тільки продукує високоякісні товари й послуги, що користуються міжнародним попитом, але й робить це максимально ефективно і в гармонії з довкіллям. Така конкурентоспроможність бізнесу (і країни в цілому) є більш сталою та соціально відповідальною.

Для України сьогодні питання енергобезпеки й енергоефективності є стратегічними викликами. До останнього часу Україна споживала майже втричі більше енергії на одиницю продукції, ніж розвинуті країни – члени ОЕСР, ніж країни ЄС-15, та майже у два з половиною рази більше, ніж у середньому увесь світ. Надзвичайно висока енергоємність економіки нашаровується на нерозв'язаність проблеми енергетичної безпеки – на імпорт з одного напрямку припадає майже 45% постачання первинних енергоресурсів, в тому числі близько 75% поставок до країни сировини нафти та природного газу. Таку енерговитратну економіку «дозволяють» собі сьогодні лише країни, що є великими виробниками та експортерами енергоресурсів. Та й то не всі. Як свідчать проведені експертами «Монітора конкурентоспроможності» дослідження, російська промисловість споживає менше енергії на 1 дол. ВВП, ніж українська.

Структурні зміни, хоча й непослідовні та мляві, сприяють поступовому зменшенню показника енергоємності українського ВВП. Ця тенденція посилюватиметься в міру зменшення питомої ваги секторів важкої промисловості на користь секторів нової економіки та послуг. Але вона сама собою не розв'яже проблеми «енергетичної» та «екологічної» конкурентоспроможності української економіки. Це потребуватиме масштабної державної та суспільної підтримки для впровадження значних «екоінвестицій», тобто інвестицій в альтернативні джерела, нові технології, що гармонізують економіку та довкілля.

Нехтування енергетичною проблематикою з боку політичному надалі тільки посилюватиме енергозалежність України, ризики для її природного середовища й здоров'я нації, неефективність виробництва. Хоча «енергетичних» пріоритетів в Україні досить багато, найфундаментальніші проблеми описуються доволі «простими» політичними імперативами.

1. Підвищення рівня енергоефективності української економіки вимагатиме суттєвого підвищення внутрішніх цін на енергоносії з метою відшкодування у довгостроковій перспективі витрат на їх виробництво. Цей імператив потребуватиме не лише відмови від дешевого популізму, але й політичної волі та сміливості. Довіра народу до влади та посилення соціального капіталу є необхідними умовами для його реалізації.

2. Мобілізація значних інвестицій для модернізації енергосектору потребуватиме реструктуризації останнього з метою створення двох базових умов для інвесторів:

- ціноутворення, що базується на повному відшкодуванні витрат та прийнятному рівні дохідності й інвестицій;
- стабільності, прозорості та передбачуваності регуляторного й інституційного середовища.

3. Мобілізація інвестицій вимагатиме не лише відкритої та конкурентної приватизації великої кількості державних активів в енергосекторі, а й створення нових законодавчих та регуляторних рамок для таких секторів, як, зокрема, генерація електроенергії.

Саме тому Рада конкурентоспроможності України приділяє особливу увагу питанням енергозбереження та енергоефективності як головних чинників національної безпеки та конкурентоспроможності країни. Друге число «Монітора конкурентоспроможності», крім усього іншого, присвячене детальному аналізу енергетичної проблематики та рекомендаціям провідних експертів «МК» щодо пріоритетів енергетичної стратегії країни.

Юрій Полунєв, голова Ради конкурентоспроможності України, президент Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ)

Зміст

Україна в рейтингу конкурентоспроможності IMD-Lausanne

стор. 2

Технологія економічного прориву – прагматичний шлях наближення України до ЄС

стор. 4

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЯКІСТЬ

Енергетична безпека країни

стор. 14

СТВОРЕННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІКИ ЗНАЇ

Технологічна інфраструктура: розвиненість інформаційно-комп'ютерних технологій

стор. 40

Ринок праці: навички та кваліфікації

стор. 42

ЛІКВІДАЦІЯ КРИТИЧНИХ ВІДСТАВАНЬ
Макроекономічне середовище:

фундаментальні макроекономічні показники

стор. 50

Ефективність влади та інститутів:

ефективність влади й законодавства

стор. 56

Ефективність влади та інститутів:

стимулювання інвестицій та експорту

стор. 64

Ефективність влади та інститутів: конкуренція

стор. 72

Ефективність влади та інститутів:

ефективність банківського сектору

стор. 76

Україна в рейтингу конкурентоспроможності IMD-Lausanne

У травні 2007 р. Всесвітній центр конкурентоспроможності Інституту розвитку менеджменту IMD-Lausanne (Лозанна, Швейцарія) опублікував результати щорічного звіту щодо конкурентоспроможності країн світу – IMD World Competitiveness Yearbook 2007. Україна вперше за 19 років існування рейтингу увійшла до нього й посіла 46-те місце серед 55 прореєстрованих країн.

Включення України до IMD World Competitiveness Yearbook стало можливим завдяки партнерській співпраці з IMD-Lausanne Ради конкурентоспроможності України та Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ).

IMD World Competitiveness Yearbook:

1

Аналізує та рейтингує спроможність націй створювати та підтримувати середовище, яке забезпечує конкурентоспроможність бізнесу.

2

Є найбільш всеохопним щорічним аналітичним дослідженням конкурентоспроможності країн (охоплює 55 країн світу, аналізує понад 320 показників та критеріїв з метою забезпечення всебічного огляду конкурентоспроможності націй).

3

Відзначається високим рівнем об'єктивності, оскільки дві третини критеріїв базуються на статистичних даних і тільки третина – на результатах опитування бізнесменів (причому в опитуванні беруть участь представники національного бізнесу з усіх регіонів та видів економічної діяльності).

4

Не обмежується чинниками, пов'язаними із макроекономічною політикою та станом бізнес-середовища, а оцінює також чинники сталості економічного зростання, екологічного впливу на економіку, розвиненості інфраструктури, необхідної для відтворення в суспільстві головного чинника підвищення конкурентоспроможності – людського капіталу.

5

Містить профілі країн у розрізі основних чинників конкурентоспроможності, що дає змогу простежити тенденції розвитку конкурентоспроможності.

6

Містить «баланс конкурентоспроможності» кожної країни, демонструє динамічні зміни економічного середовища, окреслюючи основні прориви та «невдачі» порівняно з попереднім роком, а також аналізуючи недоліки та переваги за кожним ключовим чинником конкурентоспроможності.

За показниками макроекономічної динаміки Україна посіла 43-тє місце, за показниками ефективності влади – 48-ме, за показниками ефективності бізнесу – 46-те, за показниками інфраструктури – 47-ме. Найбільші критичні відставання України – якість інституційного середовища (53-тє місце), бізнес-законодавства (53-тє місце), ринку праці (50-тє місце), рівень розвитку фінансових ринків (54-тє місце), базової інфраструктури (53-тє місце), стан охорони здоров'я та довкілля (53-тє місце).

Низька ефективність влади та регуляторного середовища є, на думку експертів, головним чинником низького рівня конкурентоспроможності України. Саме тому «Ефективність влади та інститутів» визначена Радою конкурентоспроможності України як головна складова матриці «Ліквідація критичних відставань» у Технології економічного прориву, що була презентована на шпальтах «Монітора конкурентоспроможності» №1 за 2006 р.

Коментар експерта

Юрій Полунєєв, голова Ради конкурентоспроможності України, президент Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ)

«Головною дійовою особою на світових ринках, що забезпечує конкурентоспроможність країни, є бізнес – і великий, і середній, і малий. А український політикум не здатен створити для нашого бізнесу найбільш сприятливі регуляторні умови. Ось чому таким важливим є рейтинг конкурентоспроможності: він показує, в яких напрямках суспільство має тиснути на владу для прийняття нею системних рішень, а також слугує орієнтиром для бізнесу, вказуючи, на що має звернути увагу менеджмент, аби забезпечити свою конкурентоспроможність на глобальних ринках. За підсумками рейтингу можна стверджувати, що найбільшими критичними відставаннями України є: неефективність системи владних інститутів, зокрема судової влади; відсутність захисту прав власності, зокрема міноритарних акціонерів; нерозвиненість ринків капіталу; висока ціна грошей для бізнесу, зумовлена високими темпами інфляції; низька ефективність бізнесу, однією з причин якої є недостатність на ринку праці необхідних кваліфікованих кадрів, що пов'язано зокрема з недостатніми інвестиціями держави в професійну освіту; низька ефективність системи охорони здоров'я, яка мала би забезпечувати ефективне відновлення найважливішого капіталу – людського; нерозвиненість «м'якої» (технологічної) інфраструктури, необхідної для створення нового типу економіки – економіки знань».

Коментар експерта

Ірина Крючкова, головний редактор «Монітора конкурентоспроможності», заввідділу Інституту економіки та прогнозування НАН України

«За динамізмом розвитку економіка України є далеко не останньою в рейтингу. Так, за зростанням ВВП Україна входить до першої десятки. Однак решта показників дають змогу зробити неоптимістичний висновок, що таке зростання не є сталим. Україна відстає від решти прореєнтованих країн за якістю середовища для ведення бізнесу, параметрами приватно-державного партнерства. Неефективні інституційні рамки та недосконале і непослідовне бізнес-законодавство зводять нанівець усі зусилля українського бізнесу працювати більш ефективно. Ще один із цілої низки негативних чинників – низька ефективність впровадження державних рішень».

Підготувала **Наталія Палій**

Технологія економічного прориву® – прагматичний шлях наближення України до ЄС

З огляду на низьку конкурентоспроможність України наміри щодо її входження до ЄС наразі залишаються декларативними. Стати членом Співтовариства де-юре – поки далека перспектива. Однак ми маємо можливість наблизитися до ЄС де-факто.

Для цього потрібно виробити й реалізовувати такий формат економічної політики, що не лише буде близький до формату нової економічної політики ЄС, а й певною мірою імітуватиме його. Зробити це не так уже й важко, оскільки перед Європою та Україною постають подібні виклики: **об'єднана Європа і Україна потребують здійснення економічного прориву.**

Європа

У разі збереження органічного зростання країни – члени ЄС зможуть демонструвати протягом 20 років темпи зростання, не вищі від 1% на рік

Продуктивність праці у країнах-конкурентах Європи (США, країнах Азії, Китаї) зростає вищими темпами

Згадані країни-конкуренти постійно збільшують обсяг інвестицій у науку та технології; Європа зіштовхнулася з невпинним старінням населення та демографічною кризою

Україна

Темпи зростання в Україні є вищими, ніж у Європі, але в Україні інша база зростання й набагато нижчий рівень ВВП на душу населення (близько 1770 дол. США у 2005 році, тоді як у середньому для Єврозони цей показник становив 32 700 дол. США)

Продуктивність праці є взагалі низькою

Спостерігається розрив у рівні доходів (майже третину населення (27%) можна зарахувати до категорії бідних, а 15% просто злидарюють), ресурсно-цінова (факторна) конкурентоспроможність, демографічна криза (старіння населення), «відплив мізків» та робоча еміграція

Однак Європа та Україна різночутно відрізняються у своїх відповідях на ці виклики.

Європа

Політичною відповіддю Європи на виклики стали ухвалення 2000 р. та оновлення 2005 р. Лісабонської стратегії (ЛС), а також розробка й реалізація протягом 2007-2013 рр. Сьомої Рамкової Програми (РП7). Фінансовим пріоритетом ЄС до 2013 р. визначено фінансування ЛС – концентрування інвестицій на економіці знань, сталості та соціальній згуртованості (соціальному капіталі)

Україна

В Україні немає чіткого усвідомлення викликів та загроз, спостерігається політичний застій, спровокований низькою якістю політичного, відсутністю чіткої стратегії. Суспільство не має відчуття втрати часу та можливостей

Основним завданням ЛС є забезпечення:

1

МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

(низький рівень інфляції і фіскальних дефіцитів).

2

ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ за рахунок впровадження інновацій, накопичення інтелектуального капіталу та розвитку підприємництва.

3

ВИСОКОКОНКУРЕНТНОЇ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ, спрямованої на:

- забезпечення повної зайнятості;
- соціальний прогрес та інклюзивність;
- захист довкілля та покращення його якості.

Адаптувати логіку Лісабонської стратегії ЄС до українських реалій цілком можливо. Запропонована Радою конкурентоспроможності України Технологія економічного прориву (ТЕП) є дорожньою картою реалізації європейського формату економічної політики в Україні.

Набір «показників дії» матриці «ЛКВ» цілком відповідає одному із глобальних завдань Лісабонської стратегії – «Європа має стати найкращим місцем для інвестицій та зайнятості, для бізнесу і підприємництва». По суті, це означає для Європи ліквідацію відставань у регуляторно-інституційній сфері.

Матриця ТЕП «ЛКВ»

**Конкуренція.
Відкритість економіки.
Стимулювання прямих іноземних інвестицій та експорту**

Лісабонська стратегія

- 1. Розширення та вдосконалення внутрішнього ринку, його основних інститутів:**
 - фактичне відкриття для конкуренції ринку телекомунікацій, фінансових та інших послуг;
 - подолання перешкод для вільної конкуренції;
 - перегляд і посилення законів, спрямованих на захист споживачів та бізнесу;
 - програма REACH (реєстрація, оцінка та дозвіл на використання хімічних речовин).
- 2. Посилення позицій ЄС щодо реалізації рішень СОТ, відкриття нових ринків для експорту**

Якість регуляторного середовища

1. Покращення регуляторного клімату – нова ініціатива Єврокомісії (березень 2005) щодо реформи регулювання:

- спрощення правил і процедури регулювання бізнесу, особливо в тих секторах, які відстають за темпами зростання;
- удосконалення процедури розробки законодавства (більш якісне оцінювання – із залученням незалежних експертів – впливу нових законодавчих актів на конкурентоспроможність);
- зменшення тягаря адміністративних витрат, особливо у секторі малого та середнього бізнесу (МСБ), що сприятиме адаптації технологій та впровадженню інновацій;
- детальний посекторний аналіз економіки з метою визначення тих регуляторних перешкод, які заважають зростанню та інноваціям, особливо у секторі МСБ.

2. Покращення середовища для МСБ – забезпечення кращого ставлення суспільства до підприємницької діяльності.

3. Ширше використання електронного урядування.

4. Боротьба із корупцією та шахрайством.

5. Удосконалення системи оподаткування (розробка концепції консолідованого корпоративного податку)

Ефективність банківського сектору.
Розвиненість ринку капіталів. Доступ до капіталу

1. Створення єдиного ринку фінансових послуг.

2. Сприяння інноваціям шляхом полегшення доступу до фінансування (розподіл ризиків із венчурними інвесторами, співгарантування).

3. Створення мережі підтримки МСБ (Європейські інфоцентри, Центри поширення інновацій)

Основні макропоказники

Забезпечення стабільності цін

Управління державними фінансами

Впровадження змін до Пакту про стабільність та розвиток (Маастріхт) – зниження дефіциту бюджету

Базова інфраструктура

1. Забезпечення повної відкритості конкуренції енергетичних та мережевих галузей.

2. Реалізація 45 «термінових міжнародних проектів у галузі транспорту та енергетики».

3. Створення транс'європейської мережі

Згідно із Лісабонською стратегією, Європа має шляхом інвестицій та організації зусиль влади й суспільства посилити засади економіки знань («Знання та інновації у сприянні розвитку»):

- удосконалення наукової інфраструктури та підвищення рівня розвитку науки;
- поліпшення системи освіти;
- забезпечення необхідних бізнесові на сучасному етапі робочих кваліфікацій;
- розвиток і підтримка «м'якої» інфраструктури – інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);
- стимулювання підприємництва та інновацій.

Матриця ТЕП «ЕКОЗНАННЯ»

Лісабонська стратегія

Розвиток науки й наукової інфраструктури

- 1. Посилення інвестицій в НДДКР.** ЄС інвестує у НДДКР на 1/3 менше, ніж США (на 80% це зумовлено недостатністю фінансування НДДКР з боку приватного сектору). До речі, в Україні цей рівень катастрофічно нижчий. ЄС планує підвищити рівень інвестицій у НДДКР з 2% ВВП до 3% до 2010 за рахунок:
 - збільшення державних видатків на науку й технології та забезпечення їх ефективного використання;
 - розробки сприятливих для бізнесу законів та регуляторного середовища з метою залучення його до впровадження інновацій та інвестування в НДДКР;
 - реалізації скоординованого європейського підходу до вдосконалення податкових законів у сфері НДДКР;
 - підвищення рівня кваліфікації наукових дослідників.
- 2. Прийняття Програми досліджень в рамках 7-ї Рамкової Програми (РП7):**
 - створення Ради наукових досліджень (у складі незалежних науковців світового рівня, що відбиратимуть для фінансування дослідницькі проекти й програми, виходячи з рівня якості наукової роботи);
 - перегляд Рамкової програми державної допомоги НДДКР з метою сприяння доступу до фінансування і венчурного капіталу, особливо для молодих та інноваційних компаній.
- 3. Програма РП7 «Конкурентоспроможність та інновації»:**
 - створення Інноваційних полюсів – забезпечення кооперації в регіонах високотехнологічних МСБ, забезпечення фінансової підтримки ВНЗ, їх співпраці з бізнесом;
 - ініціатива «Регіони знань» – підтримка регіональних кластерів, що базуються на НДДКР.
- 4. Державна допомога МСБ**

Розвиток «м'якої» інфраструктури

1. Сприяння широкому розвитку та застосуванню ІКТ як стрижня «м'якої» інфраструктури для економіки знань, особливо у секторі послуг (транспорт, рітейл, фінанси тощо).
2. Реалізація нової ініціативи і2010: Європейське інформаційне суспільство, що продовжить реалізацію плану e-Europe.
3. Розбудова інформаційного суспільства

Підприємництво, інновації, нові технології та інтелектуальний капітал

1. Сприяння інноваціям у сфері:
 - біотехнологій;
 - екоінновацій (ефективне використання ресурсів, реагування на зміну клімату, впровадження енергетичної ренти).
2. Створення Європейського технологічного інституту, який приваблював би найкращі мізки, ідеї та компанії з усього світу.
3. Надання підтримки інноваційним полюсам, регіональним кластерам, ВНЗ.
4. Запровадження єдиного патенту ЄС.
5. Започаткування реформи правил адресної допомоги країнам-членам – спрямування її на подолання збоїв ринкового механізму у секторах із високим потенціалом зростання та на стимулювання інновацій.
6. Підтримка конкурентоспроможності промисловості шляхом державно-приватного партнерства (public-private partnership – PPP) у реалізації Європейських технологічних ініціатив:
 - технологій збереження довкілля;
 - водневих технологій;
 - технологій використання сонячної енергії.
7. Обмін перспективним досвідом реалізації інновацій (innovation trendcharts, innobarometer, innovation scoreboard).
8. Максимальне залучення МСБ до досліджень (посилення інноваційного потенціалу МСБ шляхом підтримки проєктів, відібраних на конкурсній основі)

Людський капітал і система освіти

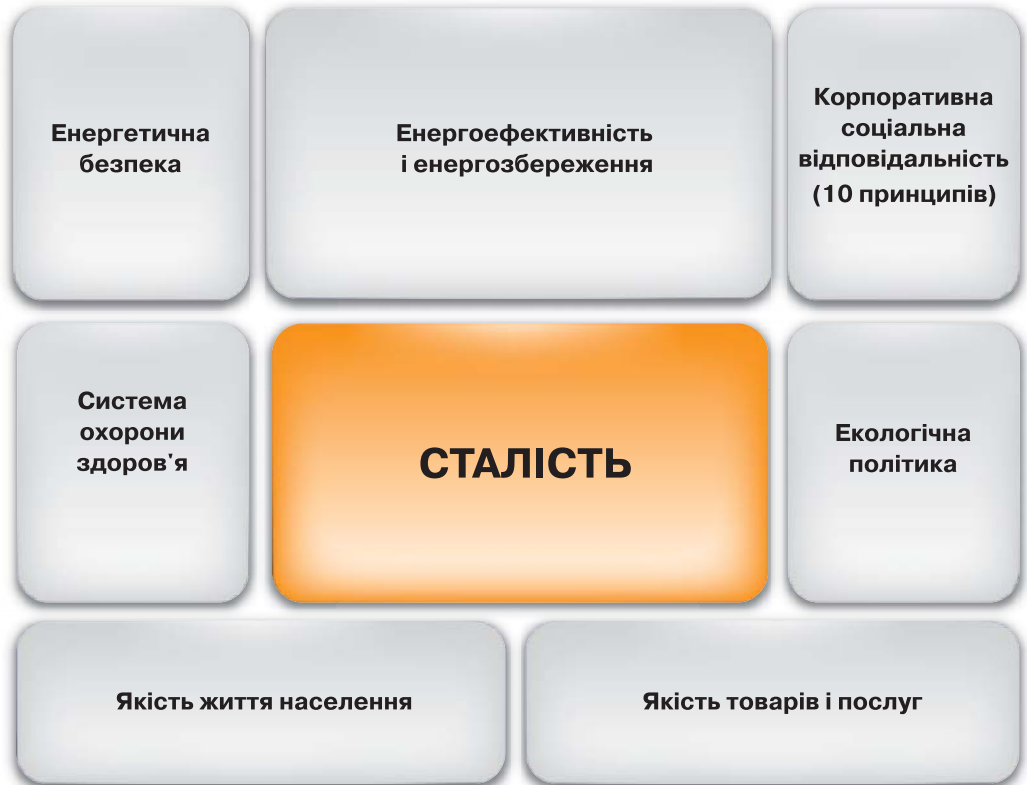
- Програма європейської вищої освіти:**
- забезпечення спроможності європейських університетів конкурувати із найкращими освітніми закладами світу;
 - покращення їх дослідницької бази

Ринок праці, навички та кваліфікації

1. Активна політика працевлаштування.
2. Активна політика захисту працівників похилого віку (інклюзивність).
3. Реалізація програм здобуття кваліфікацій, особливо серед молоді.
4. Впровадження ухваленої 2005 р. Програми навчання протягом життя на рівні ЄС.
5. Спрощення процесу взаємного визнання кваліфікацій, що підвищить мобільність робочої сили.
6. Підвищення здатності працівників до адаптації та гнучкості ринків праці.
7. Прийняття Системи європейських кваліфікацій

Цей блок цілком корелює із основоположним вектором Лісабонської стратегії: економічне зростання має бути сталим, тобто характеризуватися:

- увагою до довкілля;
- забезпеченням енергетичної безпеки та енергоефективності;
- реалізацією принципів соціальної відповідальності бізнесу.

Матриця ТЕП «СТАЛІСТЬ»

Лісабонська стратегія

Екологічна політика

1. Активне сприяння впровадженню технологій, що зберігають довкілля.
2. Впровадження екоінновацій, особливо у транспорті та енергетиці:
 - ефективне використання природних ресурсів;
 - «розумна» енергетика;
 - врахування зміни клімату.
3. Заохочення приватних джерел фінансування, зокрема через Європейський інвестиційний банк.
4. LIFE+ – Програма співфінансування проектів збереження природи

Система охорони здоров'я

Модернізація системи пенсійного забезпечення та охорони здоров'я

Корпоративна соціальна відповідальність

Заохочення ініціатив бізнесу щодо корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)

Енергетична безпека. Енергоефективність та енергозбереження

1. Програма РП7 «Розумна Енергетика»:
 - підвищення попиту на використання енергоефективних технологій;
 - сприяння застосуванню відновлювальних джерел енергії та диверсифікації джерел енергії;
 - стимулювання диверсифікації пального та забезпечення енергоефективності транспорту.
2. Створення регіональних та місцевих енергетичних агентств, що підтримують перехід на більш сталу енергетичну модель (240 уже створено)

Лісабонська стратегія також передбачає, що європейське суспільство має стати більш згуртованим та соціально інклюзивним. Основними напрямками реалізації політики соціальної згуртованості є:

- посилення привабливості віддалених та депресивних регіонів і міст (забезпечення доступу до них, адекватності послуг, збереження екології);
- активізація інновацій, підприємництва, розбудова економіки знань та ІКТ;
- створення кращих робочих місць.

Матриця ТЕП «ЗГУРТОВАНІСТЬ»

Лісабонська стратегія

Соціальна інклюзивність

- 1. Залучення якомога більшої кількості людей на ринок праці та ліквідація дискримінації щодо таких груп:**
 - жінки;
 - інваліди;
 - молодь;
 - люди похилого віку.
- 2. Європейський пакт про молодь — зниження рівня безробіття серед молоді та спрощення її входження на ринок праці:**
 - скорочення безробіття серед молоді;
 - більш якісне забезпечення професійної підготовки;
 - навчання ремесел;
 - залучення молоді до вивчення математики, природничих наук, технологій та машинобудування.
- 3. Ініціатива i2010 — доступ до цифрової економіки, підвищення інклюзивності**

Висновки

Розроблена Радою конкурентоспроможності України Технологія економічного прориву для України та Лісабонська стратегія ЄС дадуть результати лише у середньо- та довгостроковій перспективі. Але їх можна вважати справжнім проривом.

ТЕП

Послідовні кроки щодо реалізації матриці ЛКВ забезпечать додаткове зростання ВВП на 2-3% (за розрахунками РКУ)

Впровадження «показників дії» матриці «ЕКОЗНАННЯ» сприятиме зростанню в Україні частки фінансування НДДКР у ВВП з 1,4 до 3% і зумовить зростання ВВП на 2,5-3%. Середній рівень освіти працівників щороку зростатиме на 0,5-0,7%

ТЕП може підвищити темпи зростання України до 7-10% на рік

Лісабонська стратегія

Дії щодо ліквідації критичних відставань принесуть Євросоюзу збільшення ВВП на 1,1% та зростання зайнятості на 0,5%

Впровадження Лісабонської стратегії в частині розбудови економіки знань дасть зростання частки фінансування НДДКР у ВВП з 1,9 до 3%, а самого ВВП – на 1,7% до 2010 р. Середній рівень освіти працівників підвищуватиметься на 0,3-0,5% на рік

Реалізація Лісабонської стратегії в цілому забезпечить Євросоюзу підвищення темпів зростання до 3% на рік

Таким чином, активніше зростання завдяки реалізації Технології економічного прориву дасть Україні шанс надолужити наявний розрив у розвиткові й наблизитися у середньостроковій перспективі до європейських країн із вищим рівнем конкурентоспроможності.

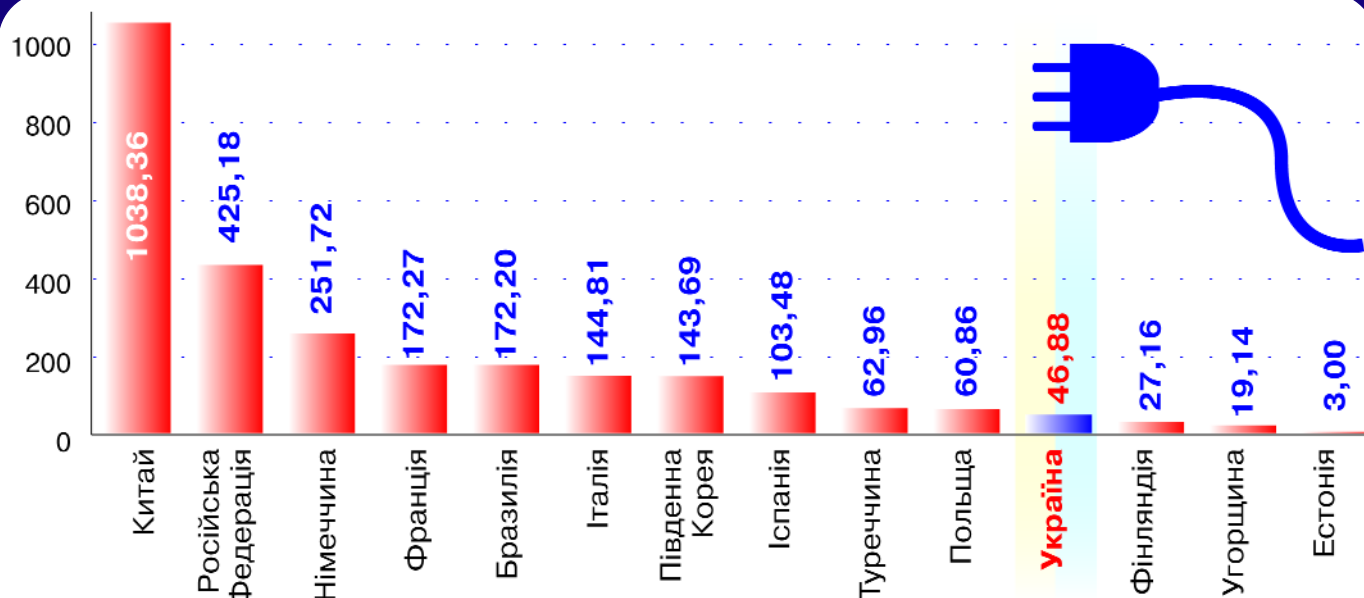
СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЯКІСТЬ

Коментар надав **Олександр Тодійчук**,
«Лундін»-професор

Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ),
координатор з питань реалізації Меморандуму
Україна-ЄС у сфері енергетики в рамках програми
INOATE, член РКУ

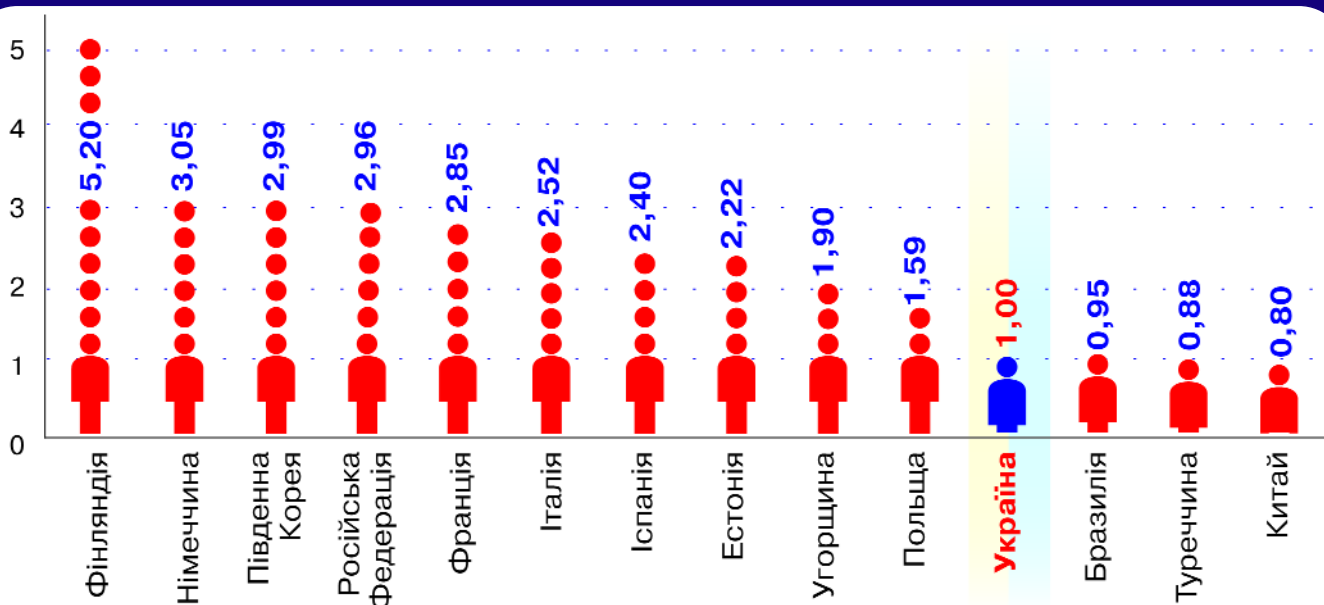
Споживання енергії

Кінцеве споживання енергії, млн мтне*, 2004 р. (Україна – 2006 р.)

* мтне – метрична тонна нафтового еквівалента

Кінцеве споживання енергії на душу населення, млн мтне, 2004 р. (Україна – 2006 р.)

На думку незалежних експертів, дані Держкомстату України щодо обсягів та ефективності використання енергії не є повністю достовірними у зв'язку з неповним урахуванням тіньового сектора економіки (за оцінками фахівців, його обсяги становлять до 50%), а також недосконалістю системи обліку та звітності.

Чинники, що зумовлюють відносно низький рівень кінцевого енергоспоживання в Україні

1

НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ енергоспоживання у побуті населення, зокрема сільського.

2

НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ енергоозброєності приватних підприємств сільського господарства та малих підприємств інших галузей, зумовленим значним використанням ручної праці.

3

ОБМЕЖЕНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ на підприємствах та установах бюджетної сфери (наприклад, недостатнє опалення дитсадків, лікарень тощо).

4

ВИКОРИСТАННЯ у побуті, зокрема для обігріву, **ЗНАЧНИХ ОБСЯГІВ** природного газу, пропан-бутану, місцевих органічних палив, що здебільшого не обліковуються (передусім торфу, деревини, вугілля з покинутих шахт тощо).

5

НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВИКОРИСТАННЯ енергії, яке часто обліковують як втрати під час її транспортування.

6

ЧАСТКОВА РУЙНАЦІЯ енергетичної інфраструктури через несприятливі економічні умови.

Однак

Слід враховувати те, що навіть ця незначна кількість використовуваної енергії витрачається неефективно, що пов'язано з низкою чинників:

- технологічною відсталістю комунальної сфери, де не впроваджуються сучасні технології;
- відсутністю системного моніторингу виробництва та споживання енергії з постійним аналізом ефективності всіх ланок та їх відповідності сучасним стандартам;
- значними втратами енергії на рівні споживачів через використання дешевого недосконалого обладнання (іноді саморобного) та технологій, що зрештою призводить до додаткових витрат;
- відсутністю державних норм, стандартів, індикативних планів енергоспоживання, що створювали би систему мотивації споживачів до енергозбереження;
- недостатньою поінформованістю населення і керівників підприємств та комунальних господарств щодо сучасних технологій та світових тенденцій у сфері енергоефективності та енергозбереження.

Зарубіжний досвід

У США в рамках державних програм енергозбереження здійснюється спеціальне маркування енергетичних установок та електрообладнання, наприклад «Energy Star», що характеризуються високим рівнем енергоефективності. Завдяки широкій просвітницькій діяльності воно користується підвищеним попитом у населення, що стимулює виробників випускати саме енергозберігаюче обладнання.

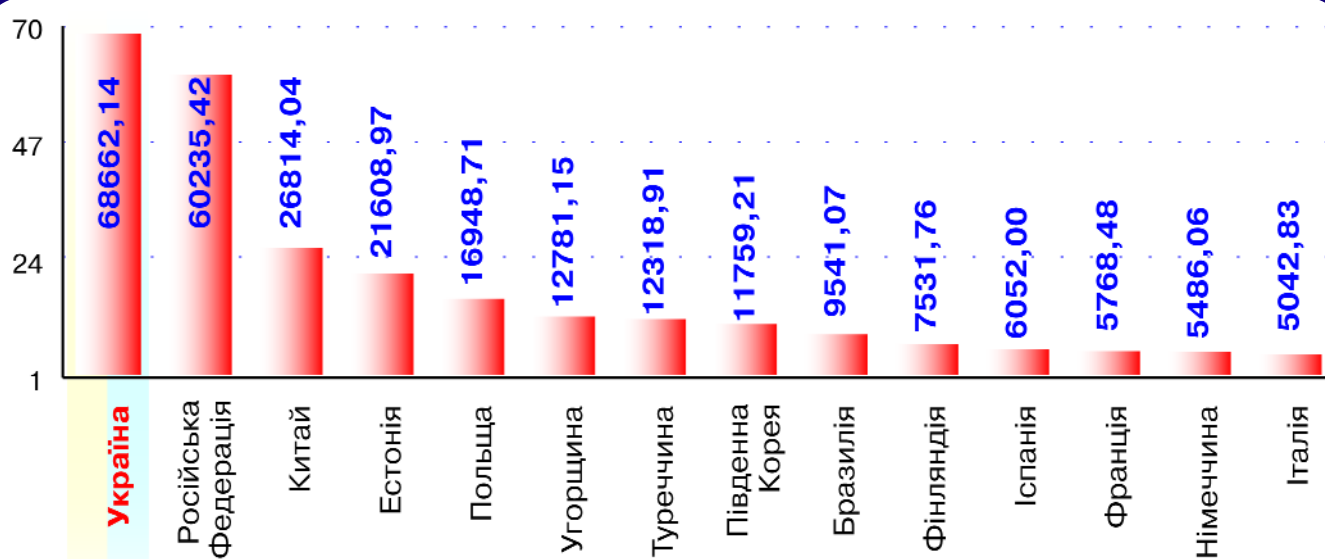
У Білорусі наразі активно впроваджуються програми з енергозбереження, нові технології, а також провадиться просвітницька робота серед населення з питань енергозбереження, починаючи з молодшої школи, що вже обумовлює позитивний ефект.

NB!

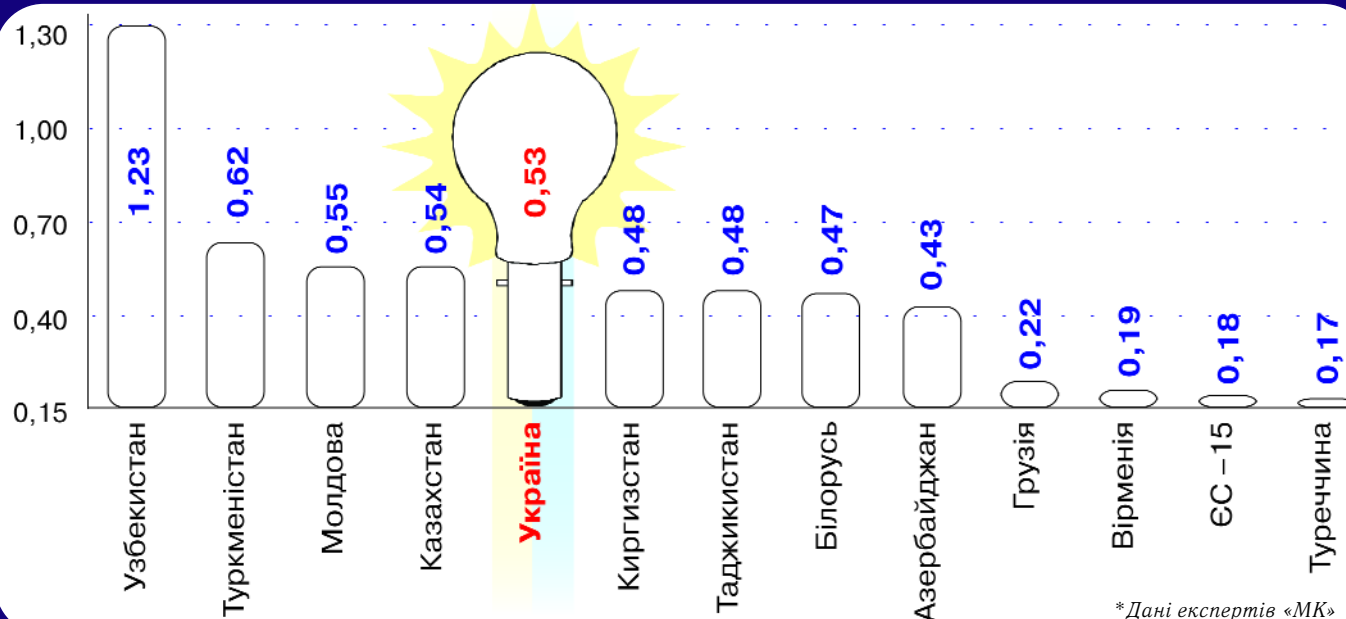
За умови стрімкого і незворотного зростання цін на імпортовані енергоносії українським споживачам варто переорієнтуватися на розширення використання української електроенергії, ціна на яку є більш прогнозованою, потенціал виробництва має значні резерви до збільшення. Стабільний розвиток електроенергетичної галузі України справить позитивний вплив на розвиток економіки в цілому і підвищить рівень енергетичної безпеки держави.

Енергоемність економіки

Виробниче споживання енергії, кДж на 1 дол. ВВП, 2003 р.
(Україна – 2006 р.)

Енергоемність країн – учасниць «Бакинської ініціативи» (мтне на 1 тис дол. США за паритетами купівельної спроможності), 2005 р.*

* Дані експертів «МК»

Енергоемність України майже втричі перевищує середні показники країн ЄС-15, для більшості з яких на 1 тис. дол. США за паритетами купівельної спроможності припадає 0,20 мтне.

Структура проміжного енергоспоживання в Україні є досить викривленою.

Сільське господарство, малий бізнес, бюджетна сфера та армія характеризуються низьким рівнем споживання електроенергії. Однак це не знижує загального рівня виробничого споживання енергії, оскільки в Україні функціонує надзвичайно енергоємна промисловість із нехарактерною для Європи структурою енергоспоживання. Так, у країнах-орієнтирах у проміжному споживанні серед енергоносіїв превалює електроенергія, в Україні – вуглеводневі енергоносії (газ, вугілля, нафта). Для порівняння: в Україні витрати на вуглеводні у загальному обсязі проміжного енергоспоживання становлять 7,3%, у Великобританії – 2%, в Японії – 1,8%.

Причини надзвичайно високого рівня енергоспоживання у промисловості в Україні

1

ВІДНОСНО ДЕШЕВІ ЦІНИ на газ, що існували до 2006 р., а також низькі ціни на вугілля та нафту у попередні періоди.

2

ВИКРИВЛЕНА СТРУКТУРА промисловості із переважанням сировинних галузей із високим рівнем проміжного енергоспоживання (металургія, хімічна промисловість, важке машинобудування тощо), а також енерговитратний транспорт.

3

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСТАРІЛОГО ЕНЕРГОЄМНОГО УСТАТКУВАННЯ та технологій практично у всіх галузях.

4

НИЗЬКА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕНЕРГОСЕКТОРУ, тобто низька ефективність трансформації первинних енергоресурсів (вугілля, газу тощо) в електроенергію, що віддзеркалює відсутність серйозної реструктуризації як енергосектору, так і ЖКГ.

5

ВІДСУТНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТИВНИХ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ енергозбереження та підвищення енергоефективності, а також щорічних планів, що містили би індикативні якісні та кількісні показники і описували систему мотивації щодо їх впровадження.

Статистика енергоспоживання

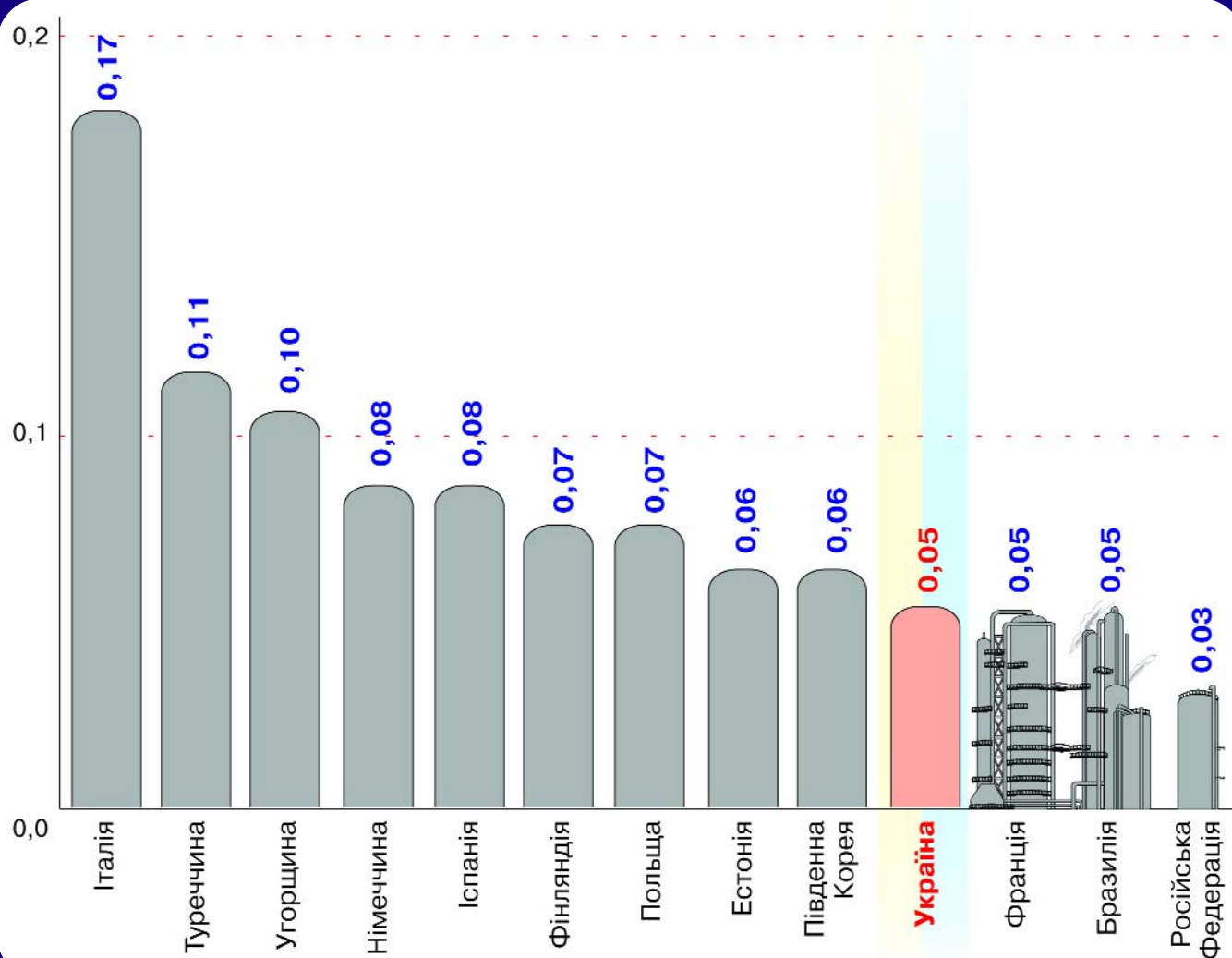
Підприємствами та організаціями усіх форм власності у I кварталі 2007 р. використано 57,5 млн т первинних і вторинних видів палива в умовному вимірі, що на 7,6% менше, ніж за відповідний період попереднього року.* Основна частка у структурі використаного палива припадала на газ природний – 45%, вугілля – 23%, нафту, включаючи газовий конденсат, – 10%, нафтопродукти – 7% (у I кварталі 2006р. – відповідно 50%, 22%, 9% і 6%). У загальних обсягах споживання палива основним напрямком його використання було перетворення на інші види палива та енергії – 55%. Витрати на кінцеве споживання становили 39%, витрати на неенергетичні потреби – 5%, втрати при розподілі, транспортуванні та зберіганні – 1.

Джерело: Держкомстат України

*Однак слід врахувати, що зима 2007 р. була значно теплішою за зиму 2006 р.

Вартість електроенергії

Вартість електроенергії для промислових потреб, дол. США за кВт/год., 2005 р. (Україна – 2006 р.)

Чинники, що досі обумовлювали відносно низьку вартість електроенергії для промислових потреб в Україні

НИЗЬКА ВАРТІСТЬ ГАЗУ, що використовувався для енергогенерації (особливо низькою була ціна до 2006 р.).

1

НИЗЬКА (на певному етапі) **ЦІНА ВУГІЛЛЯ**, що зумовлено максимальною експлуатацією існуючих, уже виснажених шахт, відсутністю інвестицій у їх модернізацію та впровадження технологій, спрямованих на збереження довкілля, низькою якістю вугілля.

2

НИЗЬКА СОБІВАРТІСТЬ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ, виробленої атомними електростанціями, що пояснюється кількома чинниками:

- АЕС збудовані ще за радянських часів, що мінімізує інвестиційну складову тарифів на вироблену ними енергію;
- у собівартості наразі не враховані реальні потреби у накопиченні коштів для виводу з експлуатації відпрацьованих енергоблоків та заміни їх на нові.

3

НИЗЬКА (протягом певного часу) **ВАРТІСТЬ ПАЛИВА ДЛЯ АЕС** (ТВЕлів, отриманих як розрахунок за відмову України від ядерної зброї).

4

Порівняльна статистика

На кордоні України ціна газу становить 130 дол. США за 1 тис кубометрів, середній споживач (підприємство) отримує газ за ціною 200 дол. США за 1 тис кубометрів, у той час як у Німеччині ціна перевищує 500 дол. США за 1 тис кубометрів.

В Україні виробники платять за газ удвічі більшу ціну, ніж населення, оскільки населенню та установам соціальної сфери постачається дешевий газ, видобутий в Україні. Тоді як у європейських країнах приватний малий споживач платить більше, ніж великий, і це об'єктивно, бо набагато дорожче забезпечити малого споживача, — для цього потрібні додаткові питомі витрати на інфраструктуру, обслуговуючий персонал тощо.

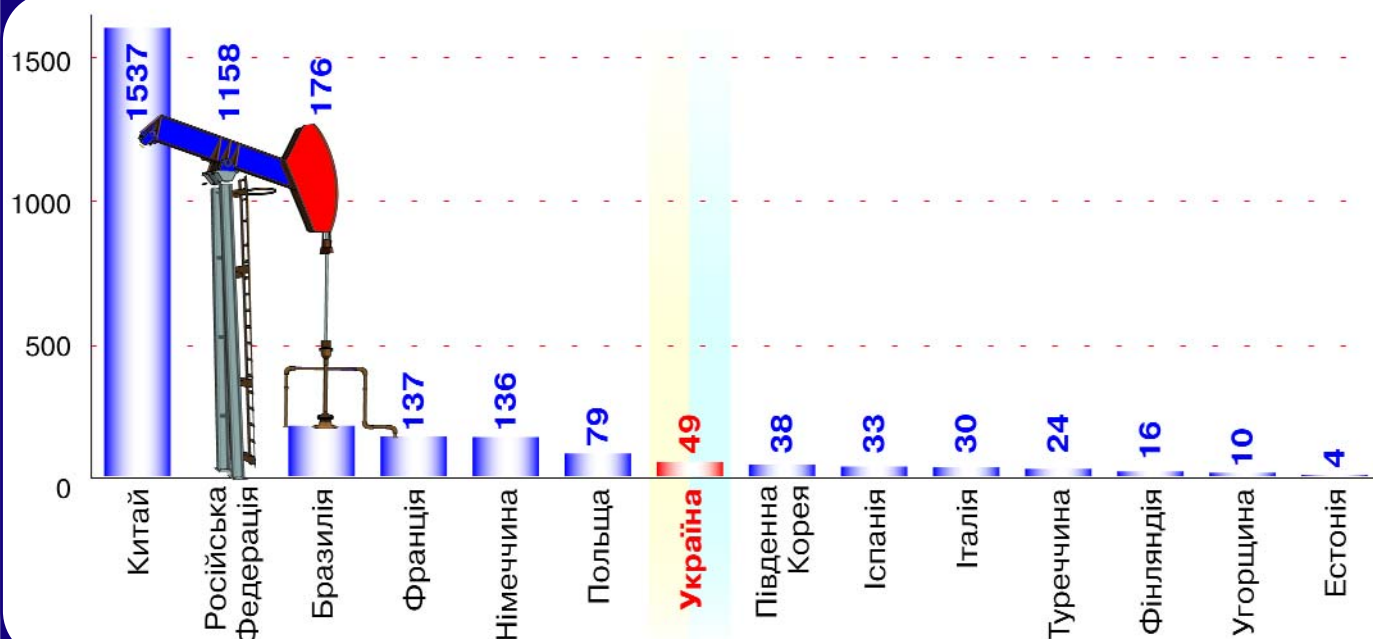
Прогноз

З огляду на неминуче та швидке зростання цін на газ, вугілля і електроенергію в Україні, всі наведені характеристики зазнають відчутних і негативних для нашої економіки змін, а питання енергоефективності, енергозбереження, широкого використання відновлювальної енергії за своєю актуальністю вже досягають рівня питань національної безпеки.

При цьому слід пам'ятати, що, за різними оцінками, Україна має **потенціал підвищення енергоефективності в 1,4-1,5 разів уже протягом найближчих 3-4 років.**

Виробництво енергії

Загальне внутрішнє виробництво енергії, млн мтне, 2004 р.
(Україна – 2006 р.)

Причини порівняно низького загального рівня виробництва енергії в Україні

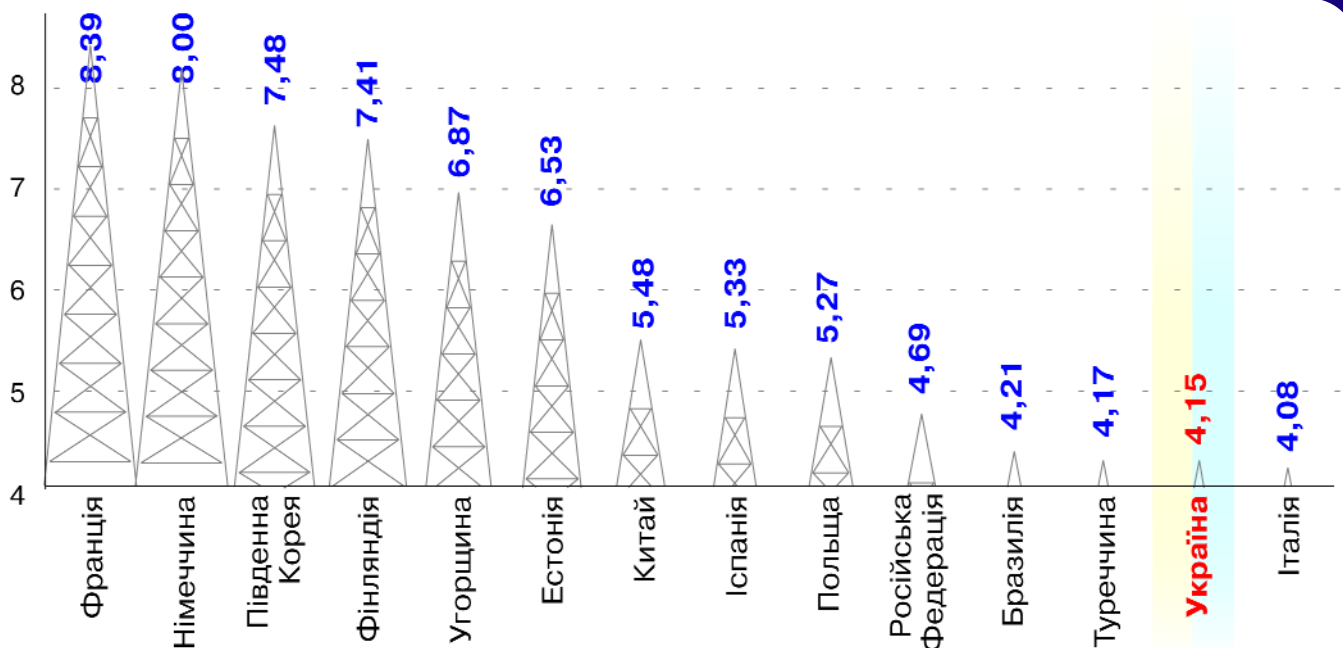
- 1** НЕДОСТАТНЯ ЄМНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ринку споживання енергоресурсів.
- 2** ДЕРЖАВНА МОНОПОЛІЯ на виробництво електроенергії.
- 3** НИЗЬКИЙ ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ енергетичної галузі України, що потребує скоординованих зусиль для його відновлення.
- 4** ВІДСУТНІСТЬ мотивуючих регуляторних УМОВ для вільного продажу електроенергії, виробленої за рахунок приватних енергогенеруючих потужностей.
- 5** ВІДСУТНІСТЬ СТИМУЛІВ ТА ЗАОХОЧЕННЯ для бізнесу і населення щодо генерування й використання вітрової, сонячної, геотермальної та інших видів енергії, як то є в інших країнах, що пережили енергетичну кризу.

NB!

Участь приватного бізнесу у виробництві енергії може забезпечити 15-20% внутрішньої потреби країни в енергії. Електрична енергія має замінити частину обсягів імпортованого газу.

Енергетична інфраструктура

Адекватність та ефективність енергетичної інфраструктури, 2007 р.

Чим нижчий бал, тим нижчий рівень адекватності та ефективності енергетичної інфраструктури. Максимальний бал – 10.

Причини низьких оцінок щодо рівня ефективності енергетичної структури України

1

ЕНЕРГЕТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА значною мірою **ЗАСТАРІЛА** й потребує модернізації.

2

СИСТЕМА ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ у більшості випадків **НЕ МАЄ РЕЗЕРВІВ РОЗШИРЕННЯ**, які полегшували б умови ведення бізнесу – побудова нового підприємства тягне за собою необхідність витрат на розбудову інфраструктури (наприклад, ліній електропередач, трансформаторних підстанцій) для забезпечення підприємства електроенергією.

3

ЯКІСТЬ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ Є НИЗЬКОЮ через перепади частоти й напруги, що призводить до пошкодження сучасної високоточної техніки та зумовлює необхідність встановлення додаткового стабілізаційного обладнання.

Досвід Європейського Союзу

Європейське Співтовариство має позитивний досвід зі створення законодавчої бази для сприяння енергоефективності й розвитку відновлювальних енергоресурсів, який є надзвичайно цінним для України.

Політичний документ

Мета

«Біла книга» з відновлювальних джерел енергії (1997 р.)

Подвоєння частки відновлювальної енергетики – з 6% до 12% від загального обсягу споживання енергії (15 держав ЄС, до 2010 р.)

Директива 2001 / 77 про сприяння виробництву електроенергії відновлювальними джерелами енергії (2001 р.)

Збільшення до 2010 р. частки енергії, виробленої відновлювальними джерелами, з 14% до 22% від загального обсягу споживання енергії

Директива 2002/91/ЄС з використання електроенергії в будівлях (2002 р.)

Забезпечення до 2010 р. економії близько 22% енергії, що використовується для обігріву, кондиціювання, підігріву води та освітлення

Директива 2003/30 ЄС про сприяння використанню біопалива чи інших відновлювальних видів палива для транспорту (2003 р.)

Досягнення до 2010 р. частки використання біопалива на транспорті і в загальному використанні палива в Європі на рівні 5,75%

Повідомлення COM 545 (2006) щодо плану дій з метою енергоефективності: Реалізація потенціалу (2006 р.)

Прискорення процесу реалізації оціненого у більш ніж 20% потенціалу збереження щорічного споживання первинних енергоресурсів у ЄС (до 2020 р.)

У контексті програми РЕЄ («Розумна» енергія – Європі, 2003 р.) була ініційована кампанія «Стала енергетика Європи 2005-2008», що має сприяти реалізації енергетичної політики ЄС у сфері відновлювальних джерел енергії, енергоефективності, чистого транспорту та альтернативних видів палива. Згадана програма передбачає:

1

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ чиновників, що приймають рішення на місцевому, регіональному, національному та європейському рівнях, у питаннях енергозбереження.

2

ПОШИРЕННЯ перспективного **ДОСВІДУ**.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМУВАННЯ громадськості, розуміння і підтримки з її боку.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЇ збільшення приватних інвестицій у енерготехнології, що забезпечують сталий розвиток.

3

4

«Зелена книга» з енергоефективності (2006 р.), а також План дій в цілях енергоефективності, затверджений Єврокомісією 2007 р., передбачають для ЄС можливість зекономити щонайменше 20% від сьогоднішніх обсягів енергоспоживання, що становитиме понад 60 млрд євро на рік (це дорівнює обсягові загального енергоспоживання Німеччини і Фінляндії). «Зелена книга» визначає такі кроки, необхідні для досягнення згаданої мети:

1

РОЗРОБКУ щорічних робочих **ПЛАНІВ** у галузі енергоефективності та економії енергії на національних, регіональних та місцевих рівнях і моніторинг їх виконання.

2

ПІДВИЩЕННЯ рівня **ПОІНФОРМОВАНOSTI** громадян шляхом проведення цільових інформаційних кампаній та реалізації навчальних програм.

3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ із покладанням основних платежів на тих, хто справді перевикористовує енергію та забруднює довкілля.

4

ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗПОДІЛУ державної підтримки у тих сферах, де ця підтримка обґрунтована й необхідна для стимулювання ефективного використання енергоресурсів.

5

ВИКОРИСТАННЯ МЕХАНІЗМУ державних закупівель для «запуску» нових енергоефективних технологій.

Нещодавно прийнята Директива 2006/32/ЄС щодо кінцевого споживання енергії та енергозабезпечення, яка, крім іншого, передбачає:

ВСТАНОВЛЕННЯ необхідних індикативних **ЦІЛЬОВИХ ПОКАЗНИКІВ**, механізмів і стимулів, а також забезпечення інституціональної, фінансової та правової інфраструктури для усунення наявних ринкових бар'єрів та недоліків (члени ЄС повинні затвердити загальний національний індикативний показник енергозбереження на рівні 9% та прагнути досягти його на дев'ятий рік запровадження цієї Директиви).

СТВОРЕННЯ УМОВ для розвитку ринку енергопостачання.

Забезпечення інших заходів щодо **ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ** на рівні **КІНЦЕВИХ** споживачів.

Країни – члени ЄС запровадили низку інструментів, зокрема фіскальних та фінансових, для розвитку відновлювальних джерел енергії (ВДЕ). Такі фінансові інструменти, як закупівельні тарифи, субсидії, податкові пільги тощо, сприяють проникненню на ринок незалежних виробників ВДЕ.

	АВСТРІЯ	БЕЛЬГІЯ	ДАНІЯ	ФІНЛЯНДІЯ	ФРАНЦІЯ	НІМЕЧЧИНА	ГРЕЦІЯ	ІРЛАНДІЯ	ІТАЛІЯ	ЛЮКСЕМБУРГ	НІДЕРЛАНДИ	ПОЛЬЩА	ІСПАНІЯ	ШВЕЦІЯ	УКРАЇНА
FIT	X		(X)		X	X	X			X		X	X		Xp
BID								X							
SUB			(X)	X		(X)	(X)	(X)		(X)	X			(X)	
CTM	(X)	X	Xp								(X)			Xp	

FIT – закупівельні тарифи
BID – система відкритих торгів

SUB – субсидії, податкові пільги
CTM – торгівля сертифікатами

X – основний інструмент
(X) – додатковий інструмент
P – запропоновано

Енергозбереження в Україні

Реалії

В Україні було ухвалено низку програм з енергозбереження, однак вони не досягли поставленої мети з таких причин:

1

Нормативні акти з енергозбереження й ухвалені у їх рамках програми мали переважно декларативний характер, **НЕ МІСТИЛИ КОНКРЕТНИХ МЕХАНІЗМІВ** їх реалізації.

2

Ухвалені документи **МІСТИЛИ НИЗКУ** внутрішніх **СУПЕРЕЧНОСТЕЙ**, що також заважало їх виконанню.

3

Бар'єром для реалізації програм слугували **БЮРОКРАТИЧНІ ПЕРЕПОНИ** та корупційні схеми.

4

Стратегічні програми **НЕ МАЛИ** повноцінного **БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**.

Цільові показники енергоефективності, наведені у Комплексній державній програмі енергозбереження і Державній програмі підтримки розвитку нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії (1997 р.) та Енергетичній стратегії України до 2030 р. (2006 р.), передбачають можливість економії до 2010 р. 50-60 млн т нафтового еквіваленту, або 40-45% споживання первинних енергоресурсів 2000 р. Для досягнення цього планового показника необхідні інвестиції у розмірі 10-15 млрд дол.

Прогноз

Потенціал відновлювальних джерел енергії :

- мініГЕС – 4 млрд. кВт год. / рік;
- вітроенергетика – 16 ГВт; 5 ГВт у середньостроковій перспективі;
- енергія біомаси – 4 млн тне;
- сонячна, геотермальна енергія, енергія метану, газів, станцій переробки відходів, біогазів, вторинних енергоресурсів – понад 20 млрд кВт год. / рік.

Рекомендації РКУ

Приклад

Україна має надзвичайно багаті запаси вугілля. За оцінками, світових запасів вугілля, серед яких українські надра посідають не останнє місце, вистачить щонайменше на 200 років, тоді як нафти – на 40-50 років, газу – на 70-80. Розвинуті країни працюють над тим, аби якнайефективніше використовувати саме вугілля, із мінімальним забрудненням довкілля та максимальним ККД. Найбільшого успіху в цьому досягла Німеччина. Активно впроваджує нові технологічні розробки Китай.

Прогноз

Оновлення та успішне впровадження Державної програми енергозбереження та енергоефективності дасть змогу вже протягом найближчих 2-3 років зміцнити енергетичну безпеку України, підвищити конкурентоспроможність економіки, зменшити негативний вплив зростання цін на енергоносії на соціальну сферу, підвищити енергоефективність господарств щонайменше на 15-20%.

Енергозбереження і енергоефективність мають стати головним пріоритетом у стратегії розвитку держави та в енергетичній стратегії України. Сьогодні вкрай необхідна ефективна і реалістична Державна програма енергозбереження і енергоефективності, що передбачатиме:

1

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕНЕРГОАУДИТУ ТА ПАСПОРТИЗАЦІЇ енергоспоживачів за міжнародними стандартами.

2

СЕРТИФІКАЦІЮ енергогенеруючих та енергоспоживаючих **ТЕХНОЛОГІЙ**, агрегатів і обладнання.

3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ адекватної **ОПЛАТИ** енергоносіїв.

4

СТВОРЕННЯ державних щорічних **РОБОЧИХ ПЛАНІВ** у сфері енергоефективності зі встановленням необхідних індикативних цільових показників, системи механізмів та стимулів їх виконання із впровадженням постійного моніторингу.

5

ПЕРЕНЕСЕННЯ АКЦЕНТІВ в енергоспоживанні (як у виробничому, так і у кінцевому) на електроенергію.

6

АКТИВНІШЕ ТА ЕФЕКТИВНІШЕ ВИКОРИСТАННЯ вугілля та відновлювальних екологічно чистих джерел енергії.

7

ВПРОВАДЖЕННЯ спеціального **НАВЧАННЯ** та цільових інформаційних кампаній з питань енергозбереження для населення і менеджменту підприємств та комунальної сфери.

8

ВПРОВАДЖЕННЯ спеціального **МАРКУВАННЯ** продукції щодо її енерговитратності та енергоефективності.

9

ПІДГОТОВКУ І СТВОРЕННЯ на базі всієї вертикалі державного управління **ВІДПОВІДНИХ ІНСТИТУЦІЙ**, спеціальних служб та енергосервісних компаній, відповідальних за розвиток та впровадження Державної програми.

10

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ постійного **НЕЗАЛЕЖНОГО МОНІТОРИНГУ ТА АНАЛІЗУ** ефективності впровадження Державної програми, зіставлення отриманих результатів із показниками ефективності аналогічних програм в інших державах, підготовки відповідних рекомендацій щодо ефективної адаптації європейського досвіду на українських теренах.

Коментар надав **Сергій Ермілов**,
директор Інституту проблем екології та
енергозбереження

Енергетичний сектор України: проблеми конкурентоспроможності та перспективи реформування

Основні проблеми енергетичного сектору України

Серед визначальних для конкурентного розвитку економіки проблем енергетичної сфери України необхідно детальніше розглянути такі:

1

НИЗЬКА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.

2

СЛАБКІСТЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.

3

НЕСФОРМОВАНІСТЬ ВНУТРІШНІХ КОНКУРЕНТНИХ РИНКІВ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ.

Результативність енергетичної політики

1

Перед Україною постають нові серйозні виклики для функціонування внутрішньої енергетичної сфери:

- зростання екологічно деструктивного впливу діяльності ПЕК;
- відсутність або неефективність окремих ринків енергоресурсів;
- погіршення цінових умов імпортування природного газу і перспектив диверсифікації його постачання;
- монополізація імпортних поставок нафтової сировини на вітчизняні НПЗ;
- поступова втрата Україною ролі ключового учасника нафто- і газотранспортних коридорів з Росії (Середньої Азії) до Європи.

Неврегульованість зазначених проблем (поряд із динамічним зростанням цін на природний газ і електроенергію для внутрішніх споживачів) може спричинити скорочення темпів зростання національної економіки та загострення соціальних проблем, пов'язаних із неприйнятним за цінами енергозабезпеченням населення.

З огляду на це актуалізується завдання корекції поточної енергетичної політики України та забезпечення системного підходу до її реалізації в контексті взаємодії макро-економічної політики, соціальної та екологічної систем.

Аналіз міжнародного досвіду та визначальних тенденцій еколого-економічного розвитку дає підстави твердити, що в сучасних умовах головними напрямками ефективної енергетичної політики стають:

- енергобезпека;
- енергоефективність;
- енергозбереження;
- економіко-екологічна гармонізація.

Для України все це є більш ніж актуальним.

Рамки, в яких доцільно формувати вітчизняну енергетичну політику, щоб мати змогу реагувати на виклики зміни зовнішньої політичної чи макроекономічної кон'юнктури, логічно конструювати на основі відповідних моделей, вже апробованих розвинутими європейськими країнами.

Європейська економічна комісія ООН виділяє дві ключові моделі енергетичної політики¹.

1. **«Проринкова»** модель характерна для індустріальних держав Європи кінця ХХ сторіччя й орієнтована на лібералізацію та створення конкурентних ринків енергоресурсів.
2. Більш сучасна, **«соціально орієнтована»** модель пов'язана з концепцією сталості розвитку й зменшення шкідливих викидів та інших забруднень навколишнього середовища.

На практиці західноєвропейські країни одночасно використовують конструкційні складові обох зазначених моделей. Це відображається і в концепції нової енергетичної політики ЄС, презентованої в Брюсселі у березні 2006 р.² Вона побудована з урахуванням викликів, із якими зіштовхнулися європейські економіки в останні роки, і має на меті досягнення збалансованого поєднання трьох базових принципів:

- 1) безпеки постачання енергоресурсів;
- 2) конкурентоспроможності;
- 3) екологічної стабільності.

Україна, прагнучи до поступової економічної конвергенції з Європейською спільнотою, має адаптувати вищеописані підходи з урахуванням національної специфіки (слабкість інституціональної інфраструктури в ПЕК, недосконалість законодавчої бази його розвитку тощо) та поєднувати елементи обох моделей. Несформованість моделі вітчизняної енергетичної політики значною мірою обумовлює її змістову фрагментарність та неоднозначну результативність і відчутно загострює проблему гарантування національної енергетичної безпеки.

2

Слабкість енергетичної складової національної конкурентоспроможності

Світовий досвід переконує, що основними напрямками зміцнення енергетичних засад конкурентоспроможності на макrorівні є:

- підвищення енергоефективності;
- диверсифікація джерел енергопостачання та активізація використання альтернативних видів енергії;
- створення стратегічних запасів енергетичних ресурсів;
- наукове «підсилення» енергетичного сектору та розробка «проривних» технологій;
- сприятливе податкове регулювання.

Для України ці завдання є першочерговими, оскільки на сьогодні вона має помітно слабші позиції в енергетичній складовій національної конкурентоспроможності, ніж розвинуті країни та країни перехідного типу, що отримали членство в ЄС (див. табл.).

¹ Newbery D.M. Sectoral Dimensions of Sustainable Development: Energy and Transport // Economic Survey of Europe. – Secretariat of the Economic Commission for Europe, UN, Geneva, 2003. – No. 2, Chapter 3. – pp. 73-98.

² A New Energy Policy for Europe – Council Conclusions. – 2717th Transport, Telecommunications and Energy Council Meeting. – Council of the European Union, Brussels, 14 March 2006. – 7 pp.

Таблиця

**Порівняльна характеристика енергетичної складової макроекономічної конкурентоспроможності України та окремих країн світу
(за даними 2004-2005 рр.)**

Країна	Енергозалежність, % імпорту в загальному обсязі споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР)	Енергоємність ВВП, кг у. п. / тис. дол. США ВВП (за ПКС, 2000 р.)	Енергоекологічність виробництва, тонн CO₂ / т у. п. ПЕР	Співвідношення цін кВт*год електроенергії для населення і промисловості, разів	Співвідношення цін ГДж природного газу для населення і промисловості, разів	Ступінь відкритості внутрішнього ринку електроенергії, %	Ступінь відкритості внутрішнього ринку природного газу, %
США	65	220	2,5	1,7	1,5	12*	нд
Японія	92	160	2,3	1,5	3,0	30	нд
Німеччина	62	160	2,4	2,7	1,4	100	100
Франція	50	160	1,4	2,8	1,5	70	70
Фінляндія	56	260	1,8	1,7	1,6	100	нд
Чехія	27	270	2,6	1,3	1,4	47	0
Угорщина	58	180	2,2	1,5	0,9	67	69
Польща	12	210	3,2	1,7	1,4	52	34
ЄС-25	50	155	2,1	2,0	1,5	—	—
Україна	62	500	2,17	0,6	0,5	20**	7***

нд — немає даних; * — за офіційними даними Federal Energy Regulatory Commission of USA за 2004 рік; ** — розраховано за звітними даними НКРЕ України за 2005 р. як % поставок електроенергії вітчизняними енергопостачальними компаніями за нерегульованим тарифом; *** — наведено за прогнозними даними Асоціації «Газові трейдери України» за 2006 р. як % поставок природного газу незалежними українськими газопостачальниками.

Джерела: OECD FACTBOOK-2006. — OECD, 2006. — Р. 87; Key World Energy Statistics. 2006. — International Energy Agency, 2006. — PP. 48-57; Energy Market Competition in the EU and G7: Preliminary 2004 Rankings. — OXERA, November 2005. — PP. 6, 44-47; Eurostat.

Порівняльне оцінювання вищенаведених параметрів енергетичної компоненти національної конкурентоспроможності показує відставання України від зазначених індустріальних і трансформаційних країн за більшістю критеріїв. Найкритичнішими є відставання за такими визначальними критеріями, як:

- енергоємність ВВП (розрив із розвинутими країнами становить 2-3 рази);
- наявність перехресного субсидування в енергетичній сфері (в Україні ціни на енергоресурси для промислових споживачів вдвічі перевищують відповідні ціни для населення, тоді як у порівнюваних із нею країнах — навпаки);
- відкритість та ступінь лібералізації внутрішніх ринків енергоресурсів.

Несформованість внутрішніх конкурентних ринків енергоресурсів

3

Попри всі проведені реформи вітчизняного енергетичного сектору, *внутрішні ринки енергоресурсів України (окрім, із певними застереженнями, ринку нафтопродуктів та ринку послуг з постачання електроенергії) досі не є конкурентними:*

- на жодному з них не забезпечено фундаментальний принцип вільного вибору контрагентів/постачальників;
- конкурентні засади ведення бізнесу для суб'єктів ринку не стали домінуючими;
- дія ринкових механізмів ціноутворення практично нівелюється частим адміністративним впливом.

В УКРАЇНІ ДОСІ НЕ СФОРМОВАНІ ОКРЕМІ ВНУТРІШНІ ЕНЕРГОРИНКИ, НАПРИКЛАД ЄДИНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РИНОК ВУГІЛЛЯ.

2003 р. Міністерством палива та енергетики України вперше було створено один із базових елементів цієї структури – Оптовий ринок енергетичного вугілля України, однак із часом його механізм був абсолютно деформований унаслідок застосування профільними держустановами методів «ручного управління». *На сьогодні у функціонуванні ринку існують системні проблеми, пов'язані з:*

- формалізацією ринкової ціни на товарну вугільну продукцію;
- неплатежами під час реалізації продукції через оператора ринку;
- позаринковими потоками торгівлі вугіллям, які вже сягають 20% її ринкового обсягу.

ІНСТИТУЦІЙНО НЕРОЗВИНЕНИМ Є Й УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ.

Він досі не має чіткого законодавчого формату і діє на основі фрагментарних та опосередкованих актів, а за структурою надзвичайно далекий не лише від сучасної європейської моделі «відкритих ринків», але й від стандартних канонів ринкової організації. *Цей енергоринок є найменш лібералізованим в Україні:*

- сфера постачання імпортного природного газу в Україну абсолютно монополізована;
- сфера доступу до магістральних газових мереж характеризується абсолютною монополією;
- сфера доступу до локальних газових мереж має ознаки олігополії;
- сфери видобутку та постачання газу внутрішнім споживачам відзначаються дуже високим ступенем монопольної концентрації (зокрема, протягом останніх двох років ринкова частка незалежних вітчизняних газопостачальників становила в середньому лише 5%).

ОДНА З КЛЮЧОВИХ ПРОБЛЕМ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ – НЕВІДПОВІДНІСТЬ ЧИННОЇ МОДЕЛІ ОПТОВОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ (ОРЕ) УКРАЇНИ – ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПУЛУ – ПОТРЕБАМ ЕКОНОМІЧНОЇ КОН'ЮНКТУРИ.

Наявні конструкційні недоліки цієї моделі, неконкурентний характер ціноутворення, передбачений нею, об'єктивна необхідність подальшої лібералізації відносин учасників ринку та збільшення його відкритості (у 2005 р. лише близько 20% загального обсягу поставок електроенергії вітчизняними енергопостачальними компаніями здійснювалося за нерегульованим тарифом) вимагають переходу до більш прогресивної моделі, заснованої на двосторонніх договорах, яка в обов'язковому порядку передбачає створення Балансуючого ринку електроенергії та Ринку допоміжних послуг в електроенергетиці. Од-

нак Концепція функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України (ухвалена Постановою Кабінету Міністрів України №1789 від 16.11.2002) досі не реалізована.

Розвиток конкурентного середовища на українському ринку електроенергії також гальмують *задавлені проблеми системного характеру*, для розв'язання яких потрібні нові послідовні реформи:

- збереження економічно неефективної монополії держави в окремих сегментах енергоринку (йдеться про енергогенерацію та послуги з підтримання й розбудови енергетичної інфраструктури);
- надвисокий ступінь зношеності основних фондів електроенергетики (потужностей і об'єктів енергетичної інфраструктури) та потреба у їх технічній і технологічній модернізації відповідно до сучасних критеріїв продуктивності, енергозатратності й екологічної безпеки;
- масштабна дебіторсько-кредиторська заборгованість генеруючих компаній, оператора ОРЕ та енергопостачальних підприємств, що продовжує зростати;
- досить слабка інтеграція з об'єднаною енергосистемою Євросоюзу, що спричиняє нереалізованість експортного потенціалу у цій сфері.

Довідково

Кардинальне відхилення вітчизняного ринку електроенергії від курсу проєвропейської лібералізації сталося у 2004 р. зі створенням державної монополії – НАК «Енергетична компанія України» (НАК «ЕКУ»), яка об'єднала активи 32 генеруючих і дистриб'юторських енергопідприємств країни. Це зумовило значні диспропорції у ринковій структурі, оскільки фактично утворилася вертикально інтегрована структура, що монополізувала різнопрофільні та водночас взаємозалежні види діяльності в електроенергетичній сфері і за рахунок цього отримала майже монопольну ринкову позицію. *На сьогодні у власності НАК «ЕКУ» перебувають контрольні пакети акцій 10 генеруючих об'єктів, на які припадає 45% загальної встановленої потужності об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України, а також 12 обласних енергопостачальних компаній, які закуповують в ОРЕ близько 70% обсягу електроенергії.*

Причини вразливості енергетичної компоненти макроконкурентоспроможності

НИЗЬКА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПОЯСНЮЄТЬСЯ ТИМ, ЩО ПРОТЯГОМ УСЬОГО ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ НЕ БУЛО ЗАБЕЗПЕЧЕНО ТАКИХ ЇЇ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК, ЯК СИСТЕМНІСТЬ, ПОСЛІДОВНІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНІСТЬ, А ТАКОЖ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ВУЗЬКОКЛАНОВИХ ТА ОЛІГАРХІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ.

СЛАБКІСТЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БЕЗПОСЕРЕДНЬО ПОВ'ЯЗАНА З НЕЕФЕКТИВНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ В ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ ТА ЇЇ ПРАКТИЧНОЮ ВІДОКРЕМЛЕНІСТЮ ВІД ЗАВДАНЬ РОЗШИРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА.

НЕСФОРМОВАНІСТЬ КОНКУРЕНТНИХ РИНКІВ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ В УКРАЇНІ ОБУМОВЛЕНА НЕДОСКОНАЛИМ ДЕРЖАВНИМ РЕГУЛЮВАННЯМ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ.

Посилення енергетичної складової конкурентоспроможності України

Надзвичайно актуальними для України є рекомендації щодо системного підходу до конкурентоспроможності, аналогічні сформульованим Групою високого рівня Єврокомісії з питань конкурентоспроможності, енергетики та навколишнього середовища³:

- створення більш конкурентного середовища на ринках електроенергії та природного газу;
- посилення незалежного статусу та розширення компетенції національних регуляторних органів в енергетичному секторі;
- сприяння інвестиціям, спрямованим насамперед на розвиток енергогенеруючих потужностей, інфраструктури імпортування газу та механізмів взаємодії енергосистем країн ЄС (з одночасним безумовним дотриманням екологічних вимог);
- активізація політики енергоефективності на всіх рівнях, зокрема інтенсивне запровадження стимулів та стандартів енергоефективності;
- повніше застосування Директиви ЄС щодо екопроектів (Eco-design Directive);
- інтенсивніше залучення кредитів, що надаються структурами ЄС, країнами-учасницями та приватним сектором для проектів реалізації вимог Кіотського протоколу;
- активізація зусиль з розбудови глобального ринку карбонових викидів.

Деталізуючи зміст загальних рекомендацій, зазначимо, що зміцнення енергетичної складової конкурентоспроможності України має здійснюватися за такими напрямками та за допомогою таких кроків:

1

Удосконалення інституційних рамок щодо розвитку енергетичного сектору України, для чого необхідно:

- посилити статус та активізувати діяльність Ради конкурентоспроможності України, зокрема закріпивши за нею функції підготовки рекомендацій щодо програм гармонізації промислової, енергетичної та екологічної політики;
- завершити формування повноцінних внутрішніх ринків енергоресурсів – реалізувати організаційні, нормативно-правові, фінансово-економічні та технічні заходи з впровадження:
 - повномасштабного Оптового ринку електроенергії європейського формату, що передбачає, зокрема, створення Балансуючого ринку електроенергії та Ринку допоміжних послуг в електроенергетиці;
 - Оптового ринку вугілля;
 - конкурентного Ринку природного газу;
- по мірі формування національних ринків енергоресурсів (електроенергії, вугілля, природного газу; продуктів нафтопереробки) та досягнення ними належного ступеня «зрілості» ліквідувати за прикладом розвинутих європейських країн структури Мінпаливенерго та Мінвуглепрому України, делегувавши їх функції Мінекономіки України.

2

Поліпшення макроекономічного й регуляторного фону для забезпечення ефективності функціонування енергетичного сектору України, що вимагає:

- планомірно реалізовувати політику реструктуризації національної економіки з метою скорочення частки енергоємних низькотехнологічних виробництв із низьким рівнем створення доданої вартості;
- застосовувати більш високопрофесійні підходи у зовнішньоекономічному векторі енергетичної політики задля диверсифікації джерел енергопостачання та досягнення прийнятних цін на імпортовані енергоресурси (нафту й природний газ);

³ First Report of the High Level Group on Competitiveness, Energy and the Environment «Contributing to an Integrated Approach on Competitiveness, Energy and Environment Policy». – European Commission, 2-th July 2006. – <http://ec.europa.eu/enterprise/>

- сформувати для запобігання значним внутрішнім коливанням цін на енергоносії необхідні стратегічні резерви енергоресурсів (насамперед, сирої нафти та продуктів її переробки);
- впроваджувати та стимулювати реалізацію секторних інноваційних проєктів із підвищення енергоефективності, насамперед з енергозбереження та технологічної модернізації енергозатратних виробництв;
- забезпечити повнішу реалізацію та нарощення експортного потенціалу енергетичного сектору, насамперед для збільшення експорту електроенергії та транзитних послуг;
- сприяти припливу інвестиційних коштів у ПЕК, зокрема за рахунок торгівлі карбоновими викидами підприємств когенерації (за одним із механізмів Кіотського протоколу) та продовження приватизаційних процесів в енергетичному секторі;
- здійснити демонополізацію ринку природного газу та подальшу лібералізацію ринку електроенергії;
- поетапно ліквідувати:
 - чинний механізм перехресного субсидування на внутрішніх ринках електроенергії та природного газу (оптимізувати співвідношення цін на енергоресурси для населення й промислових споживачів, враховуючи практику розвинутих країн);
 - систему непрямих фіскальних надбавок до оптової ціни на електроенергію (інвестиційної складової, сплати дивідендів з державної частки акцій, сплати відсотків за міжнародними субкредитами тощо);
 - систему єдиних роздрібних тарифів реалізації електроенергії, запроваджену в серпні 2005 р., шляхом суттєвої корекції урядової політики ціно- та тарифоутворення в цих сферах.

3
Сприяння екологічній гармонізації у діяльності енергетичного сектору України, для чого слід:

- активізувати впровадження систем екологічного менеджменту та періодичного проведення екоаудиту в енерговитратних секторах економіки;
- забезпечити розробку та поширення інноваційних екотехнологій, насамперед за рахунок державного замовлення;
- стимулювати екотехнологічну модернізацію енергомістких виробництв, насамперед ПЕК;
- сформувати та реалізовувати механізми економічного стимулювання впровадження еко- та енергозберігаючих технологій вітчизняним бізнесом;
- розвивати науково-інформаційну інфраструктуру у сфері екоенергетики:
 - проведення тематичних науково-дослідних робіт;
 - сприяння трансферу екозберігаючих технологій та екоінновацій;
 - здійснення інформаційного моніторингу процесів екоенергетичного розвитку України.

Енергетична безпека України: статус і перспективи посилення

На сьогодні в Україні існують складні проблеми практично за кожним із визначених Міжнародним енергетичним агентством напрямів підтримання національної енергетичної безпеки країни, таких як:

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ КОМПОНЕНТ РЕСУРСНОЇ БАЗИ ТА ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (зокрема й за рахунок нарощення виробництва первинної енергії з відновлювальних джерел та термоядерної енергії, розширення географії зовнішньоторговельних зв'язків в енергетичній сфері).

ВПРОВАДЖЕННЯ ЯКІСНО НОВИХ ЕНЕРГОТЕХНОЛОГІЙ:

- екологічно чистих технологій на основі викопного палива;
- технологій на основі відновлювальної енергії;
- найсучасніших технологій на основі водневих енергоносіїв тощо.

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РИНКІВ (сприяння конструктивному діалогу та збалансуванню інтересів учасників енергоринків).

Україні вкрай важливо забезпечити системний підхід до реалізації всіх чотирьох напрямів посилення енергобезпеки – з урахуванням комплексних міжгалузевих взаємозв'язків у ПЕК, взаємопов'язаності інституційних, фінансово-економічних і технічних чинників розвитку енергетичного сектору країни та потенційного мультиплікаційного ефекту їх впливу на конкурентоспроможність країни.

Посилення енергетичної безпеки України можна досягнути шляхом реалізації таких першочергових кроків, як:

1

Щодо диверсифікації компонент ресурсної бази та джерел енергозабезпечення:

- перегляд угод на постачання природного газу, укладених на початку 2006 р. між компаніями «Нафтогаз України», «Росукренерго» і «Газпром», з метою забезпечення можливості прямих імпорتنних поставок середньоазійського газу;
- реалізація проекту Євро-Азійського нафтотранспортного коридору, насамперед у частині забезпечення реверсного режиму використання нафтопроводу «Одеса-Броди»;
- стимулювання інвестицій у розвідку та розробку нових родовищ нафти й газу на українській території шельфів Чорного та Азовського морів.

2

Щодо впровадження якісно нових енерготехнологій:

- впровадження технологій отримання енергії на основі біопалива;
- поширення технологій отримання електричної та теплової енергії з альтернативних джерел;
- використання технологій отримання електричної та теплової енергії на основі утилізації вторинних ресурсів підприємств (насамперед, металургійної та коксохімічної галузей).

1

2

3

4

3

Щодо активізації інвестиційних процесів:

- раціональне продовження приватизаційних процесів у галузях вітчизняного ПЕК:
 - завершення передприватизаційної корпоратизації суб'єктів господарювання, розпочатої 2003 р. у вугільній галузі;
 - часткова приватизація об'єктів теплової генерації у сфері електроенергетики;
 - початок процесу роздержавлення та демонополізації у сфері постачання природного газу внутрішнім споживачам.
- використання геоекономічного чинника залучення інвестиційних потоків у ПЕК – подальше залучення міжнародних фінансових організацій до реалізації в Україні інвестиційних проектів, спрямованих на:
 - поліпшення експлуатаційних характеристик вітчизняної нафто- та газотранспортної систем;
 - модернізацію та реконструкцію ТЕС і ГЕС;
 - забезпечення технічного переходу Об'єднаної енергетичної системи України на синхронну роботу з енергосистемами Європи тощо.

4

Щодо забезпечення прозорості національних енергетичних ринків:

- удосконалення чинної моделі Оптового ринку електроенергії України шляхом поступового переходу від моделі пулу до моделі прямих двосторонніх контрактів на постачання електроенергії;
- започаткування створення національного ринку газу шляхом прийняття узгодженого на міжвідомчому рівні проекту Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу»;
- лібералізація нафтогазового сектору шляхом впровадження специфічної (змішаної) структури його ринків – монопольно-конкурентної. *Наприклад, у нафтогазовому секторі державна монополія об'єктивно має лишитися у сфері видобутку вуглеводнів, а також їх розподілу у магістральних трубопроводах, а конкурентне середовище доцільно створити у сфері локального транспортування нафти та газу;*
- поетапне впровадження моделі єдиного Оптового ринку вугілля України, розробленої Мінпаливенерго України 2003 р.

Кроки з даного напрямку слугуватимуть механізмом розв'язання проблеми несформованості внутрішніх конкурентних ринків енергоресурсів.

Формування та реалізація ефективної державної енергетичної політики

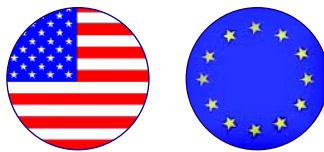
Для створення засад сталого економічного розвитку Україна має **формувати й реалізовувати національну енергетичну політику в гармонії макроекономічного та екологічного контекстів.**

Нагальним завданням є чітка **формалізація української енергетичної політики, яка, з урахуванням національної специфіки, має поєднувати елементи проринкової та соціально орієнтованої моделей**, що використовуються розвинутими європейськими країнами.

За такого підходу вітчизняна енергетична політика має базуватися на концептуальних засадах **енергобезпеки, енергетичної ефективності та екологічної орієнтованості** й підкріплюватися відповідними інституційно-правовими рамками та фінансово-господарськими механізмами впровадження.

Зарубіжний досвід

США та Євросоюз

Показово, що на поточному етапі навіть такі глобальні «актори», як США та ЄС, які суттєво залежать від імпорту первинних паливно-енергетичних ресурсів, вибудовують державну політику макроекономічної конкурентоспроможності в контексті посилення саме енергетичної її складової. Аналогічний підхід у державному економічному регулюванні має виробити й Україна, для якої енергетичні ризики щодо національної конкурентоспроможності наразі є головними.

Нам слід скористатися зокрема ефективним досвідом США та ЄС, які застосовують **сучасні підходи до зміцнення енергетичної складової національної конкурентоспроможності**.

Досвід США у цій площині характеризується такими традиційними підходами, як:

- підвищення ефективності енергоспоживання;
- створення стратегічних запасів енергетичних ресурсів;
- нарощення виробництва альтернативних видів енергії;
- диверсифікація джерел енергопостачання;
- акумуляція наукового потенціалу в енергетичній сфері;
- розробка «проривних» енергетичних технологій, зокрема з виробництва водневого палива;
- ефективне фіскальне регулювання (в частині енергетичних податків).

Останнім часом, у відповідь на потребу зміцнення енергетичних засад конкурентоспроможності американської економіки, здійснюються кроки з їх законодавчого врегулювання:

- заснування спеціальної державної структури – Адміністрації передових дослідницьких проектів у сфері енергетики США, яка регулюватиме процес створення й поширення новітніх технологій та інновацій енергетичного, екологічного та ресурсозберігаючого спрямування;
- удосконалення низки важливих механізмів:
 - податкового й кредитного стимулювання розвитку енергетичної інфраструктури та відновлювальних джерел енергії;
 - посилення безпеки внутрішнього виробництва у галузі нафтопереробки;
 - кредитування та податкової підтримки проектів з енергозбереження й енергоефективності для реального сектору економіки і населення.

Ще більш комплексна увага нині приділяється зміцненню енергетичного підґрунтя міжнародних конкурентних позицій у Євросоюзі. Як засвідчив у своєму недавньому виступі віце-президент Єврокомісії з питань підприємництва та промисловості Дж. Ферхойген (G. Verheugen), **сучасна промислова політика ЄС розробляється та впроваджується виключно в контексті одночасного виконання завдань досягнення сталого розвитку та конкурентоспроможності**.

Складність таких завдань, різноаспектність та інтегрованість економічної політики ЄС, орієнтованої на досягнення цілей Лісабонської стратегії, а також посилення ваги енергетичної складової конкурентоспроможності цього інтеграційного об'єднання – все це відіграло визначальну роль в утворенні Європейською комісією у лютому 2006 р. Групи високого рівня з питань конкурентоспроможності, енергетики та навколишнього середовища. Головна мета її створення полягає у виробленні інтегрованого підходу до реалізації економічної політики ЄС, який має відповідати реаліям сьогодення та забезпечити синергійний ефект державного регулювання у сфері енергозабезпечення, промислового виробництва та інновацій, а також екології.

Доцільність створення в Україні структури, що відповідатиме за координацію інтеграційної політики з урегулювання взаємопов'язаних проблем економічного, енергетичного та екологічного характеру, є безсумнівною. З огляду на звужені функціональні повноваження Національного агентства України з питань забезпечення ефективного використання енергоресурсів (до речі, створеного лише у квітні 2006 р.), така структура має стати ключовою компонентою вітчизняного держрегулювання питань енергоефективності, яке не відзначається ані інституційною розвиненістю, ані програмно-законодавчою оформленістю, ані системністю, і яке наразі важко назвати політикою в повному розумінні цього слова. Державна економічна політика в Україні досі акцентує увагу на понятті «енергозбереження», тоді як урядовці європейських та інших розвинутих країн оперують поняттям більш комплексного виміру – «енергоефективність», яке розглядається в єдиній системі координат з екологічністю та конкурентоспроможністю.

Євросоюз, прагнучи зміцнити власні конкурентні позиції у глобальній економіці шляхом скорочення енергоемності виробництва, сьогодні активно розробляє **Європейський План зі стратегічних енерготехнологій** (European Strategic Energy Technology Plan (SET-Plan))⁴, у якому пропонується орієнтуватися на найбільш перспективні для теплоенергетики «низькокарбонові» технології, пов'язані з експлуатацією газових турбін комбінованого циклу; парогазових турбін комбінованого циклу на основі очищеного використання вугілля з уловлювачами та накопичувачами CO₂; а також поліпшеного обладнання на основі вичерпного палива (парова установка комбінованого циклу інтегрованої газифікації) з уловлювачами та накопичувачами карбонових викидів. Цими орієнтирами має послуговуватися й Україна.

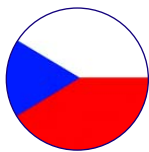
Країни – нові члени ЄС

Для України, енергетична та економічна політика якої досі не забезпечила необхідного для посилення енергетичної складової національної конкурентоспроможності ефекту, вкрай важливо розумно, з урахуванням внутрішньої специфіки, адаптувати позитивний **іноземний досвід у сфері демонополізації енергосектору**.

Тут слід звернути увагу на ті значні структурні зміни, пов'язані з формуванням конкурентних енергоринків, що відбувалися в країнах Центрально-Східної і Південної Європи, які отримали повноправне чи асоційоване членство в Євросоюзі у 2004 і 2007 роках. Реформи в енергетичному секторі постсоціалістичних країн здійснювалися в контексті реалізації заходів щодо забезпечення його функціонування відповідно до загальноєвропейських вимог у цій сфері, викладених, зокрема, у Директивах ЄС щодо внутрішнього ринку електроенергії (96/92/ЄС), а також нових Директивах ЄС з електроенергії (54/2003/ЄС) та газу (54/2003/ЄС). Ці та інші нормативно-регуляторні акти передбачають для країн – учасниць ЄС поетапний перехід від монополізованих національних ринків електроенергії та газу до лібералізованих і повністю відкритих (з липня 2007 р.), що дасть змогу говорити про єдині енергетичні ринки електроенергії та газу ЄС.

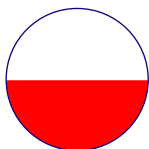
⁴ Towards a European Strategic Energy Technology Plan. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – COM(2006) 847 final. – Commission of the European Communities, Brussels, 10.01.07. – 12 pp.

Більшість країн ЦСЄ у реструктуризаційних реформах енергетичного сектору (протягом 90-х років ХХ ст.) ішли шляхом дезінтеграції електроенергетичних холдингів, а потому – різноступеневої, поетапної та досить тривалої приватизації генеруючих і дистрибуторських компаній.

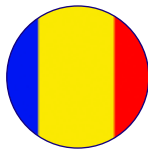
Зокрема, на час приєднання до ЄС у **Чехії** були частково приватизовані 8 енергопостачальних компаній та головна генеруюча компанія ČEZ (частка державної власності в її активах скоротилась до 68%).

В **Угорщині** на той самий період провідна генеруюча компанія MVM на 99% була під державним контролем (зараз у її власності перебувають атомні електростанції), а у приватну власність, переважно німецьким і французьким компаніям, перейшли шість регіональних енергопостачальних компаній, а також 6 із 8 найбільших ТЕС⁵.

У **Польщі** в ході євроінтеграційних реформ із лібералізації енергетичних ринків у приватну власність було передано 4 із 10 державних енергогенеруючих компаній (зараз приватизуються ще 4); 9 із 21 державного об'єкта когенерації (ще 6 – у процесі роздержавлення); 2 з 11 укрупнених дистрибуторських енергетичних компаній⁶.

Масштабна приватизація на сьогодні розгорнута в електроенергетиці **Румунії**. Цього року уряд планує передати приватним інвесторам ті з 8 регіональних енергопостачальних компаній, які досі не приватизовані (4 з них були куплені енергетичними концернами Італії, Німеччини та Чехії у 2004-2005 рр.). Водночас триває приватизація гідроелектростанцій і когенераційних установок Румунії, а після затвердження національної енергетичної стратегії країни заплановано передати у приватну власність окремі об'єкти теплової генерації. Румунський уряд очікує, що обсяг надходжень від приватизації електроенергетичних активів у поточному році досягне 4 млрд євро, зокрема й завдяки розміщенню на фондових акцій «блакитних фішок» – національних енергетичних корпорацій (гідро- й атомної енергетики)⁷.

Як довів досвід цих та інших трансформаційних країн, у ході приватизації енергетичних активів значною проблемою стає накопичена дебіторсько-кредиторська заборгованість, яка суттєво знижує інвестиційну привабливість об'єктів. Підходи до розв'язання цієї проблеми необхідно вивчити і в Україні, де її масштаб важко переоцінити: на початок квітня 2007 р. заборгованість ДП «Енергоринок» перед генеруючими компаніями сягнула 15,0 млрд грн., енергопостачальних компаній перед оператором ОРЕ – 14,96 млрд грн.). Зокрема, країнами ЦСЄ застосовувалися такі інструменти розв'язання проблеми, як створення палат боргових розрахунків (прикладом є Естонський національний борговий фонд) та утворення банків для реструктуризації кредитів (Словенське агентство з відновлення банків). Реалізувалися й інші підходи: зокрема, Литва пішла шляхом трансформації заборгованості одних компаній в акціонерний капітал інших; Румунія – шляхом списання боргів; а Польща та Чехія реалізували програми розпорядження безнадійними боргами⁸.

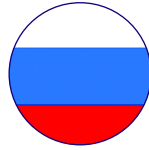
⁵ Electricity Sector Reform: the Pan-European, CIS and Mediterranean Dimension. – EURELECTRIC, June 2004. – pp. 33-61.

⁶ Prus A. Liberalization and Privatization of Electrical Energy Sector (Poland). – U.S.&Foreign Commercial Service and U.S. Department of State, August 2005. – 6 pp.

⁷ Romanian Power Sector Overview – Privatization Process Reloaded / / Romanian Business Digest, March 2007. – pp. 168-173. – http://rbd.doingbusiness.ro/securizate/cet_power

⁸ Руководство по наилучшей практике по вопросам реструктуризации (включая приватизацию) в секторе энергетики. – Секретариат Энергетической Хартии, Брюссель, июнь 2003 г. – с. 40.

Російська Федерація

Важливим у розробці ефективної політики реформування енергетичного сектору є вивчення підходів до приватизації національних енергогенеруючих потужностей Росії, передусім тому, що наші країни відзначаються схожою макроекономічною кон'юнктурою:

- їх економічне зростання базується на розвитку фундаментальних і водночас найбільш енергоємних галузей – паливно-енергетичного комплексу, металургії, нафтохімії;
- декілька великих індустріальних компаній, що працюють у цих сферах, здійснюють суттєвий вплив на загальноекономічну динаміку;
- профіль діяльності цих компаній орієнтований на суміжні з енергетикою галузі, що дає змогу ідентифікувати потенційних стратегічних інвесторів, зацікавлених у придбанні енергогенеруючих активів;
- потреба в конкурентно орієнтованих енергоринках та масштабних капіталовкладеннях в електроенергетику гостро актуалізує питання продовження приватизаційних процесів у цьому секторі.

Концептуальною основою поточного етапу реформування російської електроенергетики є стратегічна програма реструктуризації ПАТ «ЄЕС Росії» з умовною назвою «5+5», у якій викладено цілі, завдання та шляхи здійснення двох етапів структурних змін. На першому етапі (1998-2003 рр.) була закладена інституційна (насамперед, нормативно-законодавча) база змін цільової структури енергетичної галузі Росії, а другий етап (2003-2008 рр.) пов'язаний з упровадженням нової моделі конкурентних оптового та роздрібних ринків електроенергії, а також реорганізацією холдингу ВАТ «Єдині енергетичні системи Росії», який контролює 72% встановленої електричної потужності енергосистеми країни, та корпоратизацією новоутворених ринкових структур. Здійснення цих реформ у Росії (фактично вони розпочалися 2000 р.) має на меті перехід до функціонування національного енергетичного сектору переважно у форматі конкурентних ринків (на відміну від існуючої вертикально інтегрованої монополії) та повної лібералізації електроенергетики до 2011 року.

СТВОРЕННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Л. М. МАНДИС

Київ, 2017

128 с.

ISBN 978-617-750-000-0

УДК 33.01

ББК 65.01

МАНДИС Л. М.

СТВОРЕННЯ

ОСНОВ

ЕКОНОМІКИ

ЗНАНЬ

Київ, 2017

128 с.

ISBN 978-617-750-000-0

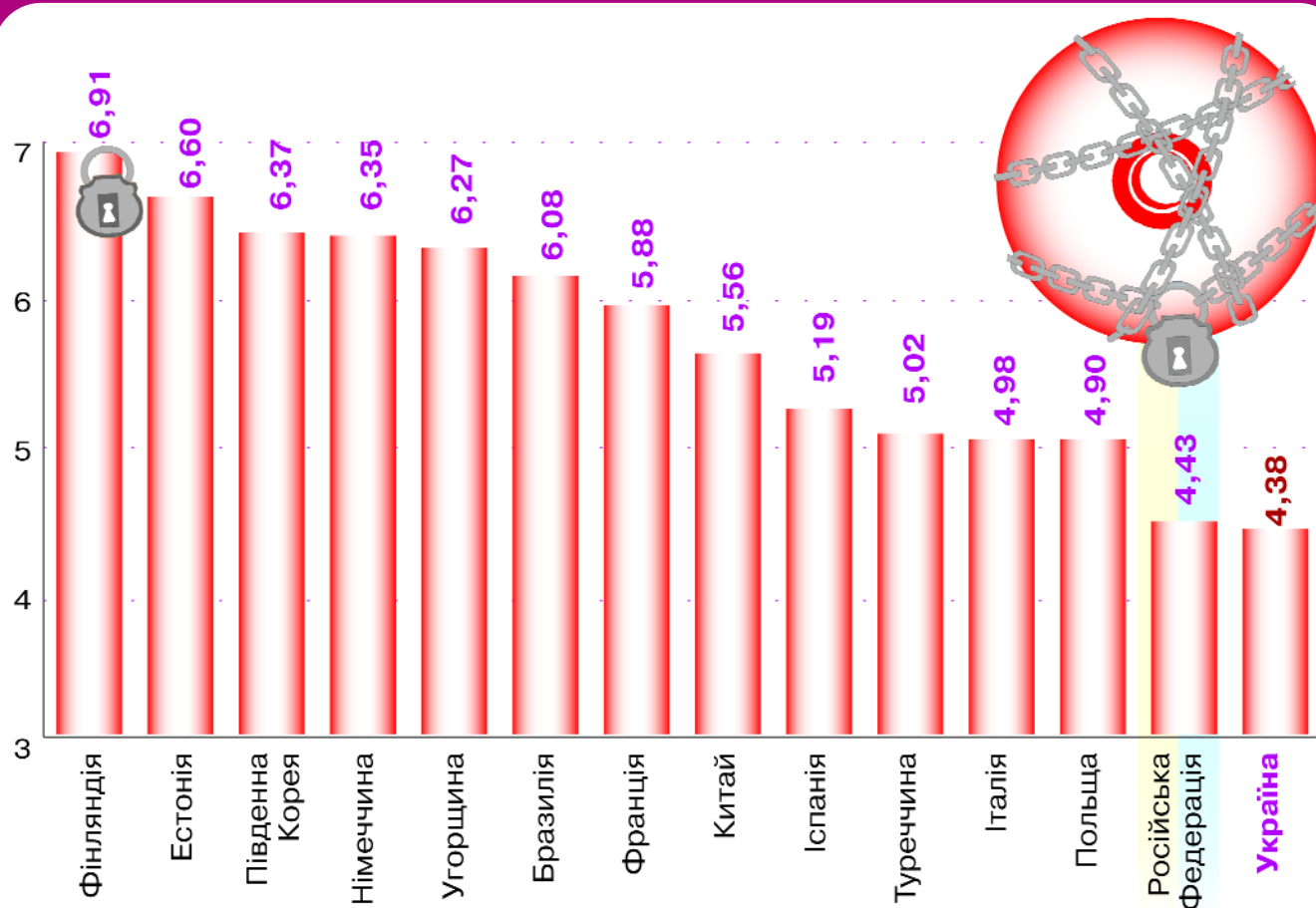
УДК 33.01

ББК 65.01

Коментар надав
Валерій Лановенко,
генеральний директор компанії
«Майкрософт Україна»

Рівень кібер-безпеки

Рівень кібер-безпеки (адекватність зусиль з боку корпорацій)*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим менше зусиль компанії докладають до дотримання кібер-безпеки. Максимальний бал – 10.

Рівень ІТ-безпеки у великих підприємствах (корпораціях) досить високий. Власники й менеджмент таких структур у нашій країні вже розуміють, до чого може призвести нехтування захистом бізнес-даних. Інша річ, що таких великих за міжнародними мірками підприємств у країні – одиниці, середніх – теж небагато, основну частку становить малий бізнес, що, як правило, не має достатніх коштів, щоб побудувати сучасну, добре захищену ІТ-інфраструктуру.

Причини відставання України за цим показником

1

БРАК кваліфікованих **ФАХІВЦІВ** (не випускників ВНЗ, а досвідчених спеціалістів із захисту інформації).

2

НЕДОСТАТНЯ **ПОІНФОРМОВАНІСТЬ** ринку про природу й численність ІТ-загроз.

3

Непрості й **ЧАСТО** **ЗМІНЮВАНІ ПРАВИЛА** ведення бізнесу.

4

ІНВЕСТИВАННЯ в ІТ-інфраструктуру **ЗА ЗАЛИШКОВИМ ПРИНЦИПОМ** тощо.

Динаміка показника

Динаміка є позитивною, оскільки проблема кібер-безпеки вже сприймається як серйозна й така, що потребує прискіпливої уваги.

Вплив низького рівня кібер-безпеки на конкурентоспроможність бізнесу й країни

1. Відносно невисокий рівень захисту ІТ-інфраструктури негативно впливає на стабільність її роботи й певною мірою сповільнює її розвиток.
2. Внаслідок цього відбувається недокапіталізація бізнесу, зниження продуктивності праці співробітників.

Рекомендації РКУ

Шляхи подолання проблеми низького рівня кібер-безпеки:

- 1) систематична просвітницька робота;
- 2) забезпечення можливостей для відповідних фахівців регулярно підвищувати рівень своїх знань про предмет;
- 3) впровадження більше суворого регламенту використання сучасних інформаційних технологій.

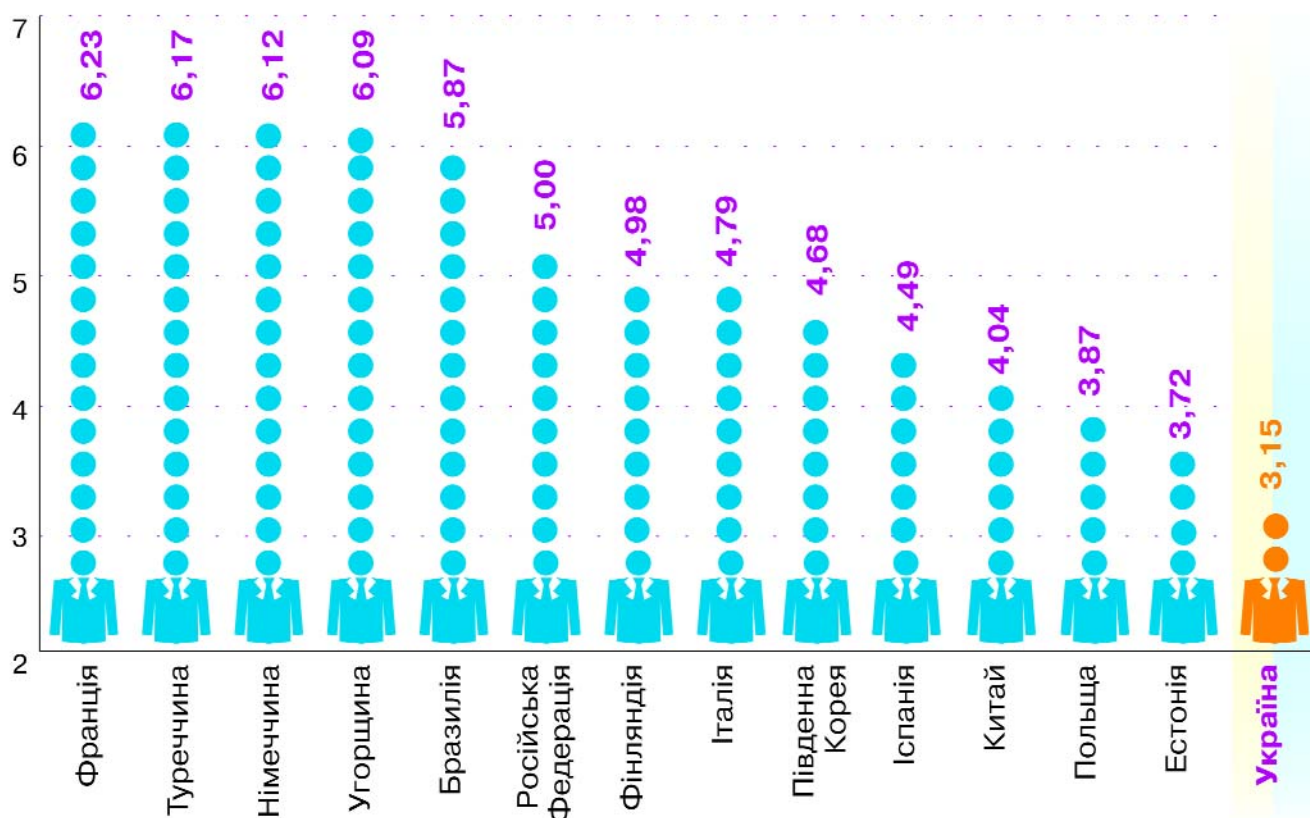
Зарубіжний досвід

Сучасні системи інформаційної безпеки, використовувані в розвинутих країнах, — це багаторівневі рішення, побудовані відповідно до чітких правил, що пройшли численні перевірки незалежних організацій, які займаються сертифікацією. У відповідних компаніях встановлено суворі правила роботи із внутрішніми та зовнішніми інформаційними ресурсами й забезпечується неухильне їх дотримання.

Коментар надала
Елла Лібанова,
директор Інституту демографії
та соціальних досліджень
НАН України, член РКУ

Рівень компетентності топ-менеджерів та «відплив мізків»

Наявність достатньої кількості компетентних топ-менеджерів*, 2007 р.

* Чим вищий бал, тим більше кількість компетентних топ-менеджерів задовольняє потреби ринку. Максимальний бал – 10.

Значною мірою конкурентоспроможність робочої сили визначається кваліфікацією та підприємливістю управлінців. За ключовим параметром наявності достатньої кількості топ-менеджерів Україна значно поступається всім без винятку країнам-орієнтирам.

Причини відставання України за кількістю компетентних топ-менеджерів

1

НЕВІДПОВІДНІСТЬ СИСТЕМИ освіти сучасним вимогам ринку праці.

ЗНАЧНИЙ «ВІДПЛИВ МІЗКІВ» через несприятливі умови праці.

2

НЕЗДІЙСНЕННЯ комплексної **РЕФОРМИ** сфери професійної освіти.

НЕВЖИВАННЯ ЗАХОДІВ із протидії «відпливу мізків».

Зарубіжний досвід

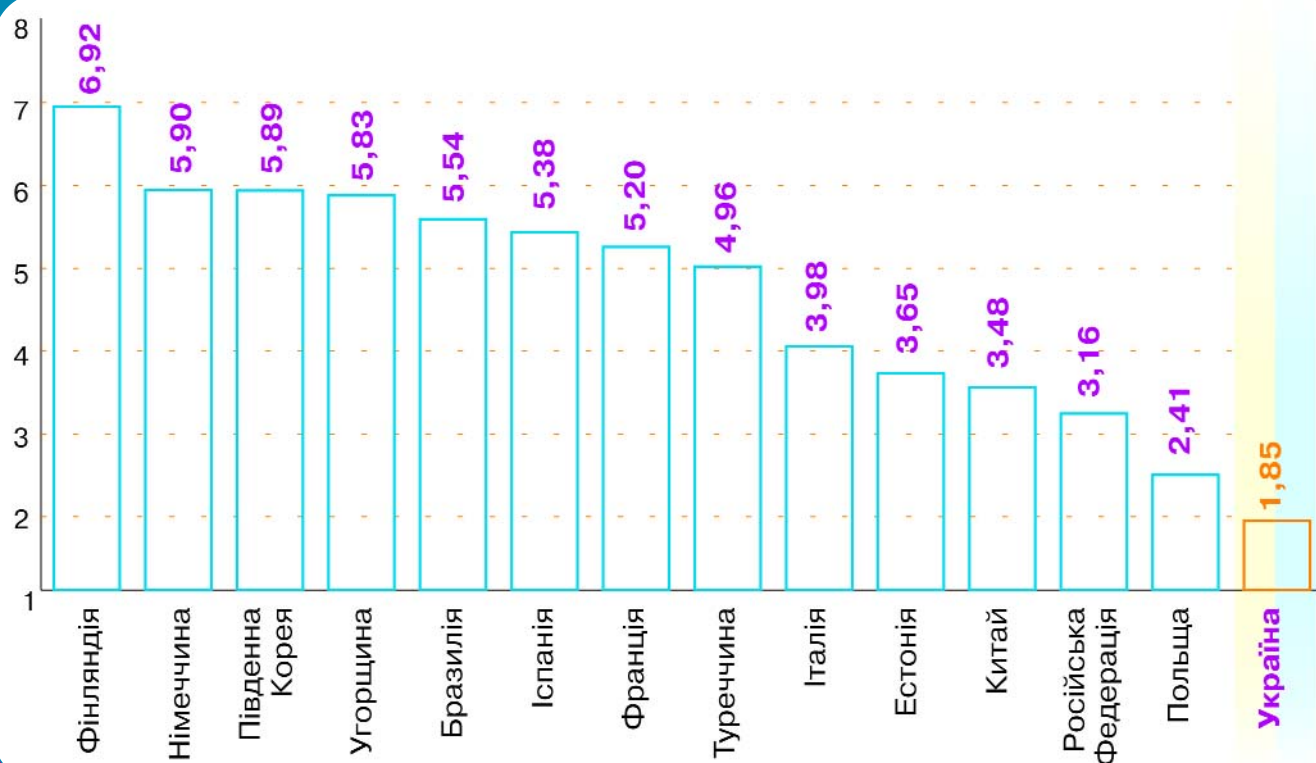
За наявністю компетентних топ-менеджерів Україна найбільше програє країнам, що є центрами тяжіння мігрантів, – Фінляндії, Німеччині, Франції. Такий статус цих країн зумовлюється кількома причинами:

- високі стандарти освітньої підготовки стимулюють приплив найбільш активної молоді з різних країн світу;
- високі стандарти життя і зокрема оплати праці, усталеність соціально-економічної ситуації стимулюють імміграцію висококваліфікованих менеджерів.

Тренд

Близькість показника України до показника Китаю – це, очевидно, тимчасове явище. Економіка Китаю розвивається дуже швидко, тож у майбутньому можна очікувати стрімкого збільшення цього розриву.

Рівень «відпливу мізків» (його впливовість на конкурентоспроможність економіки)*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим негативніший вплив «відпливу мізків» на економіку. Максимальний бал – 10

Причини «відпливу мізків»

1

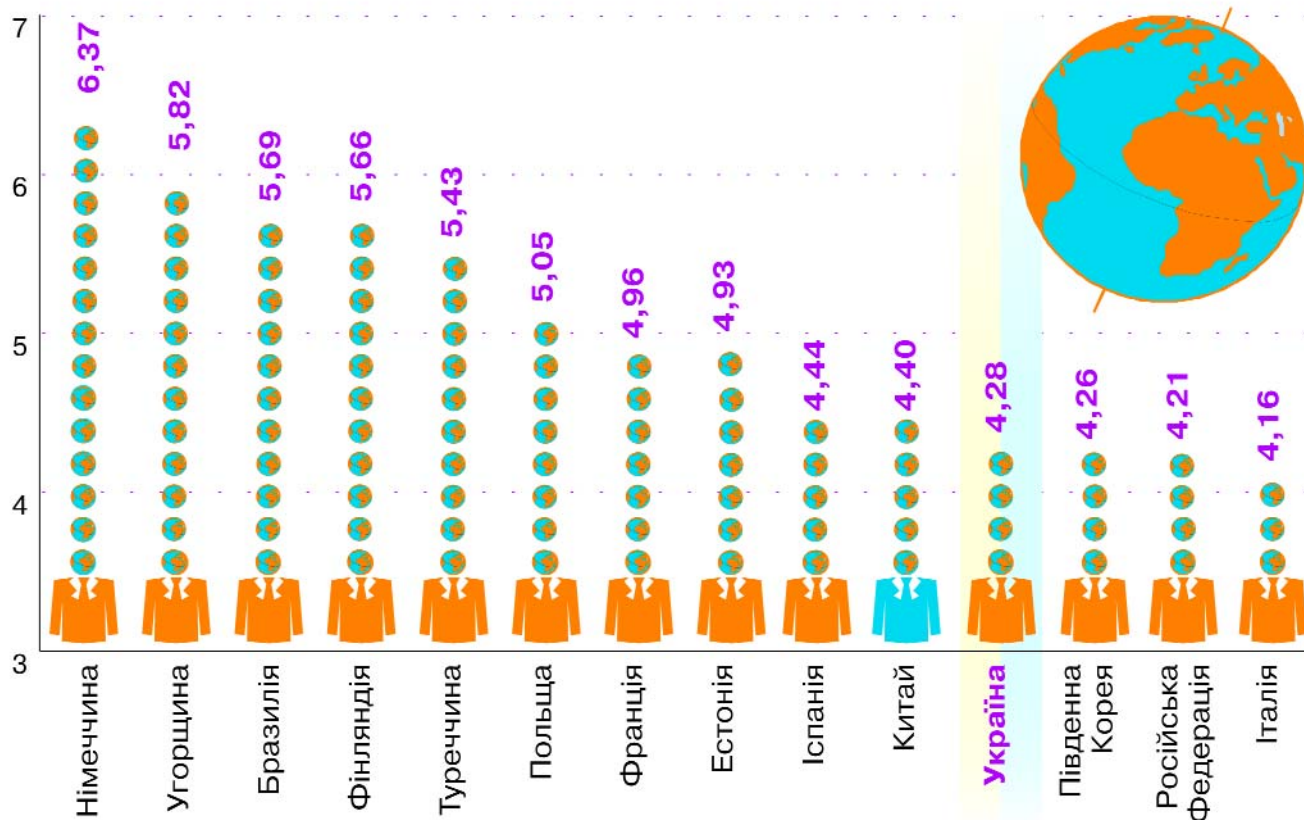
НЕЗАДОВОЛЕНІСТЬ заробітною платою.

НИЗЬКІ ОЦІНКИ наявних перспектив на ринку праці.

2

Залученість до міжнародного обміну робочою силою

Рівень міжнародного досвіду менеджерів*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим нижчий рівень міжнародного досвіду менеджерів у країні. Максимальний бал – 10.

Рівень міжнародного досвіду українських менеджерів є цілком прийнятним – головним чином завдяки масштабному залученню України до міжнародного обміну робочою силою. Однак за значенням показника Україна ближча до тих країн, що відстають, ніж до лідерів рейтингу.

Надалі ситуація покращуватиметься. Цьому сприятимуть:

1

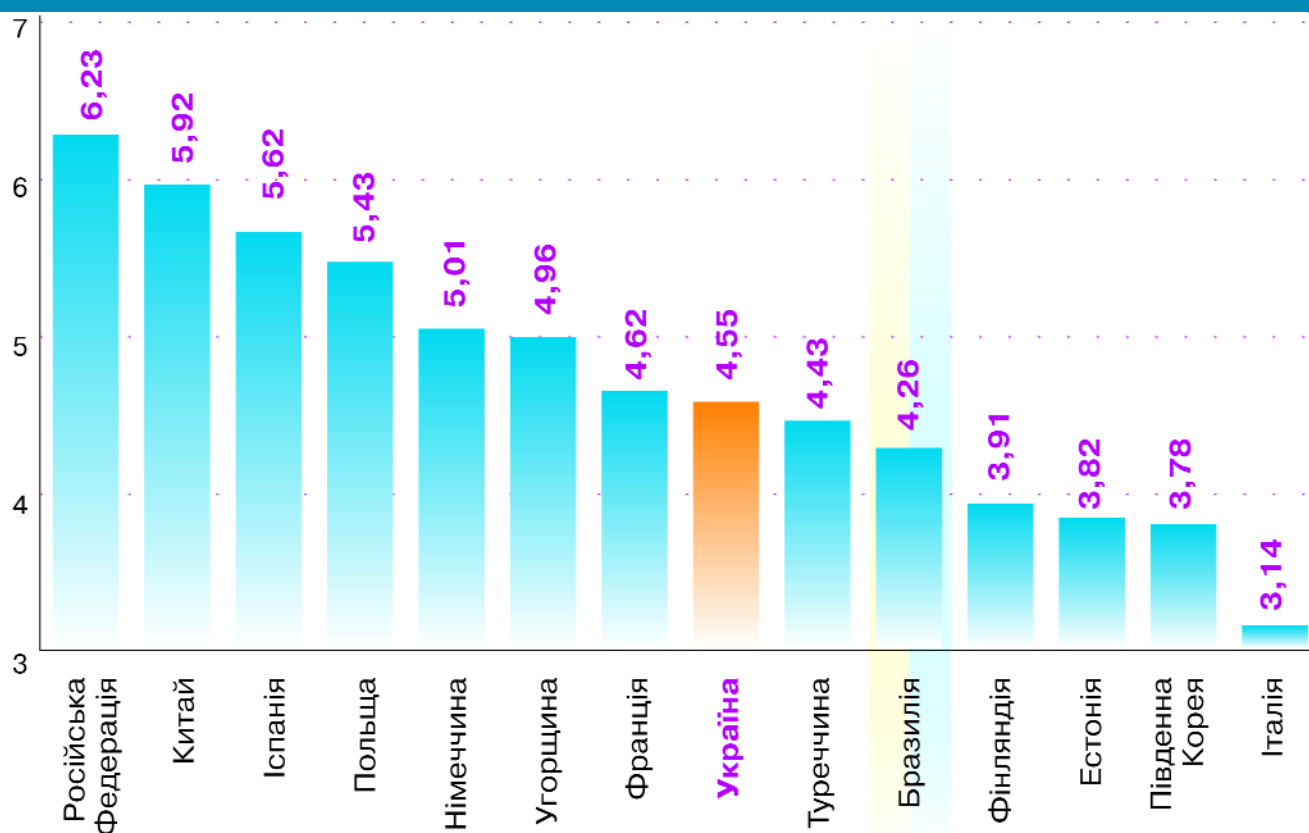
ІНТЕГРАЦІЯ України (пряма чи опосередкована) в міжнародний ринок праці.

2

ПРИЄДНАННЯ України **ДО** так званого **БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ**, що дасть змогу українським студентам навчатися в західних університетах і проходити стажування в іноземних фірмах, здобуваючи вкрай необхідний міжнародний досвід.

На рівень міжнародного досвіду топ-менеджерів впливає і значна привабливість українського бізнес-середовища для висококваліфікованих іноземних працівників.

Рівень привабливості бізнес-середовища для висококваліфікованих іноземних працівників*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим нижча привабливість бізнес-середовища країни для висококваліфікованих іноземних працівників. Максимальний бал – 10.

Чинники, що зумовлюють високий рівень цього показника

1

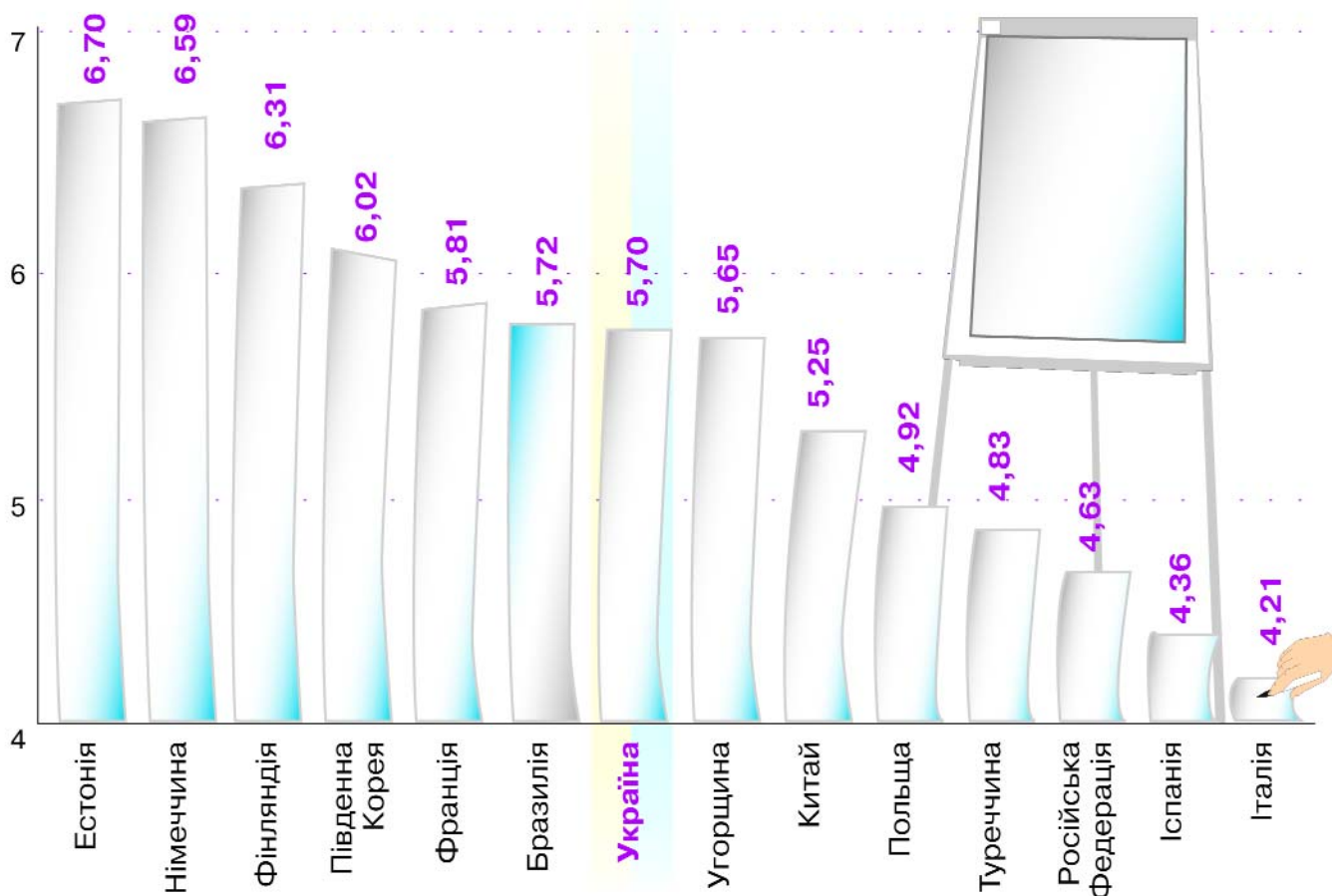
Іноземні фахівці зазвичай обіймають дуже високооплачувані посади топ-менеджерів у великих компаніях.

2

Темпи зростання економіки України є вельми високими, що зумовлює позитивні бізнес-очікування.

Наявність кваліфікованих кадрів та їх навчання

Пріоритетність підвищення кваліфікації працівників для
корпоративного сектору*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим менш пріоритетним є підвищення кваліфікації працівників для корпоративного сектору.
Максимальний бал – 10.

Чинники, що зумовлюють високу пріоритетність підвищення кваліфікації працівників для корпоративного сектору

1

СТАЛИЙ ЗВ'ЯЗОК між рівнем освіти, головним чином вищої, і заробітками, який фіксується в Україні упродовж усього періоду спостереження – з 1999 року.

2

БРАК кваліфікованих **КАДРІВ**.

3

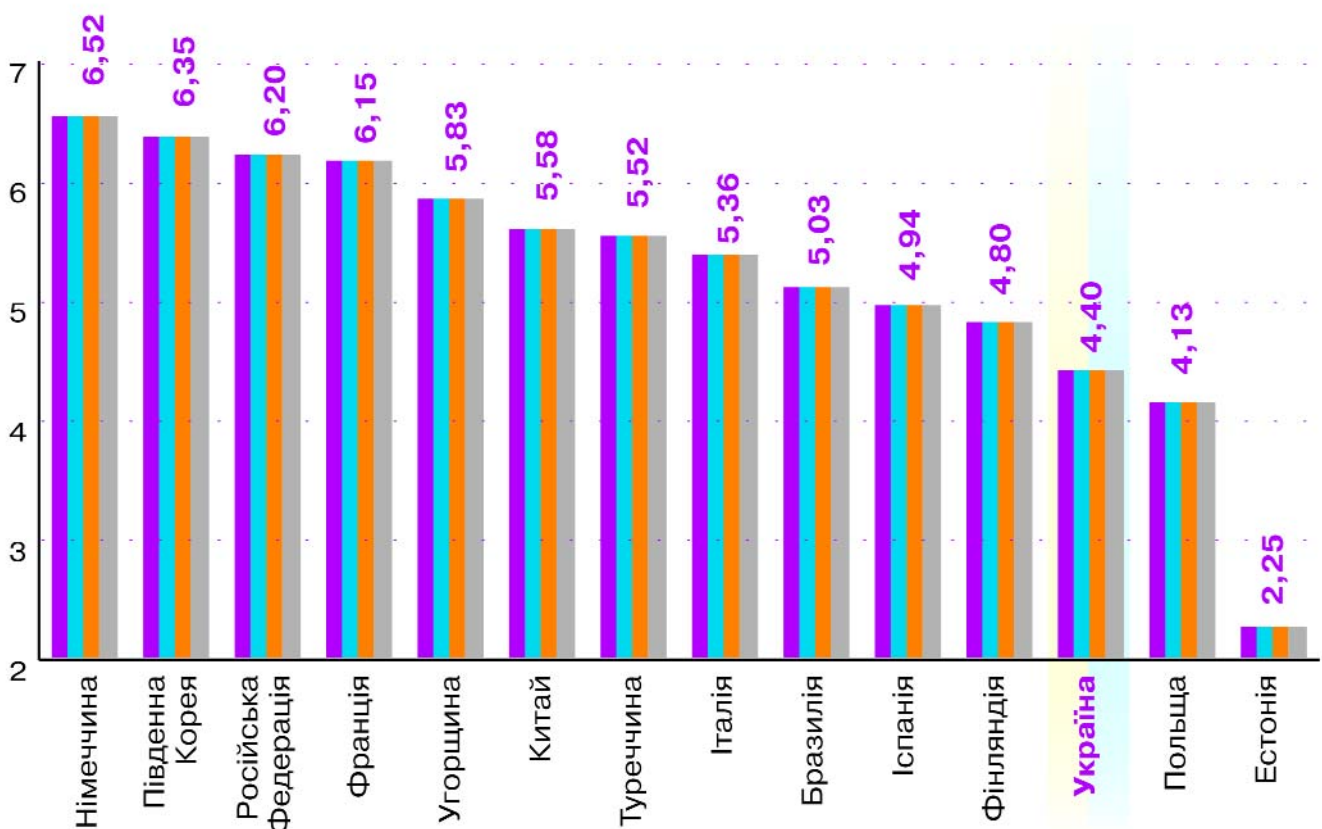
РОЗУМІННЯ з боку власників корпорацій та найманих працівників **НЕОБХІДНОСТІ** **ПІДВИЩЕННЯ** **КВАЛІФІКАЦІЇ**.

ОДНАК перешкодами до реалізації навчання працівників є:

1. Відсутність законодавства щодо відносин корпорації з працівником, який набув (підвищив) кваліфікацію за кошти корпорації.

2. Нерозвиненість мережі відповідних навчальних закладів, якість послуг яких відповідала би сучасним вимогам.

Достатність кваліфікованих кадрів (їх доступність на ринку)*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим менше кваліфікованих працівників на ринку. Максимальний бал – 10.

Причини значного відставання України за цим показником

1

Відсутність адекватної системи професійно-освітньої підготовки.

Масштабна трудова міграція робочої сили за межі України.

2

Гіршою є ситуація тільки в Естонії, яка після входження до ЄС втратила значну частину свого трудового потенціалу.

Рекомендації РКУ

Головними чинниками відставання України за окремими параметрами конкурентоспроможності робочої сили є:

НЕДОЛІКИ СИСТЕМИ професійно-освітньої підготовки, зокрема невідповідність якості підготовки робочої сили потребам ринку праці.

НИЗЬКА ВАРТІСТЬ робочої сили, що провокує відплив частини найбільш активних, кваліфікованих і підприємливих працівників за кордон.

Таким чином, розв'язувати проблеми на ринку робочої сили необхідно двома шляхами: **реформуючи систему освіти та підвищуючи вартість кваліфікованої робочої сили.**

Зміна ситуації у сфері освіти, всупереч сучасним світовим тенденціям, вимагає:

1. Забезпечення безпосереднього зв'язку між організаціями роботодавців (окремими корпораціями) та навчальними закладами, що є передумовою відповідності підготовки робочої сили вимогам ринку праці.
2. Посилення державного контролю за дотриманням навчальними закладами освітніх стандартів.
3. Запровадження більш жорсткого незалежного контролю за якістю навчання, ліцензуванням та акредитацією навчальних закладів.
4. Унеможливлення включення до списків викладачів «мертвих душ» із науковими ступенями і вченими званнями, які не беруть реальної участі у навчальному процесі.
5. Переходу від фінансування освітніх закладів до надання платних освітніх послуг, наприклад, шляхом запровадження спеціальних освітніх ваучерів.

Шляхи підвищення вартості робочої сили

1. Поступове підвищення мінімальної заробітної плати принаймні до 536 грн. у середньому в 2007 році (до рівня прожиткового мінімуму для працездатних осіб).

2. Запровадження повномасштабної тарифної сітки в бюджетній сфері, що сприятиме аналогічним зрушенням і в інших секторах.

3. Поєднання підвищення заробітної плати зі збільшенням соціального пакету (запровадженням додаткового пенсійного забезпечення, медичного страхування або пільгових кредитів на оплату освіти для дітей чи онуків, що може бути привабливим для бюджетних галузей з огляду на специфічний склад працівників бюджетної сфери, який характеризується вищим освітнім рівнем, ви-

щими настановами на здобуття освіти дітьми тощо, і водночас не провокує інфляцію).

4. Забезпечення підготовки робочої сили за рахунок державного замовлення.

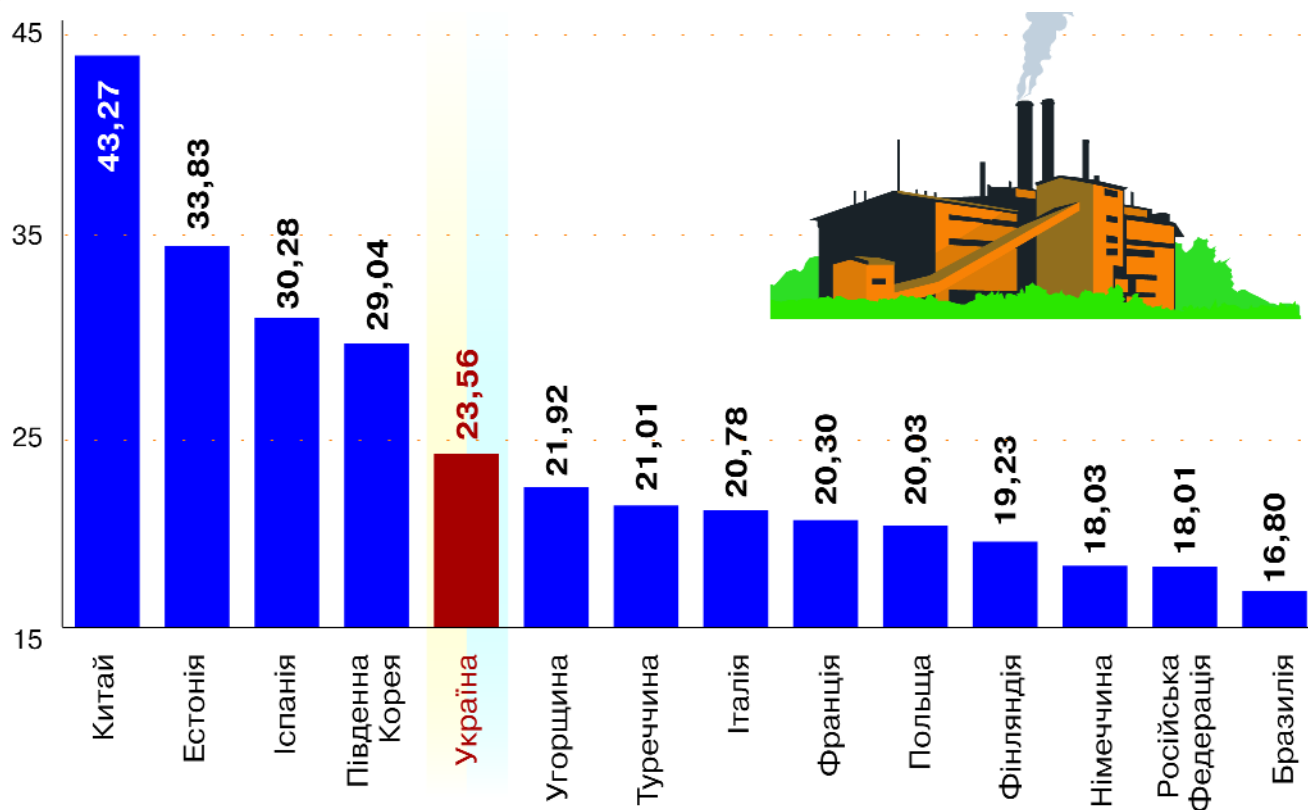
5. Фінансування побудови тимчасового житла для підприємств, власники яких забезпечують належний соціальний захист своїх працівників (прийнятний рівень оплати праці, достатній соціальний пакет), за рахунок місцевих бюджетів (а саме місцева влада найбільше зацікавлена у зростанні заробітної плати в позабюджетній сфері, оскільки прибутковий податок є основним джерелом коштів місцевих бюджетів).

6. Поширення практики компенсації роботодавцю витрат на підготовку кваліфікованої робочої сили.

ЛІКВІДАЦІЯ КРИТИЧНИХ ВІДСТАВАНЬ

Інвестиційний чинник конкурентоспроможного розвитку

Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП, 2006 р.

Рівень нагромадження основного капіталу (НОК) в Україні (23,6% ВВП) є майже удвічі меншим за показник Китаю, де потужна капіталізація національних та іноземних заощаджень стала довготривалим чинником стабільно динамічного розвитку. Як правило, країни, що виходять із кризи і активно модернізують економіку, мають підтримувати НОК на рівні 25% і вище.

Причини низького рівня капіталовкладень в Україні

- 1 За період кризового падіння (1990-1999 рр.) інвестиції в **ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ** реально **ЗМЕНШИЛИСЯ** у 5 разів – їх рівень знизився до 19,3%.
- 2 З 1993 до 1996 р. включно реальні наявні **ДОХОДИ ПІДПРИЄМСТВ ЗМЕНШИЛИСЯ** у 23 рази, що призвело до кризи неплатежів та блокування інвестиційних процесів в економіці, де лівові частка інвестицій забезпечувалася за рахунок власних коштів підприємств.
- 3 **ПРИПЛИВ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ БУВ** занадто **СЛАБКИМ**, щоб компенсувати скорочення національних капітальних вкладень в економіку.

Причини низького рівня капіталовкладень в Україні

4

За період відновленого зростання інвестиційні процеси **НЕ НАБУЛИ СТАБІЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ**, їх найвищий приріст було зафіксовано 2003 р. (22,5%) завдяки посиленню ролі уряду в інвестуванні економіки, а також зростанню чистих доходів нефінансових корпорацій.

5

Через **ВИСОКІ ВНУТРІШНІ СТАВКИ** внутрішні кредити так і не стали вагомим інвестиційним джерелом.

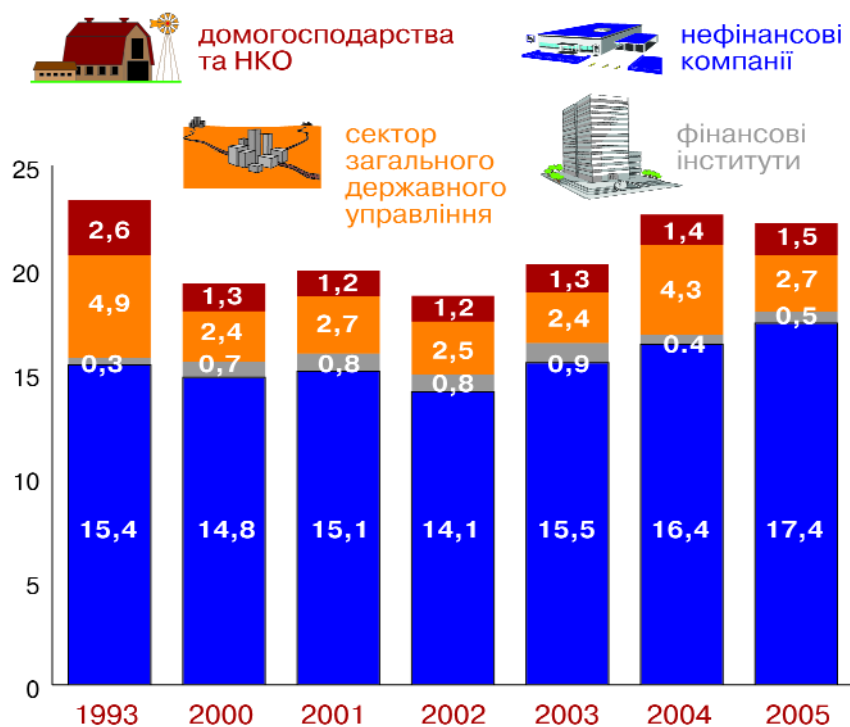
У 2005 та 2006 рр. значно **ЗРОСЛА ПИТОМА ВАГА** зовнішніх запозичень.

6

Населення разом із нефінансовими корпораціями, що обслуговують домогосподарства, потроху **ВІДНОВЛЮЮТЬ** свою **УЧАСТЬ** в інвестиціях, але частка їх внеску залишається дуже низькою.

7

Нагромадження основного капіталу за секторами економіки, % ВВП

Джерело: Держкомстат України

Рекомендації РКУ

Для сприяння нагромадженню основного капіталу:

- 1) Уряд має посилити інвестиційну складову зведеного бюджету – її рівень має становити не менш ніж 10% від витрат зведеного бюджету;
- 2) необхідно за допомогою податкових та монетарних важелів підтримувати впродовж найближчих років наявні доходи підприємств на рівні не менш ніж 15% від ВНД, що посилить їх кредитоспроможність, інвестиційну активність, адаптивність до зовнішніх шоків;
- 3) слід створити сприятливі умови для житлового кредитування населення, особливо молоді;
- 4) необхідно поліпшити умови для іноземних інвесторів, особливо в частині зменшення їхніх трансакційних витрат на входження на ринок та вихід з нього;
- 5) потрібно запровадити практику державно-приватних партнерств (public-private partnership) у будівництві сучасних інфраструктурних об'єктів.

Зарубіжний досвід

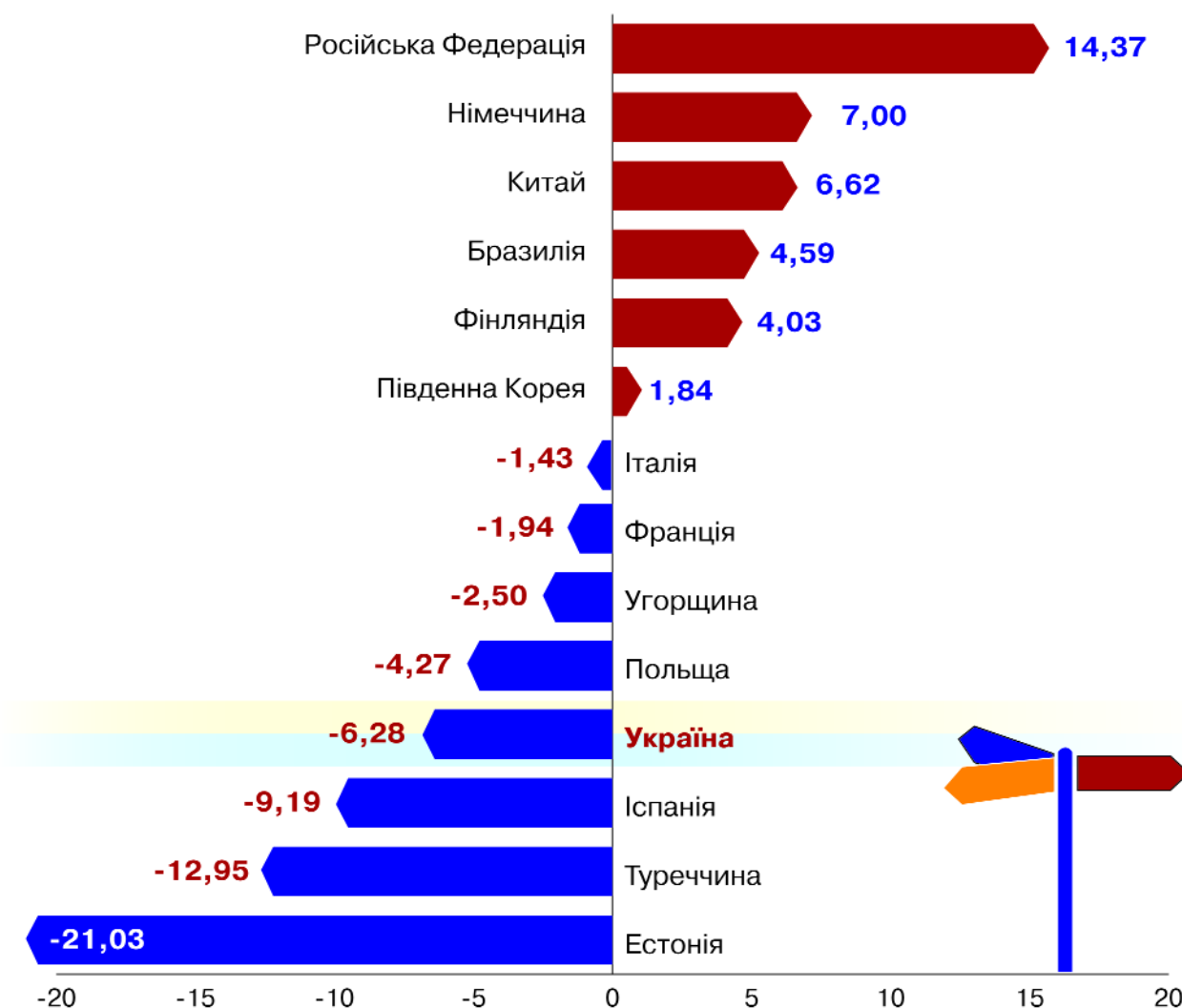
Новими лідерами глобалізації є Бразилія, Росія, Індія та Китай (БРІК). Згідно зі звітом інвестиційного банку Goldman Sachs, у найближчі 40 років сукупний обсяг економік БРІК (у доларах США) перевищить обсяг економік Великої Шістки. Поки БРІК посідають досить низькі позиції в Індексі глобалізації через велику чисельність населення, переважно сільського та ізольованого від глобальної економіки. Однак спостерігається прогрес: Китай піднявся на три шаблі, Бразилія та Росія – на п'ять. Рейтинг Індії залишився незмінним, але загалом її оцінки поліпшилися. У Китаї 2004 р. обсяги торгівлі сягнули понад 1 трлн. доларів, він став третьою у світі торговою нацією (після США та Німеччини). Прямі іноземні інвестиції в Росію значно зросли за рахунок нафтогазового сектору. 2004 р. обсяг ПІІ в Індію та Бразилію зріс на 23% та 80% відповідно.

Сьогодні БРІК найбільше відомі завдяки товарам, які вони поставляють світові: від недорогої споживчої електроніки до інформаційних технологій. Однак експерти вважають, що коли доходи на душу населення перевищать 3 тис. дол. на рік, ці країни переорієнтуються на споживання. Росія вже досягла цього рівня, Китай та Бразилія зроблять це протягом 10 років, їх наздоганяє Індія. Міжнародні банки вишиковуються в чергу, аби забезпечити кредитними картками споживчий бум.

Джерело: The Globalization index. – Foreign Policy. – 2006

Сальдо зовнішньої торгівлі та цінові умови торгівлі

Торговельне сальдо, % ВВП, 2006 р.

2006 р. Україна відійшла від країн, що лідирують саме у насиченні світового ринку своїми товарами і послугами, і приєдналася до країн, що мають негативне торговельне сальдо. 2006 р. Україна перемістилася до групи країн із прогресуючим дефіцитом зовнішньої торгівлі. При цьому відбулося погіршення сальдо торгівлі у більшості видів промислової діяльності.

Основні причини появи негативного сальдо у зовнішній торгівлі

1

Значне **ЗРОСТАННЯ** попиту на іноземні інвестиційні товари, особливо транспортні засоби, **ЗА УМОВИ ВІДСУТНОСТІ** адекватної пропозиції з боку вітчизняних виробників.

2

ЗБІЛЬШЕННЯ ІМПОРТУ продуктів нафтопереробки (на тлі зменшення їх виробництва, зокрема експортного).

3

ШОКОВЕ ПІДВИЩЕННЯ вартості природного газу у січні 2006 р.

4

ПОГІРШЕННЯ УМОВ КОНКУРЕНЦІЇ та втрата вітчизняними виробниками частки свого сегменту внутрішнього ринку через агресивне надходження до країни «сірого» імпорту та контрабанди.

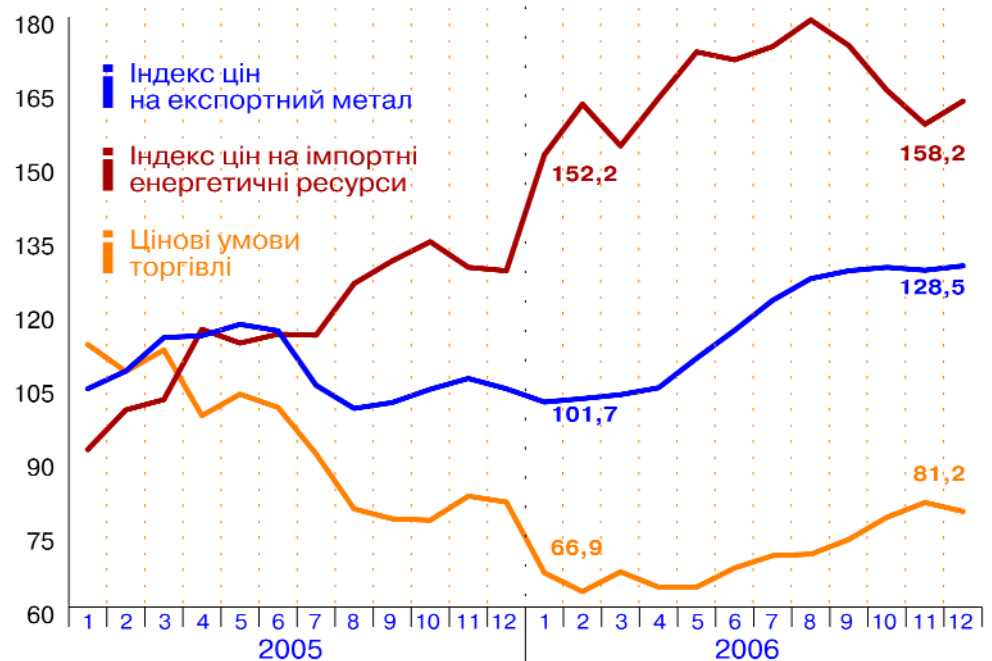
5

ВІДСУТНІСТЬ ПОМІТНИХ ЗРУШЕНЬ у напрямку диверсифікації експорту в умовах загострення глобальної конкуренції і втрата часток на деяких перспективних ринках (особливо Китаю).

Тенденції

Експорт залишається переважно сировинним та низькотехнологічним, малодиверсифікованим за товарами і ринками, тоді як збільшення частки високо- та середньовисокотехнологічної продукції в експорті є єдиним способом підвищення адаптивності економіки до зовнішніх шоків та забезпечення сталого економічного розвитку. Стрімке зростання інвестиційного імпорту не дає інноваційного ефекту, оскільки відбувається за рахунок гіпертрофованого збільшення поставок легкових автомобілів. Надмірна залежність розвитку національної економіки від зовнішнього ринку, особливо російського, робить її вразливою. Внутрішній ринок наповнюється товарами, які можуть вироблятися і вітчизняними виробниками, але низька якість ринкових відносин та відсутність державних стимулів не сприяють імпортозаміщенню.

Цінові умови торгівлі: зміни відносно грудня 2004 р., %

Джерело: Держкомстат України

2006 р. після січневого «газового» шоку цінові умови торгівлі значно погіршилися. Лише з травня вони почали поступово поліпшуватися і на кінець року майже вийшли на початковий рівень. Зростання цін на експортну металопродукцію у другому півріччі дало змогу стримати різке погіршення торговельного сальдо, відновити рівень рентабельності та наростити виробництво в цілому.

Рекомендації РКУ

Для поліпшення ситуації із зовнішньою торгівлею необхідні:

1) стимулювання розвитку високотехнологічних та середньовисокотехнологічних експортних виробництв шляхом надання податкових кредитів, бюджетного відшкодування відсотків по кредитах, участі держави у фінансуванні науково-дослідних (проектно-конструкторських) робіт, загальної інформаційної підтримки, фахового кадрового забезпечення;

2) збільшення інвестицій у людський капітал та адаптування системи освіти до нових кваліфікаційних вимог бізнесу;

3) активізація міжнародної науково-технологічної співпраці, транснаціоналізація знань і трансфер технологій, захист інтелектуальної та промислової власності тощо;

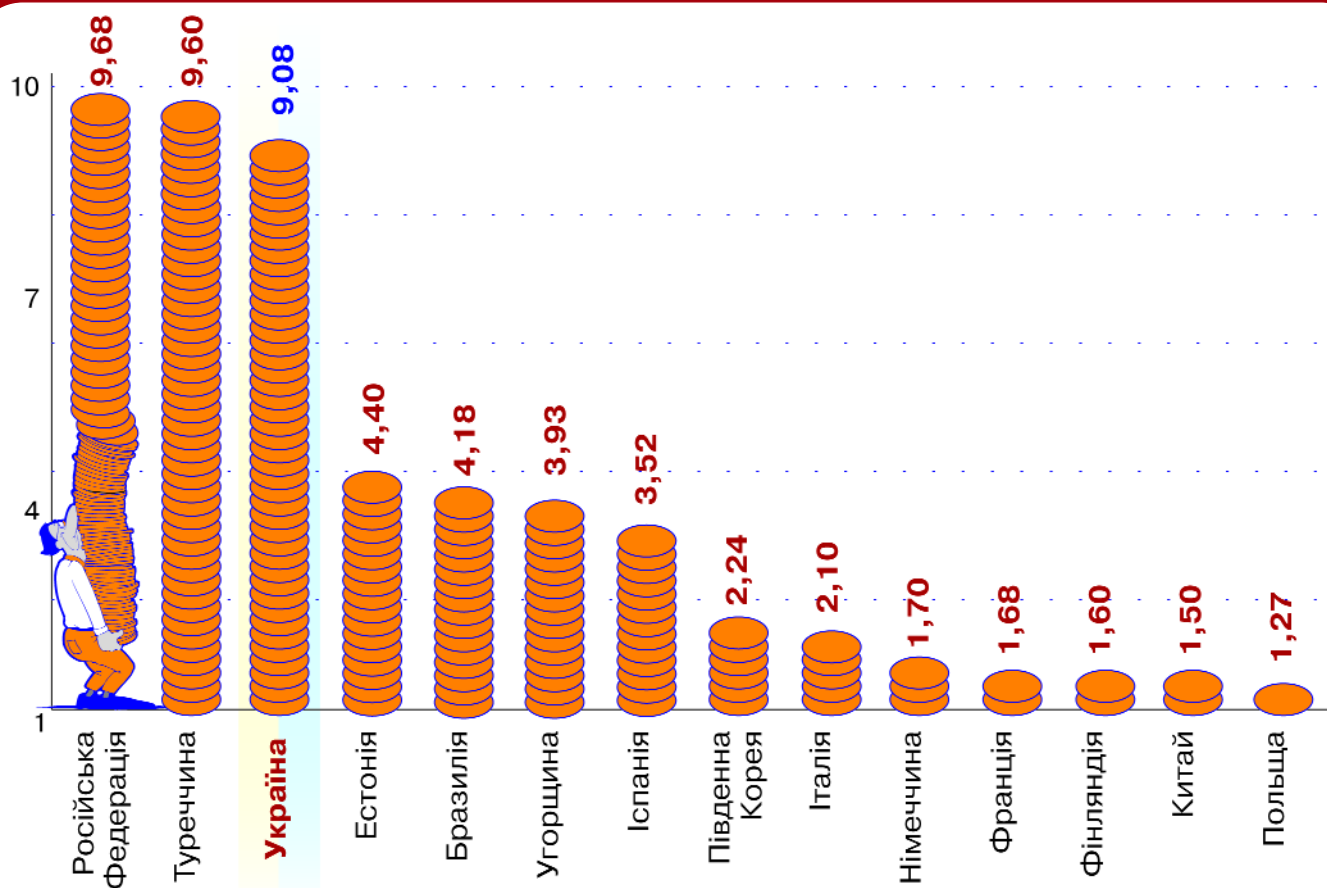
4) налагодження партнерства між урядом та бізнесом щодо реалізації спільних проектів, впровадження яких забезпечить імпортозаміщення;

5) припинення фіктивного експорту шляхом посилення перехресного контролю за сплатою ПДВ спільно з країнами-партнерами;

6) ліквідація зловживань, що призводять до зниження вартості імпортованих товарів на кордоні України.

Інфляція

Середньорічний приріст споживчих цін, %, 2006 р.

Макроекономічна стабілізація із ефектом зниження рівня та коливань інфляції забезпечує гармонізацію розподілу доходів, стимулює приватні інвестиції та зростання виробництва, розвиток фінансових ринків, конкуренцію тощо. Інфляція перерозподіляє доходи, як у внутрішній економіці між окремими учасниками ринку, так і між державами, коли змінюються цінові умови зовнішньої торгівлі.

2006 р. Україна суттєво випередила більшість країни-орієнтирів за рівнем інфляції. При цьому її монетарна складова була мінімальною, зате цінові зміни виконали фіскальні функції:

- 1) за допомогою інфляційного податку прямо та опосередковано було профінансовано реальні доходи сектору загального державного управління;
- 2) було забезпечено номінальне збільшення бюджетних надходжень від податків;
- 3) було знецінено державні борги, але водночас і заощадження інших секторів економіки;
- 4) стрімке зростання цін в умовах курсової стабільності гривні дало змогу зменшити тягар з обслуговування зовнішніх боргів у вільно конвертованій валюті.

Серед виробників основний інфляційний виграш із ефектом підвищення доходів отримали: виробники будівельних матеріалів (ціни зросли на 27,6%, а фінансові результати на 32,8%) та виробники й дистриб'ютори електроенергії, газу та води (відповідно на 23,4% та у 4,2 р.).

Причини цінового шоку 2006 р.

Складові інфляційного зростання у 2006 р.:

1) базова інфляція – 4,2%;

2) плодово-овочева продукція – 7,8%;

3) адміністративно регульовані послуги ЖКГ – 85,7%;

4) паливно-мастильні матеріали (бензин) – 2,9%.

Джерело: Держкомстат України

У споживчій сфері основним чинником інфляційного шоку стало зростання вартості послуг ЖКГ, які становлять вагомий складову споживчого кошику українців. Органи місцевої влади пояснили підвищення тарифів на ЖКП підвищенням собівартості послуг у зв'язку із подорожчанням енергоресурсів та зростанням заробітної плати, а також необхідністю проведення масштабного капітального ремонту інфраструктури житлово-комунального комплексу. Принцип доміно із підвищенням вартості видобутку, виробництва та розподілу електроенергії, газу й води відіграв ключову роль у ціновій грі минулого року із відповідним перерозподілом доходів. При цьому спроба місцевої влади розв'язати проблеми капітального характеру (ремонту та оновлення інфраструктури) за рахунок населення виявилася шоком для всіх.

Таким чином, не газовий, а адміністративний ціновий шок послужив головним дестабілізатором макроекономічної ситуації наприкінці 2006 р. із пролонгацією негативного впливу на 2007 рік.

Рекомендації РКУ

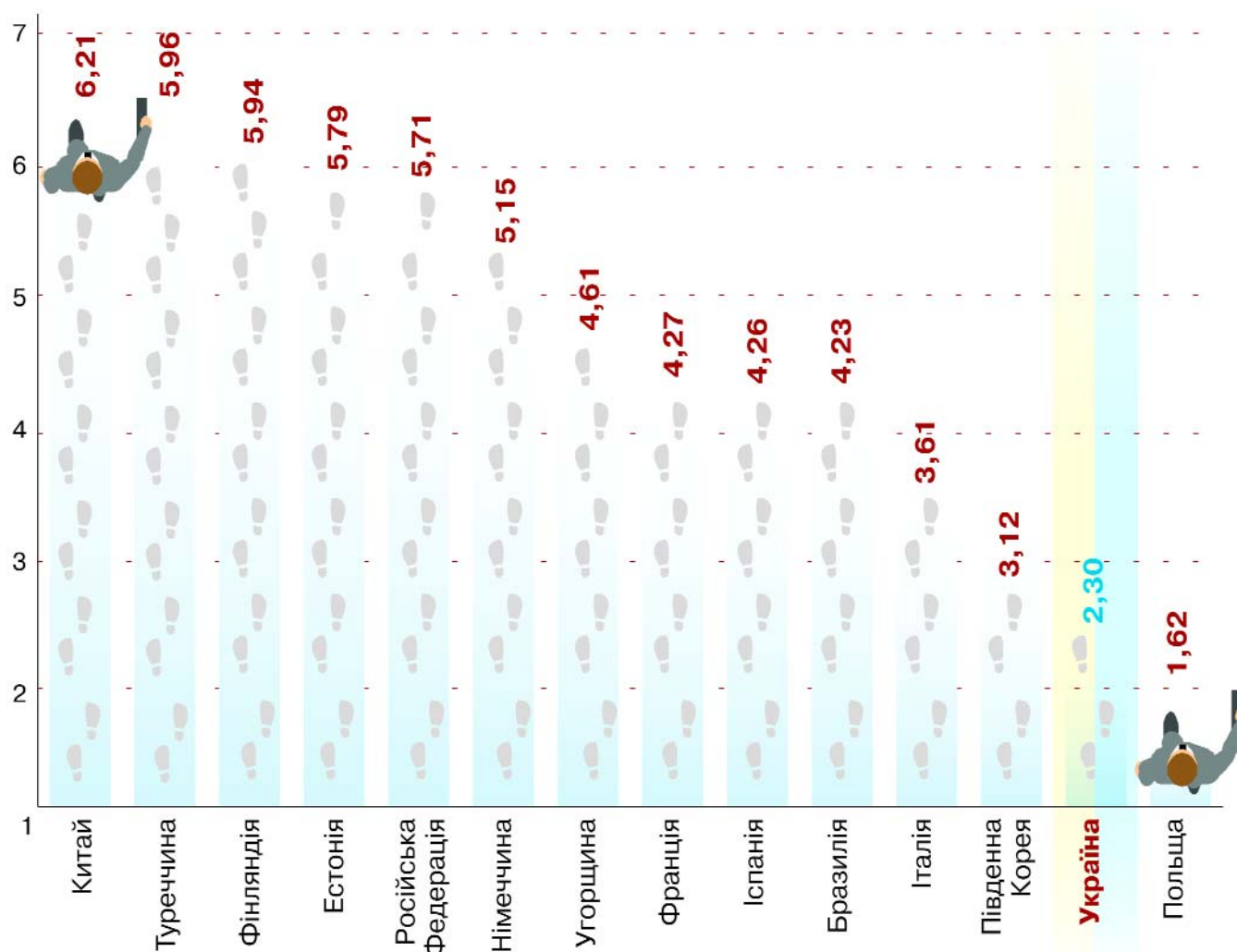
Для запобігання високій інфляції необхідно:

- 1) перенести акценти в монетарній політиці НБУ на зниження граничного рівня інфляції (target inflation);
- 2) розробити й реалізувати стратегічний план демонополізації та комерціалізації житлово-комунальної сфери;
- 3) законодавчо затвердити максимальний рівень підвищення житлово-комунальних тарифів, посилити контроль за визначенням собівартості житлово-комунальних послуг і забезпечити прозорість цих процесів для населення;
- 4) посилити контроль за ціноутворенням в усіх виробничих ланках: видобутку, розподілу та постачання енергетичних і водних ресурсів; унеможливити отримання монополістами надприбутків та цінове перекидання боргових проблем на споживачів відповідних ресурсів;
- 5) не допускати різких цінових коливань після завершення виборчих кампаній та мінімізувати політичний вплив на ціноутворення;
- 6) створити державний стабілізаційний фонд і здійснювати моніторинг формування сировинних та продуктових балансів з метою запобігання дефіциту/профіциту на окремих ринках (нафтопродуктів, цукру, зерна тощо) та, відповідно, різких цінових коливань.

Коментарі надали
Володимир Посполітак, доцент Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ);
Ірина Педь, доцент Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ)

Послідовність державної політики

Послідовність державної політики*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим менш послідовною є політика держави. Максимальний бал – 10.

Причини відставання України за цим показником

1

Діяльність органів державної влади, відповідальних за формування і реалізацію державної стратегії та політики, останнім часом **ПЕРЕБУВАЄ ПІД** перманентним **ВПЛИВОМ** різних **ПОЛІТИЧНИХ СИЛ**, що спираються на протилежні політичні засади.

2

На зміну плинності урядів, що раніше спричиняла непослідовність державної політики, прийшло **ПРОТИСТОЯННЯ ГЛОК ВЛАДИ**, підсилюване невизначеністю повноважень кожної з них.

3

Існує **БАГАТО «БІЛИХ ПЛЯМ» ТА СУПЕРЕЧНОСТЕЙ** у законодавстві, але при цьому органи влади не виявляють політичної волі до їх усунення.

4

Замість розробки та ухвалення нормативно-правової бази, що забезпечила би як вироблення довгострокової стратегії розвитку держави, так і безперебійну роботу державного апарату та впровадження реформ у конкретних галузях, законодавча і виконавча влада **ДЕМОНСТРУЮТЬ ПОПУЛІЗМ ТА БЕЗВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**, займаючись політичною боротьбою.

5

Влада **ІМІТУЄ РЕФОРМИ**: декларує «правильні» цілі та завдання, але «провалює» їх імплементацію.

Українські законодавчі казуси

В Україні досі немає закону, що визначав би друкований орган, у якому мають публікуватися законодавчі акти для набуття ними чинності. Згідно з Конституцією України, такий друкований орган має визначатися законом, але в країні в цьому питанні досі керуються Регламентом Верховної ради України та Указами Президента України.

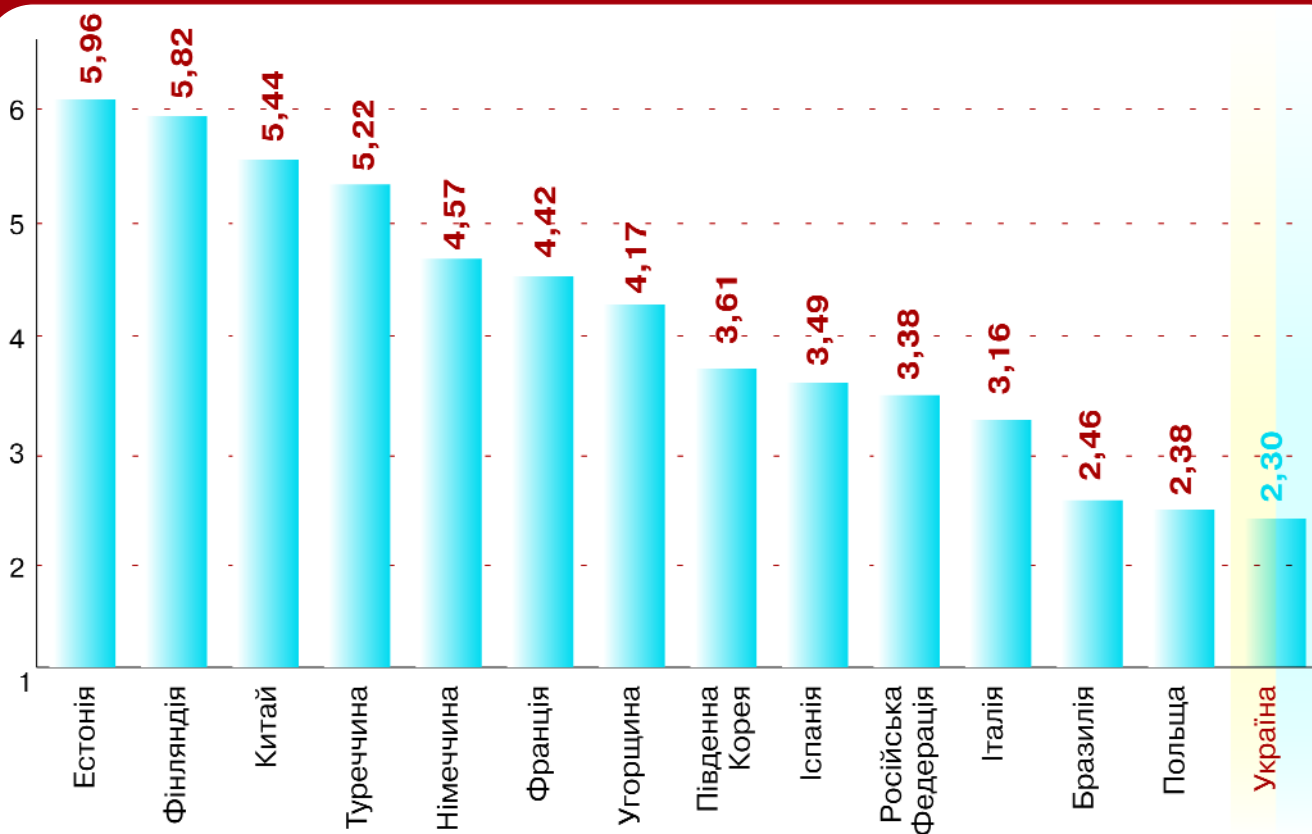
Україна – єдина країна з-поміж найближчих сусідів (зокрема країн СНД), де є чинними Цивільний та Господарський кодекси, що, регулюючи одні й ті самі відносини, суперечать один одному. Це призводить до дестабілізації бізнесової діяльності, оскільки бізнесмени не знають, яким законодавчим актом керуватися. Так, наприклад, у Цивільному кодексі визначено поняття й механізми стягнення штрафної неустойки, у Господарському – залікової неустойки, що стосуються одних і тих самих ситуацій, але регулюють їх по-різному. Ще один приклад – регулювання діяльності виробничих кооперативів чи господарських товариств, що також прописане в ЦК і ГК неоднаково.

Зарубіжний досвід

Особливо корисним для України є досвід в частині узгодження законодавства. Так, у Німеччині Цивільний та Торговий кодекси не суперечать один одному, а в Чехії існує тільки Торговий кодекс, у якому визначено й механізми регулювання цивільних відносин.

Ефективність виконання урядових рішень

Ефективність виконання урядових рішень*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим менш ефективно впроваджуються урядові рішення. Максимальний бал – 10.

Вплив показника на конкурентоспроможність

Непослідовне чи неповне виконання ухвалених рішень, незалежно від того, якій гілці чи органів державної влади вони належать, а також численні популістські рішення негативно позначаються на веденні бізнесу. Наприклад, стягнення з населення сум за комунальні послуги, що не відповідають реальній вартості цих послуг, призводить до нерентабельності малого бізнесу, що займається вивезенням сміття чи наданням інших комунальних послуг.

Причини відставання України за цим показником

1

Вищі законодавчі та виконавчі органи влади **НЕ ЗДІЙСНЮЮТЬ** належного **КОНТРОЛЮ** за виконанням ухвалених ними рішень.

2

ВІДСУТНІЙ ЧІТКИЙ МЕХАНІЗМ як ухвалення рішень, так і контролю за їх виконанням (особливо це стосується законодавчої гілки влади та Президента).

3

РІШЕННЯ вищих органів державної влади **НЕСВОЄЧАСНО ВПРОВАДЖУЮТЬСЯ** в дію на місцях та на відомчому рівні.

4

ДІЯЛЬНІСТЬ найвищих органів законодавчої та виконавчої влади **ВІДЗНАЧАЄТЬСЯ НЕПРОЗОРИСТІЮ**, що унеможливає оцінювання рівня їх ефективності.

5

НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ ДІЙ ТА РІШЕНЬ різних гілок влади, а також відсутність стандартів щодо розподілу функцій та повноважень не дають можливості ефективно виконувати згадані рішення.

6

Через відсутність злагодженої роботи всіх гілок влади на місцях рішення виконуються крізь призму позиції того вищого органу влади, якому безпосередньо підпорядковується той чи інший виконавець, що призводить до **СПОТВОРЕННЯ ЗМІСТУ РІШЕНЬ** і зниження їх ефективності.

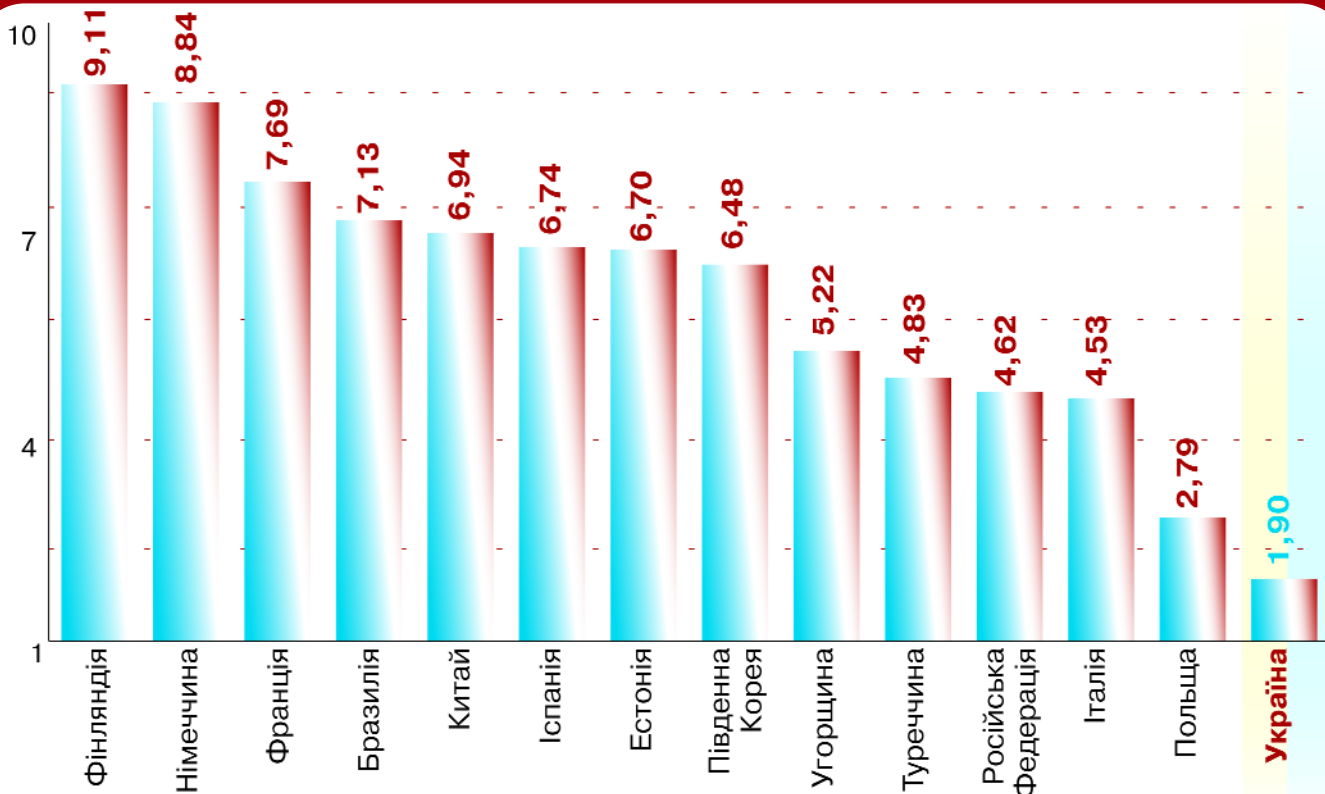
7

НЕМАЄ ДІЄВОГО МЕХАНІЗМУ суспільного контролю за виконанням ухвалених найвищими владними органами рішень.

NB!

Українські бізнесмени вважають, що ризики подальшої політичної нестабільності (див. графік «Ступінь політичної нестабільності») в нашій країні залишаються високими, тобто усі процеси в економіці далі будуть заполітизованими та не-ефективними у контексті реалізації владних рішень. Безперервний перерозподіл влади, неспроможність представників різних гілок влади до співпраці та компромісів, незавершеність конституційної та судової реформ свідчать про відсутність кроків, спрямованих на стратегічний розвиток країни. Це, безумовно, не додає конкурентних переваг бізнес-середовищу і заважає налагодженню продуктивної діяльності.

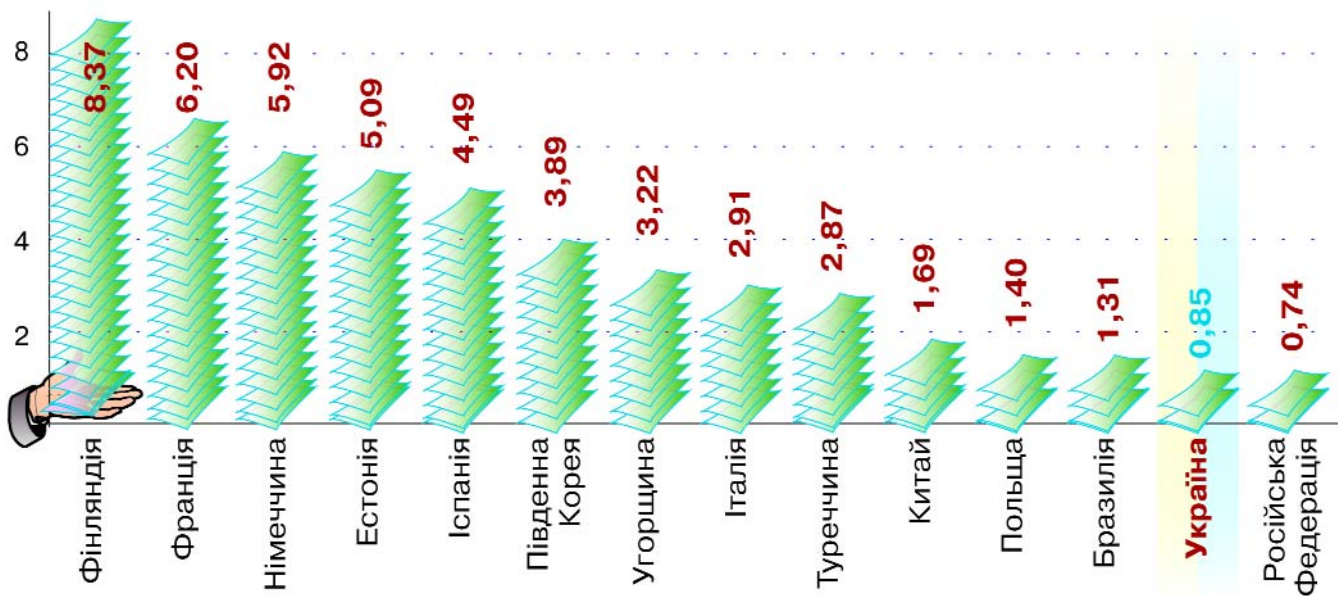
Ризик політичної нестабільності*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим вищим є ризик політичної нестабільності. Максимальний бал – 10.

Корупція

Наявність корупції в економіці*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим вищий рівень підкупу й корупції в країні. Максимальний бал – 10.

Причини «лідирування» України за цим показником

1 НЕДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА щодо боротьби із корупцією та Кримінального кодексу, а також недосконалість законодавства в цілому (щодо власне законодавства із боротьби з корупцією, то, на думку деяких юристів, в Україні воно є цілком прийнятним).

2 НЕДОСКОНАЛА СИСТЕМА СУДІВ (можливість розгляду однорідних справ господарськими судами та загальними судами), що уможливорює та стимулює зловживання.

3 ВІДСУТНІСТЬ СУВОРОГО КОНТРОЛЮ за дотриманням законодавства та системи виявлення корупції в органах державної влади.

4 ВІДСУТНІСТЬ ДЕТАЛЬНИХ ПЕРЕВІРОК попередньої діяльності претендентів на посади держслужбовців.

5 НИЗЬКА ОПЛАТА ПРАЦІ працівників органів державної влади, що спонукає їх до отримання хабарів.

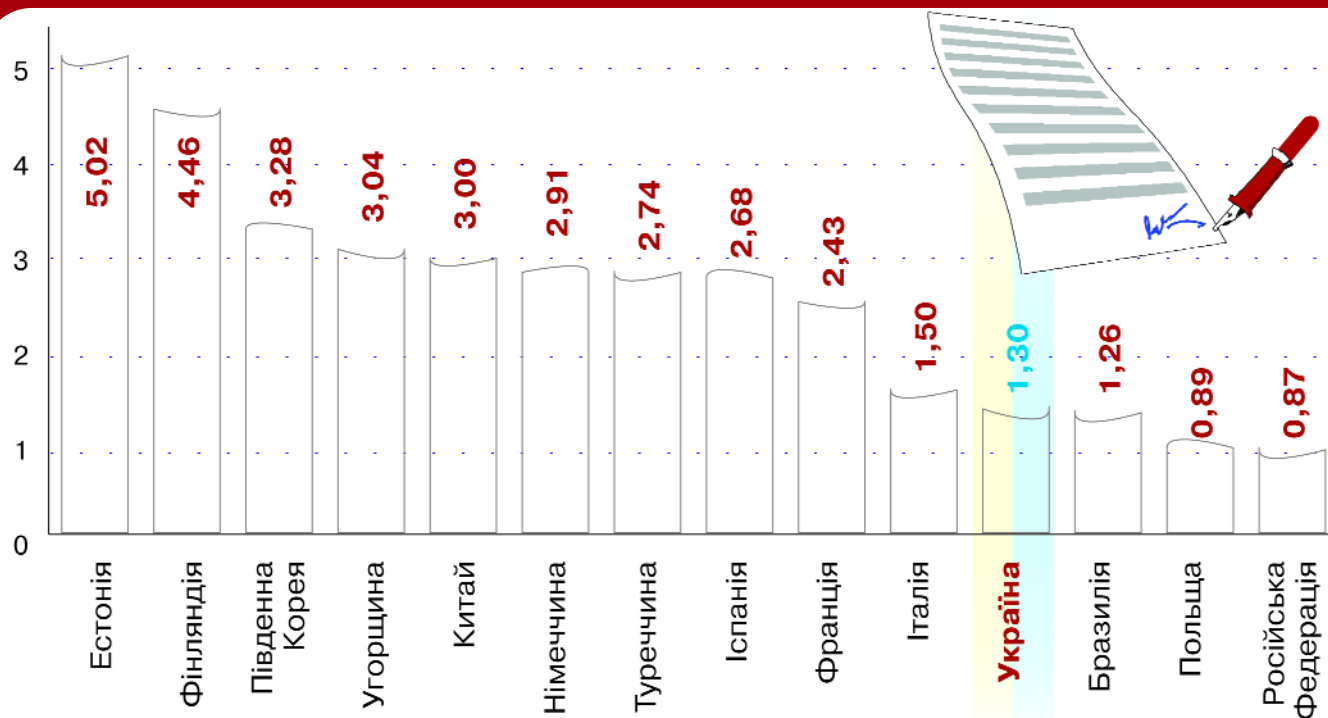
6 ДЕФОРМОВАНА МОРАЛЬ СУСПІЛЬСТВА, в якому громадяни, визнаючи негативність корупції як суспільного явища, водночас розглядають її як невід'ємну складову власного підприємницького успіху, а чиновники вважають можливим використовувати державні посади в особистих інтересах.

ВВ!

Найбільш корумпованими сферами в Україні вважаються судочинство, правоохоронні органи (зокрема митні та податкові), заклади освіти й медицини.

Бюрократія

Рівень бюрократії*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим більше бюрократія перешкоджає веденню бізнесу. Максимальний бал – 10.

Причини високого рівня забюрократизованості в Україні

- 1** **СЛАБКИЙ РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ** громадянського суспільства та збереження традицій радянської бюрократичної «машини» в українській системі, що зумовлює стійкість та витривалість останньої.
- 2** Внаслідок цього – повне **ВІДЧУЖЕННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ** від суспільства й зосередження в державному апараті можливостей розпоряджатися державними ресурсами на власний розсуд.
- 3** **ДЕКЛАРАТИВНІСТЬ І НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ЗАХОДІВ** щодо подолання надмірної забюрократизованості державного апарату.
- 4** **ВІДСУТНІСТЬ СТАНДАРТІВ** щодо виконання обов'язків та загальна недосконалість системи роботи державних службовців, що призводить до ускладнення тих чи інших бюрократичних процедур (вимагання більшої кількості документів, проходження більшої кількості інстанцій тощо).

Узагальнення та рекомендації РКУ

Особлива думка

Флорентин Бланк, Проект «Розвиток підприємництва в Україні», Міжнародна фінансова корпорація:

«За розвитком державних органів та технологічною забезпеченістю Україна найбільше відстає від країн ЄС-10. Український бізнес надмірно зарегульований, що разом із недосконалістю владних інститутів спричиняє зниження його конкурентоспроможності:

- бізнес змушений витратити значні додаткові кошти на різноманітні дозвільні процедури тощо;
- застарілі технічні норми та вимоги стають бар'єрами для впровадження інновацій;
- недосконала бюрократична система та регуляторні рамки обмежують конкуренцію;
- існують значні бар'єри для імпорту засобів виробництва (напівфабрикатів та технологічного обладнання).

Найбільш проблемними для підприємств України сферами регулювання є:

ПЕРЕВІРКА (перевіряються 95% усіх підприємств; частота перевірок прямо пропорційна величині підприємства; перевірки більше орієнтовані на пошук дрібних порушень, ніж на виявлення зловживань, що становлять ризик для суспільства);

ДОЗВОЛИ (понад 50% підприємств мали отримати бодай один дозвіл 2006 р.; кількість дозволів корелює із величиною підприємств);

СТАНДАРТИЗАЦІЯ (практично 100% підприємств підпадають під процедуру стандартизації; стандартизація обмежує запровадження нововведень:

- застарілі технічні норми вимагають впровадження повністю готового технічного рішення;

- через невідповідність неоновлюваним нормам нові технології можуть вважатися нелегальними, що знижує безпеку роботи й гальмує інновації;
- застарілі норми та надто детальні вимоги дозволяють виявляти порушення, що можуть і не становити загрози для суспільства, але дають можливість посадових зловживань.
- впровадження інновацій вимагає значних затрат).

Однак слід пам'ятати про те, що відсутність ризик-орієнтованого підходу у здійсненні перевірок спричиняє ситуацію, коли затрати на регулювання значно перевищують отриману суспільну вигоду.

Кроки назустріч регуляторній реформі вже зроблені:

- 2005 р. ухвалений закон «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»;
- Закон «Про стандартизацію» відзначається прогресивністю.

Але запровадження цих кроків обмежене певними чинниками:

- суперечностями в чинних законах;
- намаганням різноманітних відомств «повернути позиції», втрачені через ухвалення вищезазначених законодавчих актів, шляхом прийняття інших законів;
- непослідовність в ухваленні необхідних рішень.

Таким чином, дозволи коштують підприємствам мільйонів робочих днів та гривень, а також обмежують вихід підприємств на ринок, розвиток бізнесу, нових видів діяльності та виробництва».

До речі

Володимир Семиноженко, академік Національної академії наук України, радник Прем'єр-міністра України:

«Низькі показники щодо ефективності виконання урядових рішень, послідовності державної політики, можливості політичної нестабільності пояснюються високим рівнем політичних, правових та економічних ризиків у країні. Занизький рівень цих характеристик не тільки негативно позначається на конкурентоспроможності країни загалом, але й спричиняє поглиблення вже наявної значної диференціації між регіонами, поділ їх на відносно благополучні й неблагополучні».

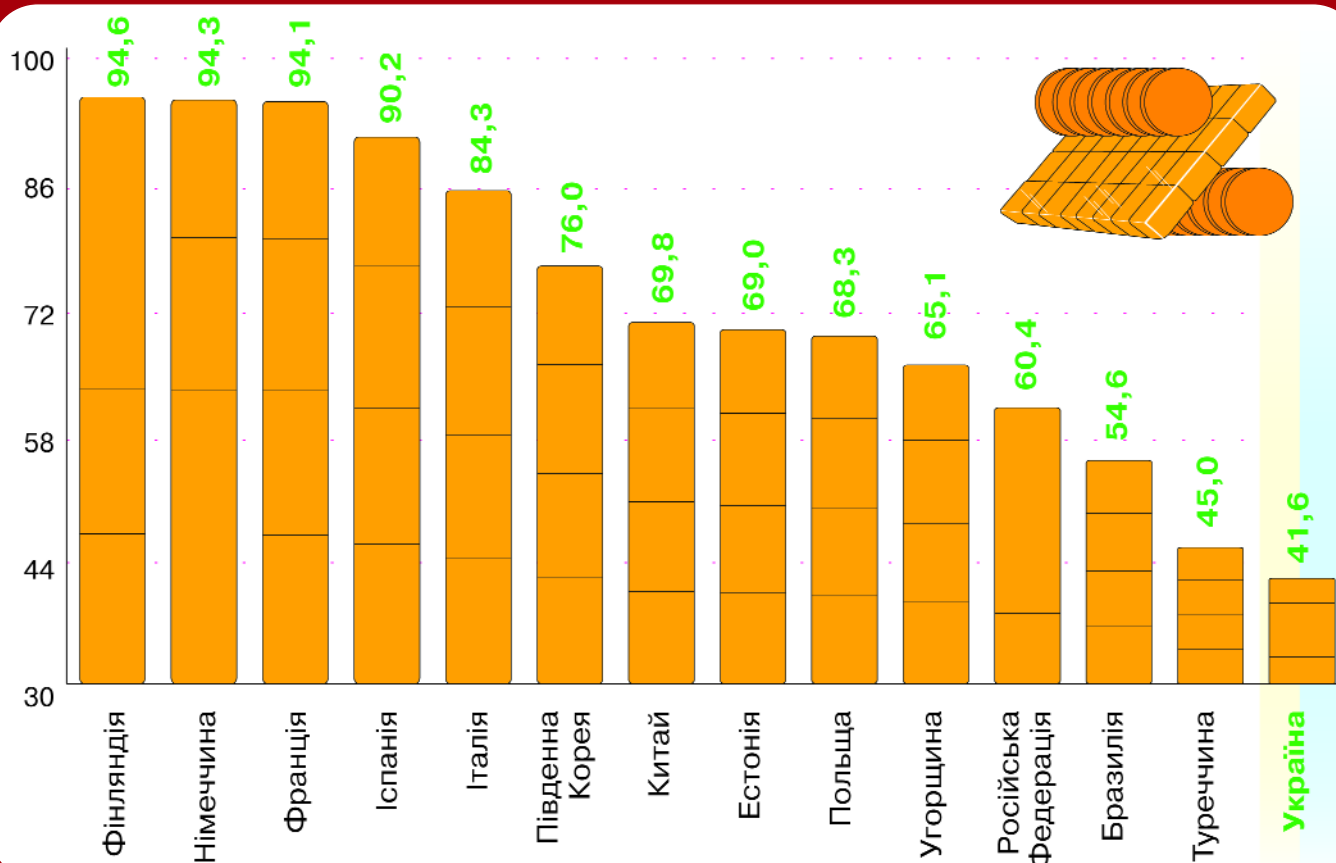
Рекомендації РКУ

Для розв'язання проблем у регуляторній сфері України необхідно:

- 1) чітко визначити й розмежувати повноваження різних гілок державної влади;**
- 2) виключити ситуацію, коли виконання тих чи інших рішень стає предметом домовленостей між представниками різних гілок влади;**
- 3) розробити й запровадити механізми суворого контролю, зокрема громадського, за виконанням актів законодавства, розпоряджень Кабміну та указів Президента на всіх рівнях державної влади;**
- 4) очистити дії влади від політичного протистояння й спрямувати їх на вироблення довгострокової стратегії та розв'язання нагальних проблем;**
- 5) ліквідувати суперечності в законодавстві та ухвалити необхідні нормативно-правові акти, як такі, що регулюють вузькі галузі діяльності, так і ті, що визначають стратегічні пріоритети розвитку країни;**
- 6) узгодити Господарський кодекс із Цивільним або скасувати Господарський кодекс;**
- 7) завершити судову реформу для впорядкування судочинства та забезпечення суворішого контролю за дотриманням законодавства.**
- 8) підвищити заробітну плату держслужбовцям, здійснити кадрове оновлення та запровадити ефективні механізми контролю за проявами корупції в органах державної влади й покарання за зловживання;**
- 9) запровадити ефективні державні заходи щодо зниження рівня бюрократизації держапарату.**
- 10) реформувати систему органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;**
- 11) здійснити заходи, спрямовані на розвиток громадянського суспільства, зокрема активізувати партнерство держави та громадськості.**

Кредитний рейтинг країни

Кредитний рейтинг країни (методика Institutional Investor)*, 2006 р.

* Максимальний бал – 100.

На думку фахівців рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг», використовуваний IMD-Lausanne кредитний рейтинг за методикою Institutional Investor Magazine є швидше ренкінгом, що формується на основі публічної інформації, тоді як суверенні кредитні рейтинги міжнародних рейтингових агентств (Standard&Poor's, Moody's, Fitch) надаються за процедурою, що передбачає безпосередні контакти з об'єктами рейтингування (аналітики рейтингових агентств отримують інформацію від ключових осіб в уряді). Однак усі дослідники, незалежно від джерела інформації, показують низький кредитний рейтинг України (**BB-/стабільний** – Standard&Poor's, **B1/позитивний** – Moody's, **BB-/позитивний** – Fitch. Ці показники належать до спекулятивної – неінвестиційної – категорії). Суверенні кредитні рейтинги України за версіями Standard&Poor's, Moody's та Fitch коментує Станіслав Дубко, генеральний директор рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг» (див. с.27).

Причини низького кредитного рейтингу України

1

ПОЛІТИЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ.

2

Відносно **ВИСОКА НЕПРОГНОЗОВАНІСТЬ** внутрішньополітичної ситуації.

3

НЕЗДАТНІСТЬ керівництва країни **ДО ЗДІЙСНЕННЯ** глибоких структурних **ПЕРЕТВОРЕНЬ**.

4

ВИСОКА ЕНЕРГОЄМНІСТЬ економіки.

Вплив показника на економіку країни та її конкурентоспроможність

1. Низький суверенний кредитний рейтинг обмежує приплив інвестицій в економіку країни, оскільки багато найбільших світових інституціональних інвесторів не мають права інвестувати в країни, які мають кредитний рейтинг спекулятивної (неінвестиційної) категорії.

2. Іноземний капітал, який уже працює в країні, закладає потенційні країнові ризики до ціни своїх послуг і товарів. Так, наприклад, українські банки з іноземним капіталом, що мають доступ до дешевших інвестиційних ресурсів, не поспішають знижувати свої кредитні ставки.

3. Українські підприємства, що виходять на світові ринки капіталу, сприймаються інвесторами й кредиторами як відносно ризикові, і тому змушені платити підвищені премії за залученими фінансовими коштами (розміщувати свої боргові зобов'язання під вищий відсоток), що знижує їх конкурентоспроможність.

Динаміка змін рейтингу

Суверенні кредитні рейтинги змінюються нечасто. Після того, як міжнародні агентства 2005 р. підняли рейтинги України (до рівня **BB-** Standard&Poor's і Fitch, до рівня **B1** Moody's, що, втім, на одну сходинку нижче, ніж рейтинги перших двох агентств, тобто відповідає рейтингу **B+**), змінювалися лише прогнози щодо рейтингів. Наразі міжнародні рейтингові агентства висловлюють різні точки зору щодо подальшого суверенного рейтингу України. Standard&Poor's вважає, що рейтинг надалі може бути знижений (у квітні цього року прогноз рейтингу змінений зі «стабільного» на «негативний»), а Moody's і Fitch ще наприкінці минулого року встановили позитивний прогноз зміни рейтингу.

Рекомендації РКУ

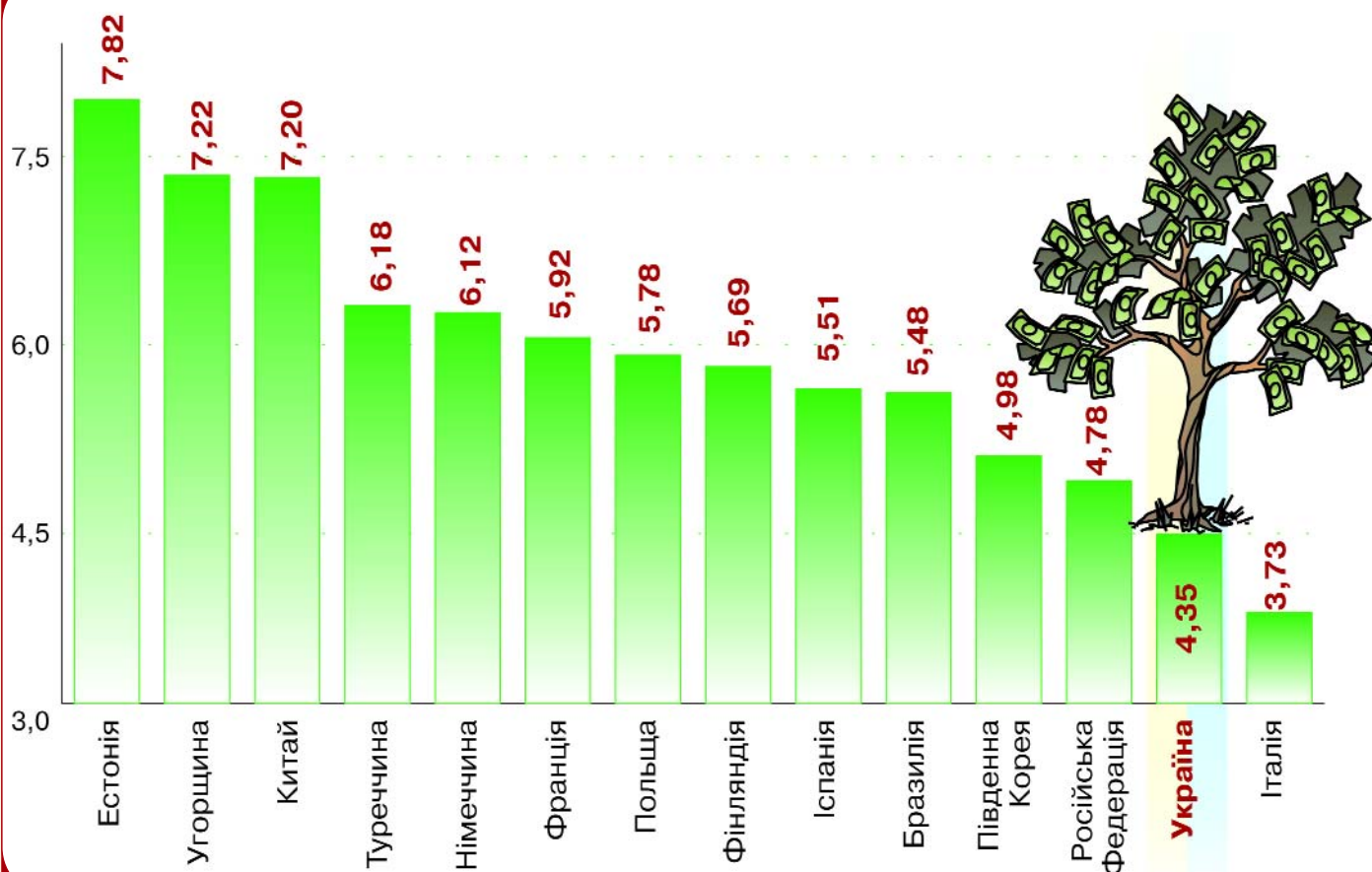
Шляхи підвищення кредитного рейтингу країни:

- 1) досягнення політичної та макроекономічної стабільності;
- 2) проведення ключових структурних реформ;
- 3) утримання державного та корпоративного боргу на прийнятному рівні;
- 4) створення передумов для сталого економічного зростання.

Коментар надала **Ірина Крючкова**,
головний редактор «Монітора
конкурентоспроможності»,
заввідділу Інституту економіки та
прогнозування НАН України

Привабливість інвестиційного клімату України

**Привабливість інвестиційних стимулів для іноземних інвесторів*,
2007 р.**

* Чим нижчий бал, тим нижча привабливість інвестиційних стимулів країни для іноземних інвесторів. Максимальний бал – 10.

Причини низької привабливості інвестиційних стимулів України для іноземних інвесторів

1

Політична нестабільність.

2

Адміністративні цінові шоки.

3

Корупція.

4

Незадовільний стан інфраструктури та низький рівень державної інвестиційної активності щодо створення ефективних транспортних і комунікаційних мереж.

5

Погіршення якості освіти та дефіцит кваліфікованих кадрів.

6

Нестабільність податкового режиму та регуляторного середовища.

7

Високий ступінь монополізації ринків.

8

Низька ефективність судової влади.

9

Відсутність твердих гарантій щодо прав власності.

Зарубіжний досвід

Дослідники виокремлюють такі чинники значного припливу прямих іноземних інвестицій до Литви: 1) розбудована інфраструктура, зокрема наявність регіональних транспортних вузлів; 2) низька вартість ведення бізнесу; 3) високий рівень освіти працівників за умови ефективної (для роботодавця) вартості праці; 4) можливість використання переваг вільних економічних зон та технопарків; 5) високостандартизована експортна продукція; 6) політична та етнічна стабільність; 7) статус Литви як регіонального лідера за рівнем економічного зростання.

Неабияке значення надається низці політичних чинників: 1) диверсифікації та надійності фінансових інституцій; 2) розвиненості ринку капіталу; 3) якості корпоративного управління; 4) ефективності та прозорості податкової системи; 5) високому ступеневі адаптації бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів; 6) ефективності конкурентної політики.

В окремий блок дослідники виділяють так звані горизонтальні заходи: 1) поліпшення умов реєстрації та ліцензування; 2) впровадження права власності на землю; 3) відкриття представництв іноземних компаній; 4) боротьбу із адміністративними бар'єрами та корупцією; 5) законодавчий захист прав міноритарних акціонерів.

Джерело: Lithuania: Foreign Direct Investment Impact and Policy Analysis / OECD Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs // Working Papers on International Investment. – 2003. – №3, 107. – p.8.

Зарубіжний досвід

Ключові політичні чинники, що впливають на активність інвесторів (за оцінками експертів ОЕСР):

- 1) тарифні бар'єри;
- 2) жорсткість державних заходів щодо регулювання ринків (зокрема ринку праці);
- 3) рівень оподаткування трудових доходів;
- 4) розмір ринку;
- 5) вартість транспортних послуг;
- 6) географічне положення країни;
- 7) наявність і доступність людського та фізичного капіталу;
- 8) фаза розвитку тощо.

Джерело: Nicoletti G., Golub S., Hajkova D., Mirza, Yoo K. Policy influences and international integration: Influences on trade and foreign direct investment // OECD Economics Department Working Papers. – 2003. – №238. – р. 11-13.

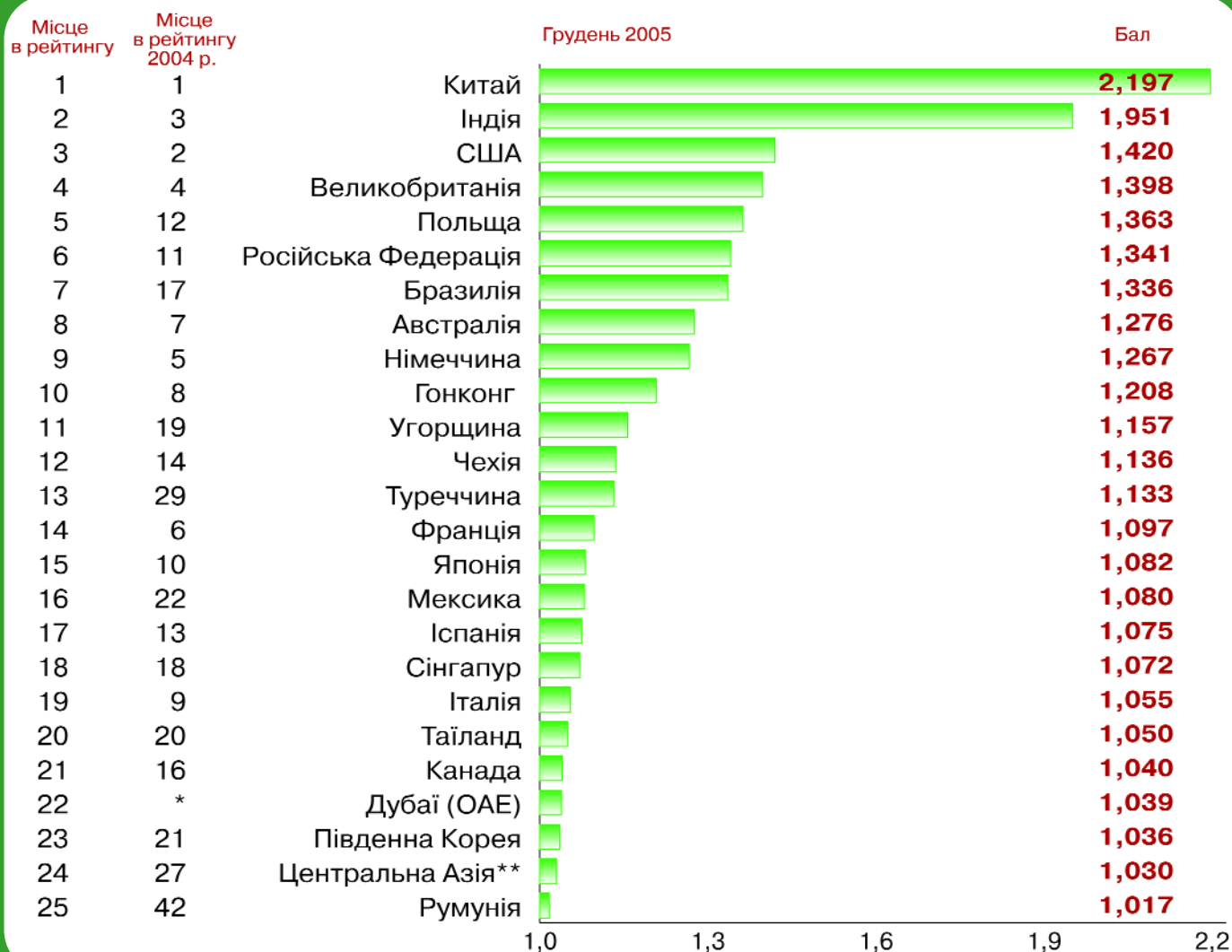
NB!

За підрахунками компанії A.T.Kerney, станом на грудень 2005 р. зросла довіра інвесторів до таких країн, як Індія, Польща, Бразилія, Угорщина, Чехія, Туреччина, Мексика, Румунія тощо (див. діаграму). Україна в цьому рейтингу не оцінювалася

Індекс довіри інвесторів

* Вперше в рейтингу

** Центральна Азія включає: Азербайджан, Казахстан, Туркменістан

Чим нижчий бал, тим нижчий індекс довіри інвесторів. Максимальний бал – 3. Джерело: A.T.Kerney.

Особлива думка

**Володимир Семиноженко, академік
Національної академії наук України,
радник Прем'єр-міністра України:**

«Пріоритетними напрямками підвищення інвестиційної привабливості країни (та, як наслідок, підвищення її конкурентоспроможності) мають стати:

- розробка та прийняття Кабінетом Міністрів України комплексної програми поліпшення інвестиційного іміджу України із визначенням пріоритетних напрямів розвитку економіки;
- прийняття Верховною Радою України законів, які забезпечать іноземному інвесторові гарантії компенсації в разі націоналізації його майна або змін у правовому полі, що зменшують прибутки; створять передумови для легалізації повернення вітчизняного капіталу з-за кордону;
- забезпечення надійного функціонування фінансової системи, достатності валютних резервів, партнерських відносин держави з приватними інвесторами;
- підготовка Держкомітетом фінансового моніторингу проекту-моделі інвестиційного розвитку, що спирається на приватні інвестиції та спільні проекти держави й бізнесу;
- створення представництв великих рейтингових структур для забезпечення якісного аналізу суб'єктів господарської діяльності на основі єдиної бази даних та уніфікованої методики оцінювання інвестиційної привабливості;
- створення Центру моніторингу інвестиційного клімату;
- розробка регіональних програм стимулювання приватних вітчизняних та іноземних інвестицій;
- розвиток співпраці України із провідними міжнародними фінансовими організаціями, формування привабливого іміджу країни на світових ринках капіталів».

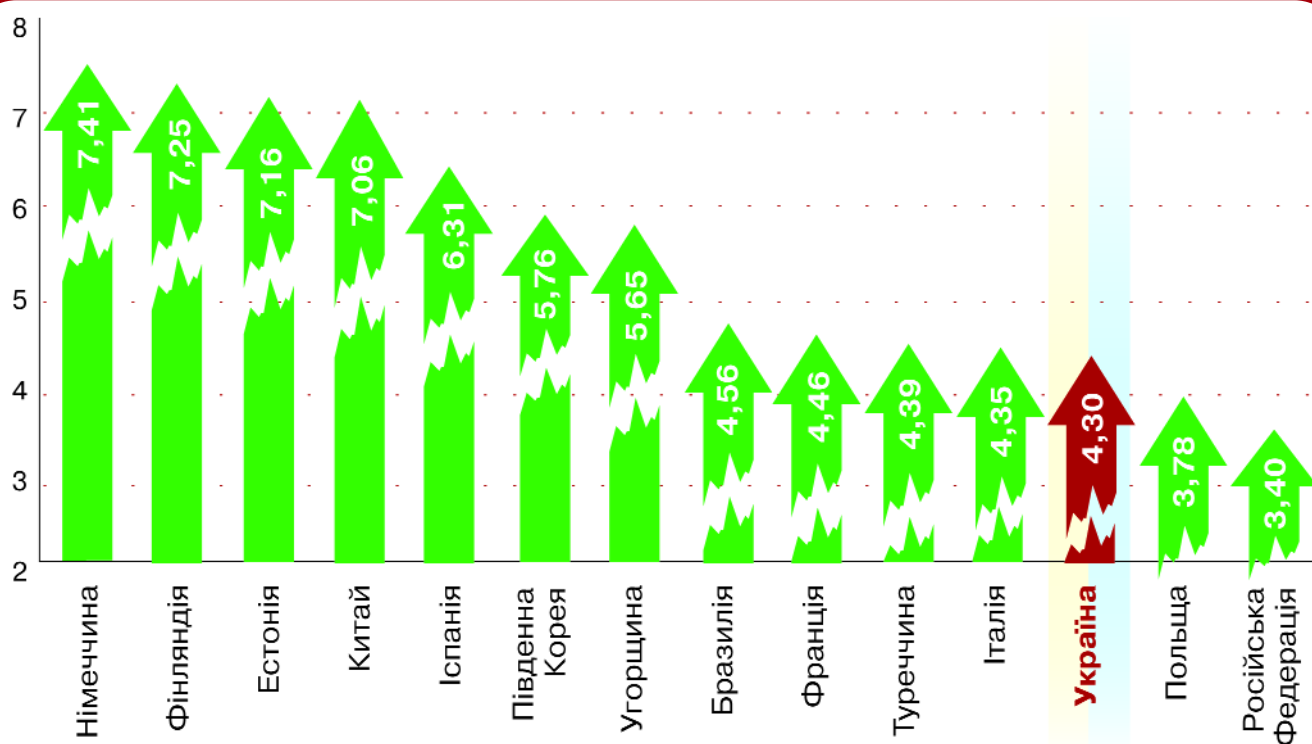
Рекомендації РКУ

Напрями посилення привабливості України для іноземних інвесторів:

- 1) досягнення політичної та макроекономічної стабільності;**
- 2) поліпшення регуляторного середовища;**
- 3) ухвалення Податкового кодексу;**
- 4) зниження бар'єрів входження на ринок;**
- 5) забезпечення у відповідній перспективі вільного руху капіталів і доходів;**
- 6) демонополізація ринків;**
- 7) забезпечення надійного захисту прав власників.**

Вплив іміджу України за кордоном на ведення бізнесу

Вплив іміджу України за кордоном на ведення бізнесу*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим більше імідж країни за кордоном перешкоджає веденню бізнесу. Максимальний бал – 10.

Причини несприятливого іміджу України за кордоном

1

Керівництво держави **НЕ ВПРОВАДЖУЄ** послідовної, ефективної політики щодо створення позитивного іміджу України за кордоном.

2

Інформація, що з'являється за кордоном (зокрема в пресі), переважно стосується конституційних проблем та протистояння гілок влади в Україні, тому **Є НЕЗРОЗУМІЛОЮ** для представників міжнародної спільноти.

3

Україна **ВТРАТИЛА МОЖЛИВІСТЬ** суттєво поліпшити свій імідж, яка з'явилася після Помаранчевої революції, коли українське суспільство продемонструвало свою налаштованість на демократичні цінності.

4

Гіпертрофована мультивекторність міжнародної політики України свідчить про неї як про **НЕНАДІЙНОГО ПАРТНЕРА**, що досі не визначився зі своїми стратегічними пріоритетами.

Вплив негативного іміджу України за кордоном на бізнес

1. Негативний імідж знижує інвестиційну привабливість України й, відповідно, приплив коштів у сфері економіки, що потребують оновлення й розвитку.
2. Україна сприймається за кордоном як ризикова країна, тому ціна капіталу, який приходить сюди, є набагато вищою, ніж в інших країнах, а це, у свою чергу, впливає на можливості використання цього капіталу та прибутковість бізнесу.

Зарубіжний досвід

Для України корисний досвід Чехії та Ірландії, які створили спеціальні агенції для формування власного іміджу за кордоном і залучення інвесторів, а також досвід Монголії, що, попри вплив своїх найближчих сусідів, – Росії та Китаю, – наполегливо впроваджує в країні англійську мову.

Тренд

Сьогодні український бізнес має кращий імідж за кордоном, ніж країна загалом, оскільки економічні процеси сприймаються відокремлено від політичних. Бізнес-середовище формує власний імідж, переходячи на міжнародні стандарти управління, обліку й звітності, просування компанії. Реакцією на це є збільшення припливу інвестицій у банківську, страхову сфери тощо, які є більш конкурентними та прозорими.

Особлива думка

Юрій Мірошников, президент авіакомпанії «Міжнародні авіалінії України», член РКУ:

«Досить високий показник України свідчить про певну суб'єктивність опитаних, оскільки країна залишається значно менш відомою у світі, ніж, наприклад, Росія. Відсутність позитивного іміджу пояснюється пострадянським узагальненням із Росією (попри значний сплеск інтересу до України після Помаранчевої революції та Євробачення-2005) та відсутністю спланованої державної стратегії просування України як туристичного об'єкта, комплексу ділових можливостей, місця навчання, лікування, проведення конференцій тощо. Потрібні державна програма поліпшення іміджу, значні кошти на рекламу України у світі, добре сплановані ефективні PR-заходи. Держава має взяти на себе основний фінансово-організаційний тягар, а завдання бізнесу – давати позитивні приклади і сприяти державі. Ефект від залучення туристів, активізації культурного та ділового обміну вже продемонстрували Чехія, Угорщина, Польща. Успішний досвід цих країн, а також Іспанії та балканських країн слід ретельно вивчити і застосувати у нас».

Рекомендації РКУ

Для поліпшення іміджу України за кордоном:

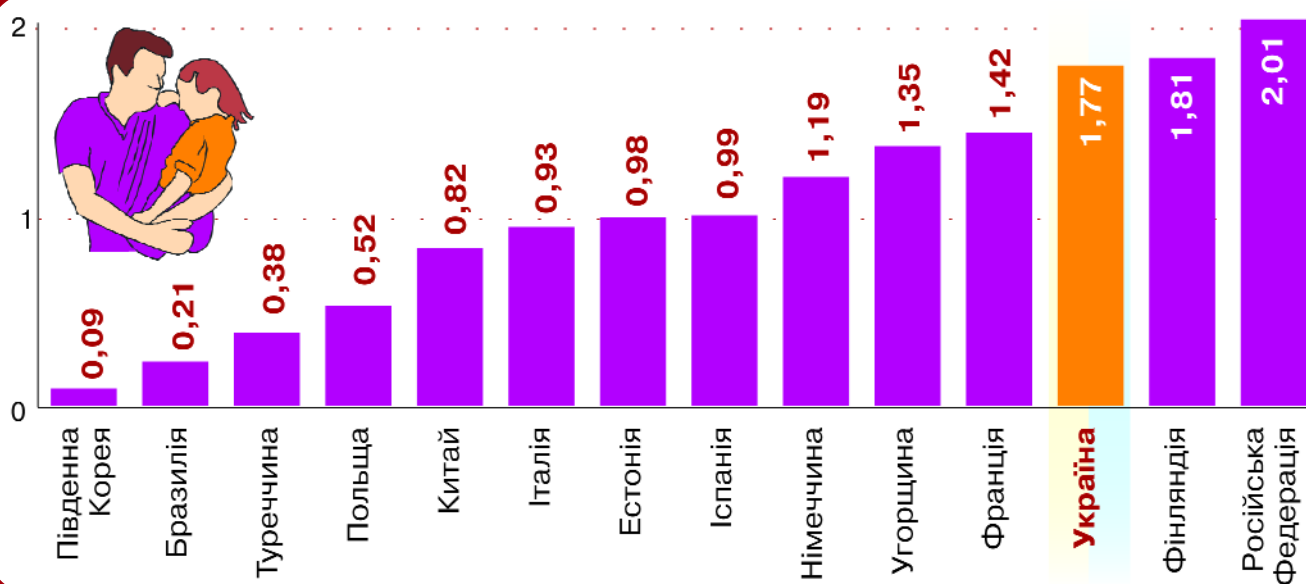
- 1) влада має активізувати політику просування України за кордоном, виходячи зокрема з позитивних тенденцій зростання інвестицій;
- 2) необхідно забезпечити ширшу присутність України у світовому інформаційному просторі. Рекламувати потрібно не тільки окремі галузі економіки країни, але й її культуру, туристичну привабливість;
- 3) слід активізувати роботу представництв за кордоном для постійного інформування потенційних інвесторів про Україну;
- 4) необхідно забезпечити постійну участь представників України у міжнародних форумах, конференціях, виставках тощо;
- 5) необхідно комунікувати зі світом, що неможливо без повсюдного вивчення і застосування англійської мови;
- 6) бізнес має демонструвати готовність до активного діалогу із зарубіжними партнерами, впроваджуючи міжнародні стандарти діяльності, залучаючи працівників із сучасним мисленням.

Коментар надав

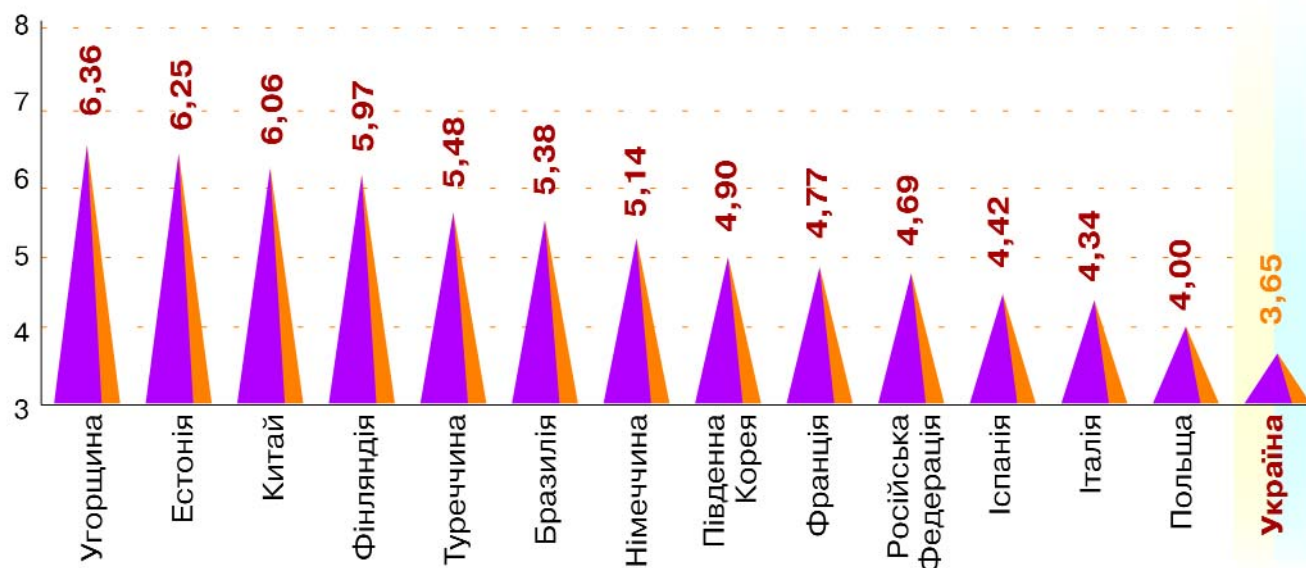
Анатолій Щербак, заступник директора
Юридичного департаменту
Антимонопольного комітету України

Державні субсидії та їх вплив на чесну конкуренцію

Державні субсидії для державного й приватного сектору, % від ВВП, 2005 р.

Вплив субсидій на чесну конкуренцію та економічний розвиток*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим більше субсидії погіршують конкуренцію та економічний розвиток. Максимальний бал – 10

Джерело даних (статистика та опитування бізнесменів) на діаграмах: IMD World Competitiveness Yearbook 2007.

Причини високого рівня субсидій в Україні та їх значного негативного впливу на конкуренцію й економічний розвиток

1

ВІДСУТНЯ цілеспрямована **ПОЛІТИКА** щодо надання державної допомоги, тому розмір коштів для певної галузі, регіону визначається насамперед впливовістю лобістських груп.

2

Надання субсидій регулюється низкою законодавчих актів, які **НЕ УТВОРЮЮТЬ** цілісної **СИСТЕМИ**, що дала би змогу прозоро й ефективно контролювати надання та використання коштів.

3

ВІДСУТНІ ЧІТКІ КРИТЕРІЇ надання субсидій, тому їх часто отримують неефективні підприємства.

4

Субсидії спрямовані переважно на підтримку певних галузей та підприємств, тоді як світовий досвід показує, що такі **СУБСИДІЇ** найбільше **СПОТВОРЮЮТЬ КОНКУРЕНЦІЮ**.

5

СИСТЕМА РОЗПОДІЛУ СУБСИДІЙ Є НЕПРОЗОРОЮ, відсутня узагальнена інформація щодо обсягу субсидій, наданих із державного та місцевих бюджетів, і підприємств, які їх отримують.

6

На відміну від багатьох країн, де держава підтримує насамперед сферу інновацій та високих технологій, значна частина субсидій в Україні спрямовується у вугільну промисловість та сільське господарство.

Вплив субсидій на конкурентоспроможність бізнесу та країни

В усіх країнах із ринковою економікою підприємствам надаються галузеві, горизонтальні та регіональні субсидії. Горизонтальні субсидії (*фінансування науково-дослідної діяльності та інновацій, допомога малому бізнесу, виділення коштів на підготовку кадрів, захист навколишнього середовища*) сприяють зростанню конкурентоспроможності, і їх негативний вплив на конкуренцію є незначним, на відміну від галузевих.

Саме тому в країнах ЄС близько **50%** обсягів державної допомоги становлять **горизонтальні субсидії**, тоді як частка **галузевих** сягає лише **27%**. В Україні ж близько **70% субсидій** використовуються для потреб певних **галузей**, тоді як обсяг **горизонтальних субсидій** становить **3-5%**.

Превалювання субсидій, що створюють найбільшу загрозу для конкуренції, за відсутності чітких та прозорих механізмів їх надання → поглиблення нерівності умов конкуренції на українських ринках → збереження неконкурентоспроможних підприємств, суттєве послаблення стимулів до ефективного використання підприємствами ресурсів, впровадження інновацій.

NB!

У Польщі, Румунії, Латвії, Литві та деяких інших країнах діють законодавчі акти, що регулюють надання державної допомоги суб'єктам господарювання. Ефективна система контролю за такою допомогою створена у ЄС. Тимчасом Верховна Рада України двічі – у 2004 та у 2007 рр. – відхиляла урядові законопроекти, спрямовані на упорядкування системи державної допомоги.

Зарубіжний досвід

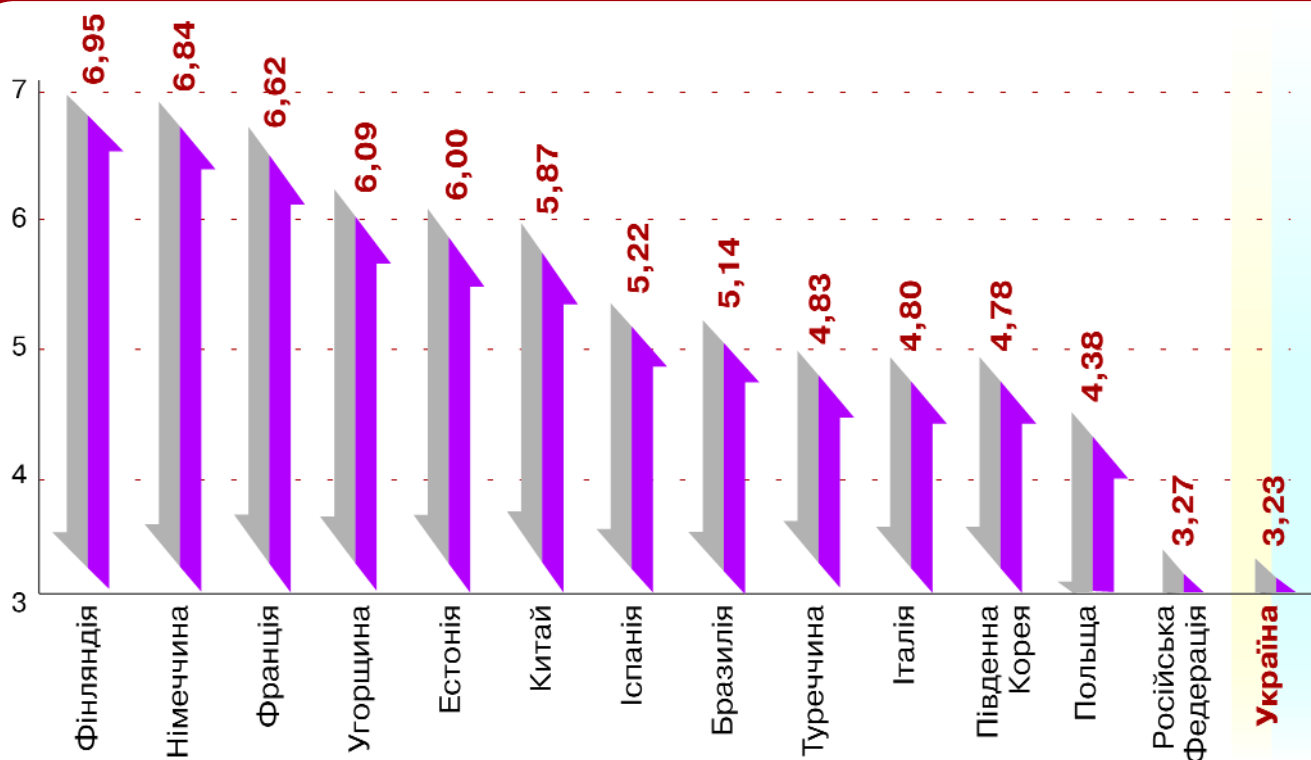
Експорт програмного забезпечення в Індії наразі перевищує 15 млрд дол. на рік (для порівняння: 1995 р. – 495 млн дол.). Причина такого зростання – цілеспрямована державна підтримка ІТ-галузі за рахунок створення мережі технопарків програмних продуктів, розвитку їх інфраструктури, надання підприємствам, що працюють у їх межах, суттєвих податкових пільг, можливості здійснення експортно-імпортних операцій у спрощеному режимі. Протягом останніх десятиріч у Японії найбільш успішно розвивалися галузі, державне втручання у діяльність яких було обмеженим. Водночас галузі, що отримували значні субсидії та інтенсивно регулювалися, демонструють неконкурентоспроможність на світових ринках. Проте важливу роль в економічному розвитку країни відіграли державне стимулювання попиту на високотехнологічні товари, впровадження жорстких стандартів охорони навколишнього середовища та енергозбереження, сприяння підвищенню якості освіти.

«Роль держави має полягати в тому, щоб «підштовхувати» вітчизняну промисловість та спонукати її до розвитку, а не пропонувати «допомогу», що дає промисловості змогу не розвиватися».

Майкл Портер

Ефективність конкурентної політики

Ефективність законодавства про захист конкуренції, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим менш ефективно законодавство перешкоджає нечесній конкуренції. Максимальний бал – 10

Причини низької ефективності законодавства про захист конкуренції

1

МОНОПОЛІЗАЦІЯ значної частини загальнодержавних та регіональних ринків внаслідок високої концентрації та інституційних обмежень.

2

НЕРІВНІСТЬ УМОВ конкуренції на багатьох ринках внаслідок впливу адміністративних чинників.

3

Систематичне ухвалення органами державної влади та місцевого самоврядування рішень, що **ОБМЕЖУЮТЬ КОНКУРЕНЦІЮ**

4

НЕДОСКОНАЛІСТЬ СИСТЕМИ регулювання природних монополій.

5

НЕДОСТАТНІСТЬ ПОВНОВАЖЕНЬ Антимонопольного комітету щодо боротьби з антиконкурентними змовами.

6

НИЗЬКА ЕФЕКТИВНІСТЬ судової системи.

Вплив показника на конкурентоспроможність бізнесу та країни

Українська система законодавства про захист економічної конкуренції в цілому відповідає європейським нормам. Однак в Україні, на відміну від розвинутих країн та багатьох країн із перехідною економікою, прояви монопольної діяльності державних органів є більшою загрозою для конкуренції, ніж відповідні дії суб'єктів господарювання.

Згідно з опитуванням, проведеним Міжнародною фінансовою корпорацією, 61% підприємців вважає серйозною перешкодою для ведення бізнесу нерівність умов конкуренції, пов'язану із не-

однаковим режимом оподаткування, субсидіями, пільговим доступом до земельних ділянок тощо. Нерівність умов конкуренції є четвертою за значущістю перешкодою у розвитку бізнесу після нестабільності законодавства, корупції та політичної нестабільності.

Зростає негативний вплив природних монополій на конкурентоспроможність. 2000 р. 12-15% промислових підприємств, опитаних Держкомстатом, визнавали високі тарифи згаданих монополій чинником, що стримує виробництво, 2006 р. таких підприємств стало уже 24-27%.

Зарубіжний досвід

У 1960-70-х рр. у Південній Кореї стимулювався розвиток експортно орієнтованих галузей і був поширений сильний державний протекціонізм, що призвело до високої концентрації багатьох ринків та обмеження конкуренції на них. 1980 р. було ухвалено Закон з питань регулювання монополій та добросовісної торгівлі й створено Комісію з питань добросовісної торгівлі як підрозділ Міністерства економічного планування. Пізніше до згаданого закону були внесені зміни, що суттєво обмежили створення бізнес-груп та злиття великих компаній і посилили відповідальність за порушення цього закону. В арсеналі санкцій за порушення антимонопольного законодавства — великі штрафи та ув'язнення. Комісія з питань добросовісної торгівлі 1996 р. отримала статус міністерства. Водночас Міністерство економічного планування було ліквідоване.

Останнім часом у багатьох країнах спостерігається тенденція до посилення відповідальності за участь в антиконкурентних змовах. Законодавство дев'яти країн за участь у картелях передбачає ув'язнення. 1999 р. антимонопольними органами США на учасників картелю, що намагалися зафіксувати ціни й розділити міжнародні ринки продажу вітамінів (Хоффман — Ля Рош, Швейцарія та БАСФ, ФРН) були накладені штрафи у розмірі відповідно 500 та 225 млн дол. Ініціаторами антимонопольних справ у судах США дуже часто виступають компанії та громадяни (конкуренти і споживачі). Найважливішим стимулом до цього є закріплене у Законі Шермана (1890 р.) та Законі Клейтона (1914 р.) право осіб, яким завдано шкоду, отримати компенсацію у потрібному розмірі. В Україні особи, яким завдано шкоду внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції, також мають право звернутися до суду й отримати компенсацію у подвійному розмірі. Однак по-ки мало хто цим правом скористався.

Рекомендації РКУ

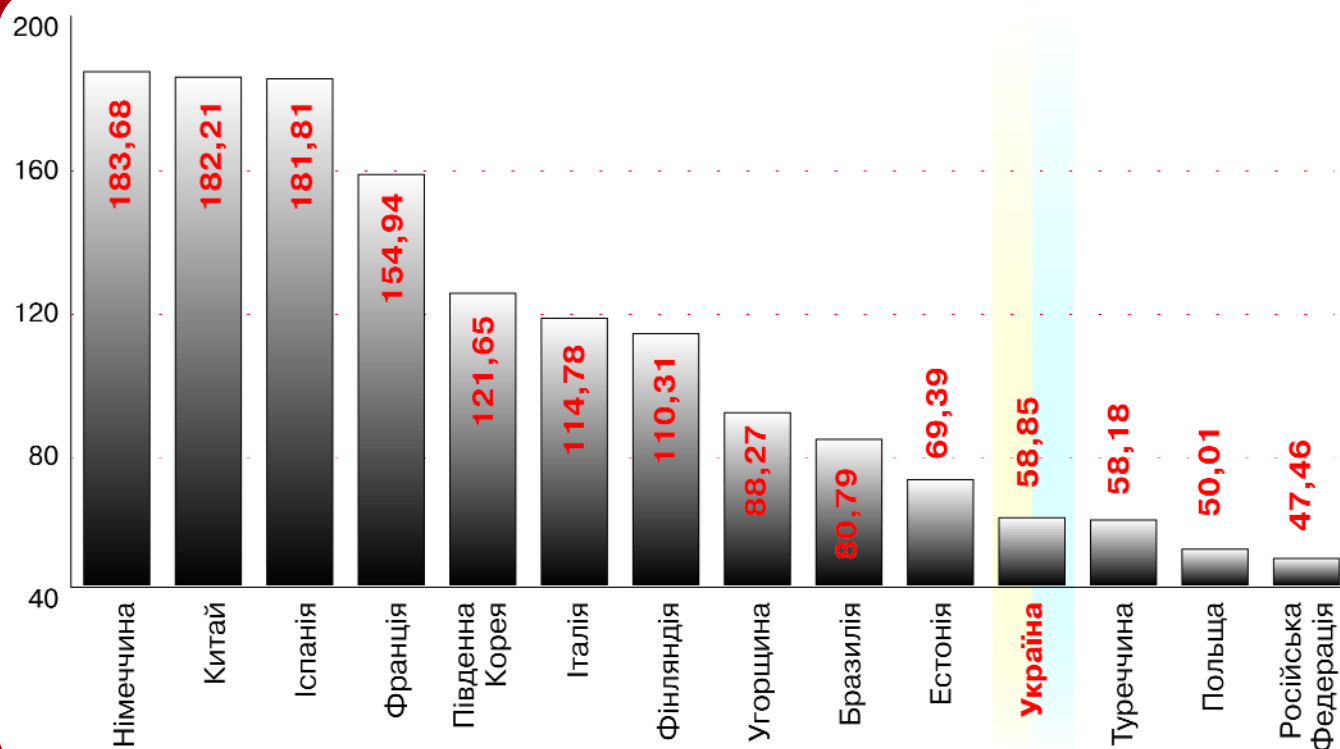
Для того, щоб Україна перетворилася на країну добросовісної конкуренції, де система субсидування сприяє інноваціям, зростанню конкурентоспроможності, необхідно:

- 1) зорієнтувати політику субсидування на досягнення довгострокових цілей економічного розвитку, спрямовуючи кошти насамперед у сферу високих технологій, на підтримку інноваційної діяльності;
- 2) зменшити обсяги субсидій, що надаються певним галузям та підприємствам, спрямувавши законні кошти на розвиток інфраструктури, фінансування науково-дослідної діяльності, підтримку мережевих структур, зокрема кластерів, розвиток малого бізнесу тощо;
- 3) забезпечити прозорість державного субсидування, регулярно обнародуючи докладну інформацію щодо обсягу субсидій, їх одержувачів, а також ефективності їх використання;
- 4) законодавчо встановити чіткі критерії надання субсидій та правові засади контролю за їх дотриманням;
- 5) надати Антимонопольному комітету повноваження щодо обліку й моніторингу надання та використання субсидій і контролю за цими процесами;
- 6) удосконалити систему регулювання природних монополій, створивши незалежні регулювальні органи та забезпечивши прозорість ціноутворення у цій сфері.

Коментар надав **Юрій Полунєв**,
голова Ради конкурентоспроможності
України, президент Міжнародного
інституту менеджменту (МІМ-Київ)

АКТИВИ банківського сектору

Активи банківського сектору, % від ВВП, 2006 р.

Рівень банківських активів та його співвідношення із ВВП країни характеризують ступінь розвиненості банківської системи, глибини «проникнення» банківських послуг, роль банківської системи у фінансуванні реального сектору економіки. Порівняння показує, що Україна помітно відстає за цим показником від більшості країн-орієнтирів.

Чинники, що зумовлюють такий рівень банківських активів в Україні

1

НЕВИСОКИЙ, до останнього часу, **СТУПІНЬ ДОВІРИ** до банківського сектору (чим менше населення довіряє банкам, тим менше коштів там тримає, тим, відповідно, меншим є обсяг депозитів). Невисокий ступінь довіри відбиває зокрема й інерційну недовіру до банків, що виникла у перші роки незалежності.

2

РІВЕНЬ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ (чим вищим є відсоток тіньової економіки, тим більше «сірих» коштів, зокрема зарплатних, проходить повз банки). Перебування у тіньовому секторі пов'язане насамперед зі значним податковим тиском на бізнес.

Динаміка показника

За оцінками, темпи зростання активів банківської системи у 2007-2010 рр. (в середньому 20% на рік) будуть у кілька разів перевищувати темпи економічного зростання країни (5-6%), що приведе до зростання банківських активів (у співвідношенні із ВВП) з 59% у 2006 р. до 77-80% у 2010 р., а це вже рівень розвинутих у банківському аспекті країн.

Перспективи розвитку сектору

Хоча Україна й суттєво відстає від більшості країн-орієнтирів за даним показником, у найближчій перспективі очікується підвищення його рівня. З 2005 р. спостерігається тенденція до зростання обсягів банківських активів, пов'язана зі зростанням капіталізації банківської системи, подальшим підвищенням її прозорості, зумовленим масованим приходом іноземного капіталу. Банківський сектор виграє від того, що в ньому створено сприятливі умови для конкуренції. Її зростання приводить до:

- зниження вартості кредитів та банківських послуг для населення й бізнесу;
- поступового підвищення їх якості й доступності;
- посилення прозорості системи й покращення стандартів корпоративного управління.

Крім того, можна очікувати, що з оптимізацією податкового законодавства відбудеться зменшення тінізації економіки, що також зумовить значне зростання банківських активів.

Зарубіжний досвід

Цілком зрозуміло, чому такий високий рівень банківських активів у Китаї. Там передбачена смертна кара за економічні злочини, що максимально знижує рівень тінізації економіки.

У Кореї всі великі корпорації працюють у тісному контакті із банківською системою. Високим рівнем легалізації доходів відзначається й Німеччина, де населення зберігає всі заощадження в рамках банківської системи.

У Росії, навпаки, відповідно до обсягів ринку банківські активи мали би бути набагато більшими, але рівень тінізації економіки там є також надзвичайно високим.

Звіт ЗАТ «Ренесанс Капітал» «Банківський сектор. Україна». Жовтень 2006 р.

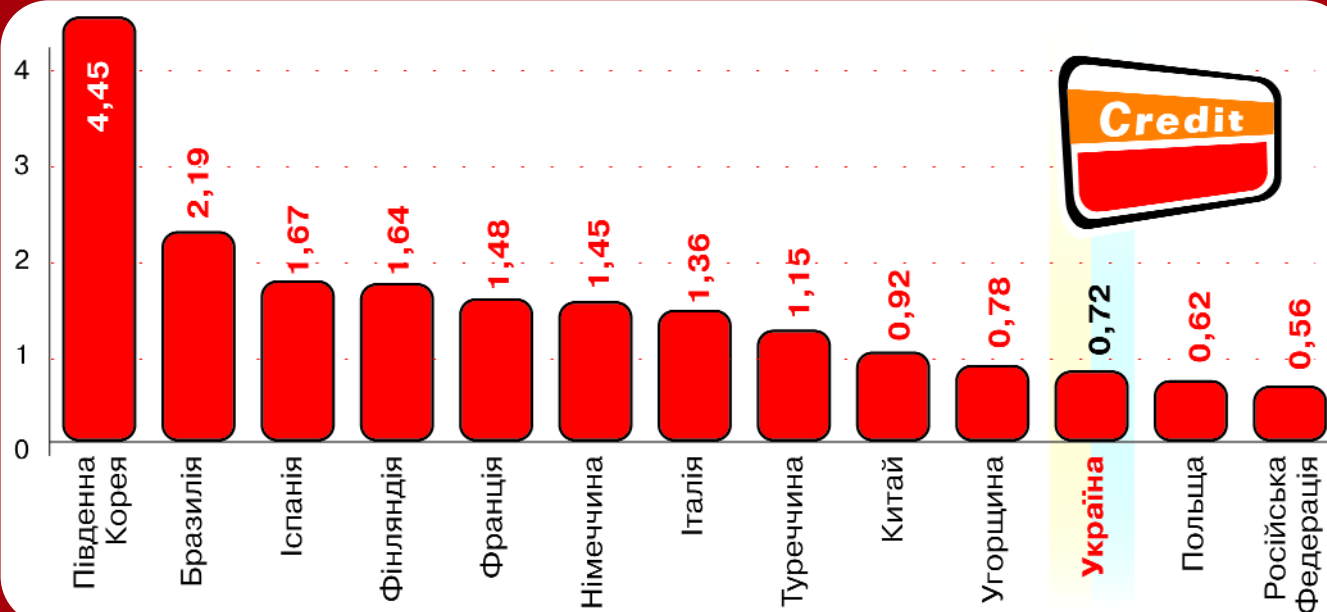
Подібно до решти країн СНД, для України характерний невисокий рівень проникнення банківських послуг, судячи з традиційного показника розвитку комерційних банків – обсягу кредитів та депозитів у процентному відношенні до ВВП. Порівняно з розвинутими країнами, ринок України дає широкі можливості для розвитку. Однак динаміка розвитку банківського сектору України останнім часом свідчить про те, що він досяг більш зрілої стадії, ніж російський банківський сектор, і перебуває приблизно на одній стадії з країнами, що нещодавно вступили до ЄС, та Польщею... Це зростання спостерігається за всіма статтями балансового звіту, зокрема кредитами та депозитами як фізичних, так і юридичних осіб. При цьому в Україні спостерігається така сама тенденція, як і в інших країнах СНД та раніше у Східній Європі: найбільш активне зростання відбувається у сегменті роздрібного банківського обслуговування.

Ризики розвитку сектору

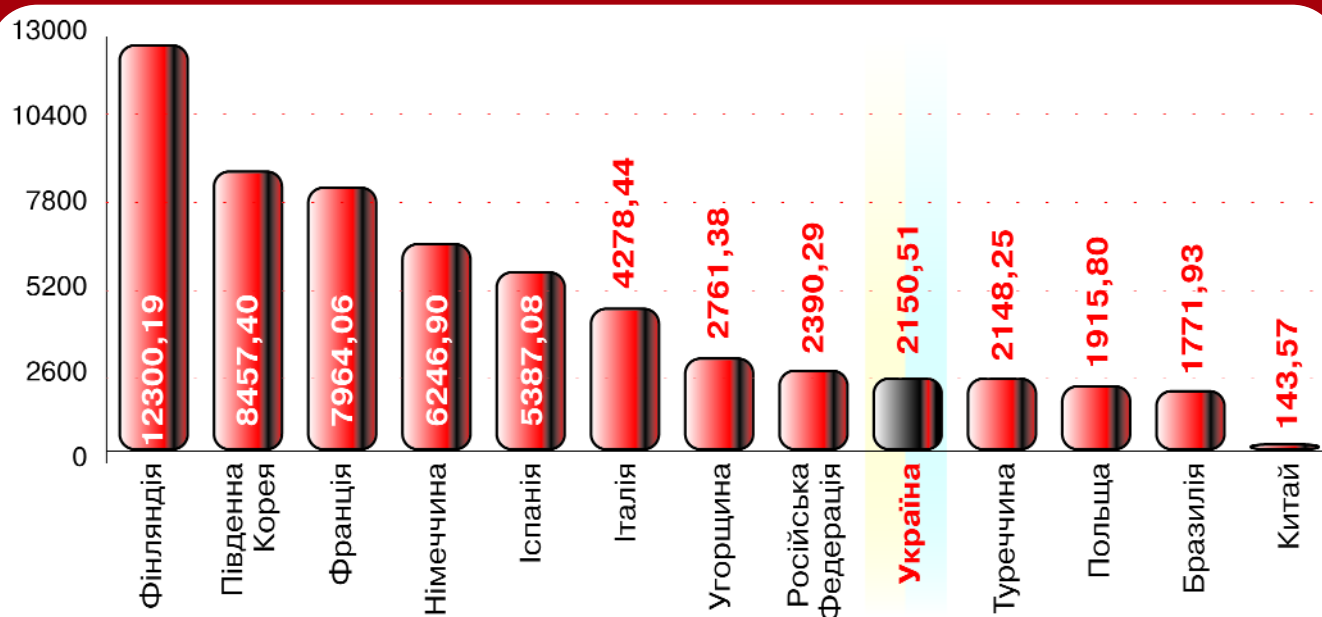
Банківський сектор України став одним із найбільш динамічних і найбільш відкритих для конкуренції секторів економіки. Високі темпи зростання, а також збільшення доходів населення спричинили «бум» у попиту на кредити з боку як корпоративного сектору, так і домогосподарств. Важливо в цій ситуації усвідомлювати, з якими системними ризиками банківській системі необхідно буде впоратися. А вони пов'язані і з високим рівнем зростання боргів та концентрації кредитних і депозитних портфельів, і з поки недосконалими системами оцінювання ризиків та управління ними, із загальним рівнем капіталізації, що поки є низьким, і, врешті-решт, із вразливістю системи до ймовірної корекції цін на ринку нерухомості.

Обсяги використання кредитних карток

Кількість платіжних карток на душу населення, 2006 р.

Обсяг операцій із платіжними картками, дол. США на душу населення, 2006 р.

За обсягом операцій із платіжними картками на душу населення Україна поступається більшості країн-орієнтирів, зокрема Росії, але випереджає такі країни, як Туреччина, Бразилія і Китай.

Відносно низький рівень користування платіжними картками в Україні зумовлений кількома причинами

1

З одного боку, **ВЕЛИКИМ ОБСЯГОМ ЗАЛУЧЕННЯ** населення до зарплатних проектів (90-95% карток становлять зарплатні картки).

2

З іншого, а) **ВІДСУТНІСТЮ** у населення **ПОПИТУ** на кредитування поточних витрат за рахунок картових кредитів; б) **НИЗЬКИМ РІВНЕМ** безготівкових розрахунків та диверсифікації ризиків населенням, що зумовлює наявність у більшості користувачів лише однієї платіжної картки; в) **НИЗЬКОЮ МОБІЛЬНІСТЮ** робочої сили.

Вплив показника на конкурентоспроможність

Попри те, що платіжні зарплатні картки були запроваджені не внаслідок зростання попиту на них, а імперативним шляхом, вони відіграють позитивну роль як для конкретного користувача – залучають його до безготівкових розрахунків, підвищуючи ступінь його безпеки, так і для економіки в цілому – зменшують її тінізацію та сприяють надходженню додаткових ресурсів до фінансової системи. Якщо зростатиме попит саме на кредитні картки, банки виявлятимуть більше активності у запровадженні кредитних проектів, конкуруватимуть за споживача.

Звіт ЗАТ «Ренесанс Капітал» «Банківський сектор. Україна». Жовтень 2006 р.

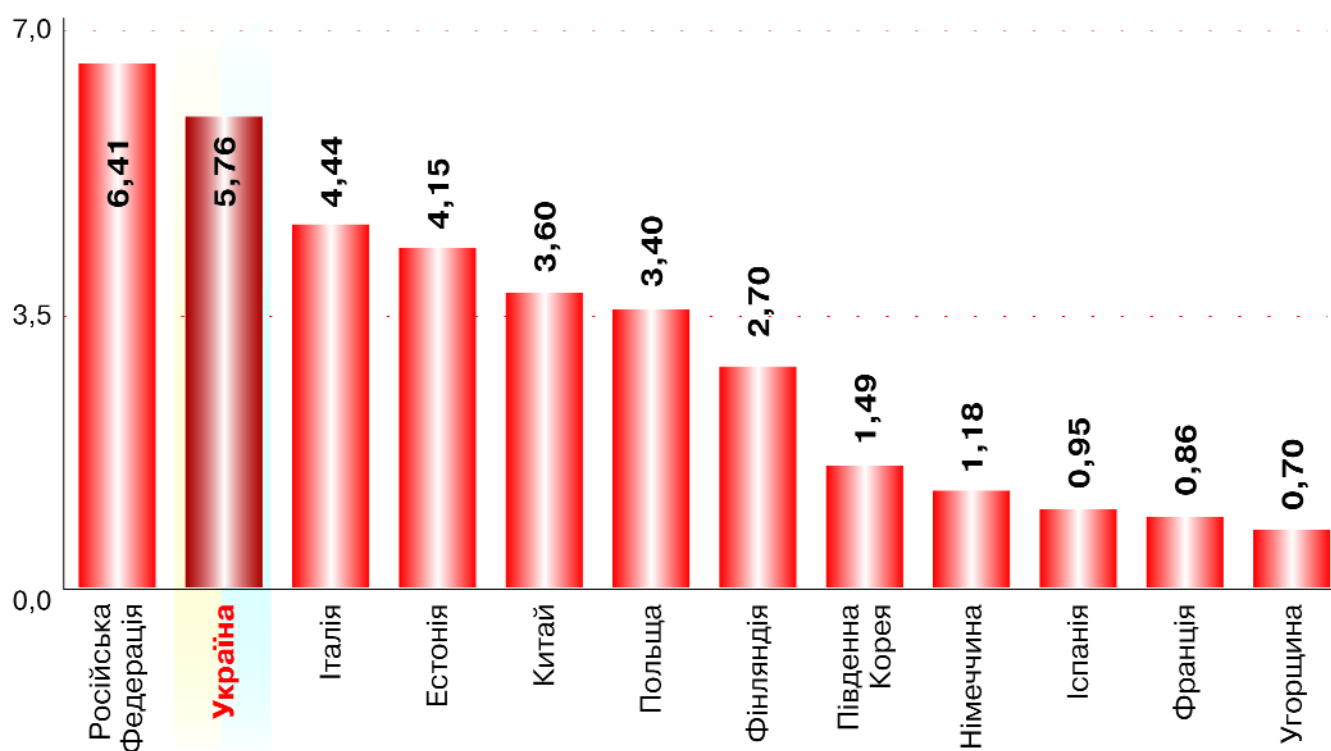
Зарубіжний досвід

Запровадження кредитних карток не в усіх західних країнах відбувалося однаково ефективно. Так, у Франції, Великобританії, Німеччині кредитні картки швидко «прижилися», а у США й по сьогодні населення надає перевагу розрахункам за допомогою чеків.

Український ринок пластикових карток характеризується динамічним зростанням. На 1.09.2006 р. в обігу перебувало 32,2 млн карток. Сегмент платіжних карток розвинувся із зарплатних програм, які банки надавали великим клієнтам, аби знизити потребу у виплаті зарплати готівкою. Розширення мережі банкоматів та POS-терміналів сприяло підвищенню попиту фізичних осіб на інші види карток (дебетні, кредитні), завдяки чому збільшилася кількість випущених карток і посилилася конкуренція між банками. За перше півріччя 2006 р. 96% операцій із пластиковими картками в Україні становили операції отримання готівки в банкоматах. Українські банки вже почали пропонувати кредитні картки (у класичному розумінні. – Ред.), але на сьогодні вони поки не є продуктом масового попиту.

Рівень спреду

Рівень спреду (середня ставка по кредитах – середня ставка по депозитах), 2006 р.*

* По Україні рівень спреду вказаний станом на 01.01.2007 р.

Чистий спред (ЧС), тобто різниця між середніми процентними ставками, отриманими і сплаченими банком, характеризує рівень узгодженості процентної політики банку із кредитними та депозитними операціями. За рівнем цього показника, як свідчить порівняльна таблиця, Україна поступається тільки Російській Федерації і суттєво випереджає інші країни-орієнтири, що вказує на значний потенціал для проникнення банківських послуг, зокрема у роздрібному сегменті, та досить високі витрати банків.

Показник спреду: зміст і вплив на економіку

Високий рівень спреду у банківській системі свідчить зокрема про:

- 1 Низьку насиченість ринку банківськими послугами та недостатній рівень конкуренції.
- 2 Високий рівень попиту на гроші на вторинному ринку (ринку кредитів).
- 3 Прибутковість сектору.

Низький показник спреду свідчить, крім іншого, про:

- 1 Високі транзакційні витрати у банківській системі.
- 2 Посилений контроль за інфляцією на рівні макроекономічної політики.
- 3 Стабільність економіки.
- 4 Зниження ризиків кредитування

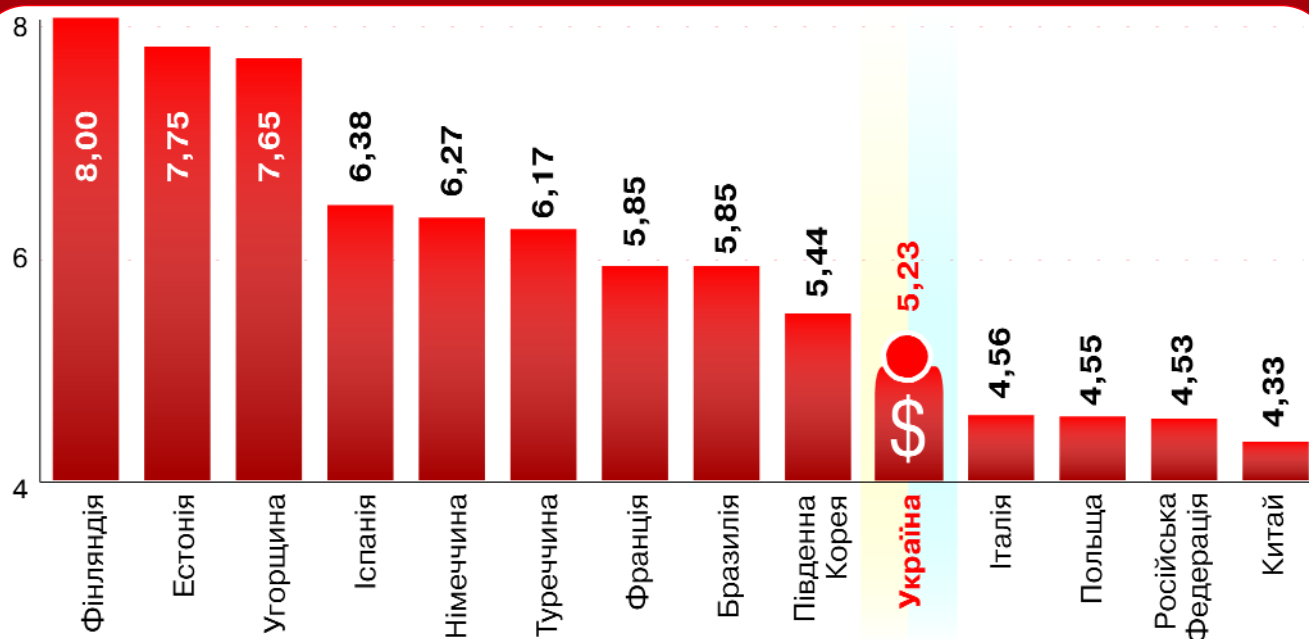
Динаміка показника

Дані НБУ щодо динаміки чистого спреду свідчать про його помітне «звуження» – з 7,10% у 2001 р. до 5,18% станом на 01.05.2007 р. Цьому посприяло значне зниження вартості залучених ресурсів у банківській системі: великий приплив депозитів дав змогу провідним учасникам ринку знизити відсоткові ставки по вкладах.

Прихід великих іноземних банків, здешевлення ресурсів, зниження темпів інфляції, економія масштабу та посилення конкуренції у цьому секторі зумовляють подальше зниження відсоткових ставок та звуження показника спреду. За оцінками експертів, найближчими роками відбудеться відхід банків від фокусування на вартості послуг та переорієнтація банківського сектору на підвищення якості послуг.

Вплив банківської діяльності на ведення бізнесу

Вплив регулювання банківської діяльності на розвиток бізнесу*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим менш ефективним є вплив регулювання банківської діяльності на розвиток бізнесу. Максимальний бал – 10.

Причини відставання України за цим показником

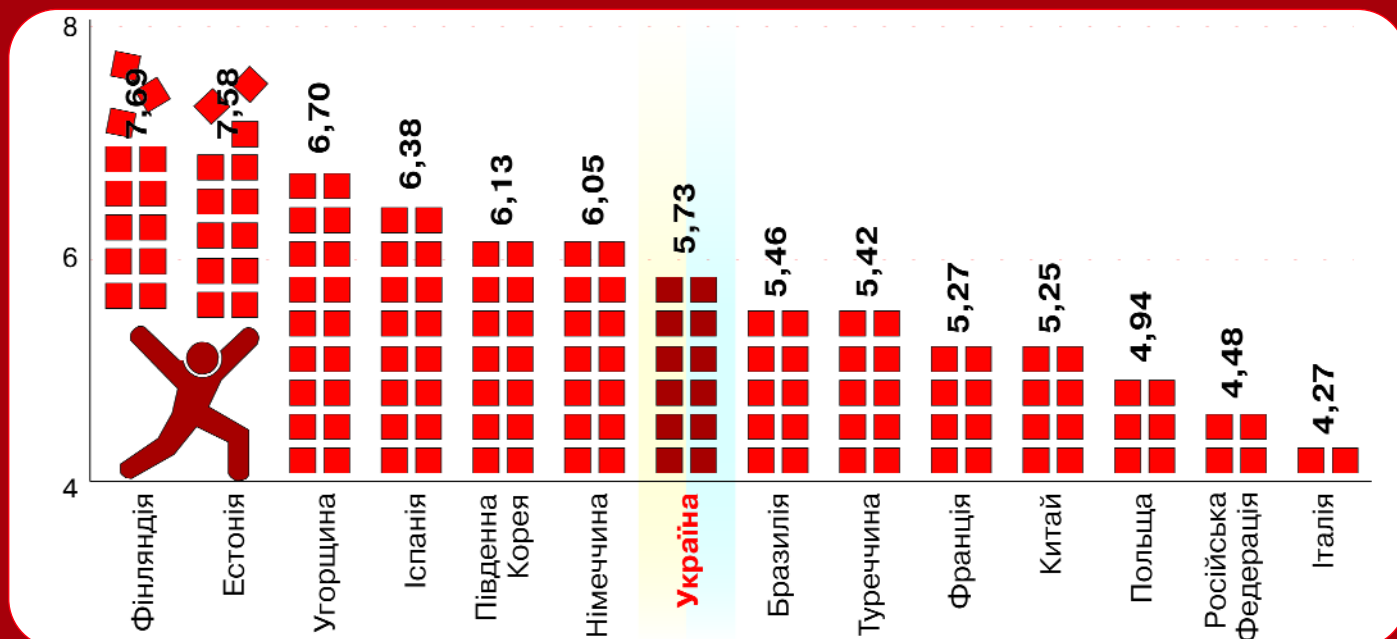
Аналіз оцінки підприємцями впливу системи регулювання банківської діяльності на розвиток бізнесу дає досить негативний результат. Україна тут випередила такі країни ЄС, як Італія та Польща, і обіграла Росію та Китай. Однак у реальному секторі та роздрібного клієнта є претензії до українського регулятора, які стосуються:

1. Ступеня прозорості банківської системи.
2. Рівня корпоративного управління.
3. Вартості кредитних ресурсів.
4. Рівня капіталізації банківської системи.

Вплив показника на конкурентоспроможність

Недосконалість правового поля України, низька ефективність системи контролю і забезпечення законодавства як впливають на якість системи банківського регулювання, так і в цілому стримують розвиток бізнесу в країні. Часто вимоги нормативних документів призводять до зайвих банківських витрат, невиправданого збільшення кількості персоналу, виконання невластивих банківському менеджменту функцій.

Підтримка ефективної підприємницької діяльності банківськими та фінансовими послугами*, 2007 р.

* Чим нижчий бал, тим більше перешкод у веденні бізнесу створюється у секторі фінансових та банківських послуг. Максимальний бал – 10.

Аналіз показника дає змогу побачити, як бізнес оцінює якість, доступність і простоту отримання банківсько-фінансових послуг у країні. Тут ситуація дещо краща. Україна серед «середняків». **Це пояснюється кількома причинами:**

1. Банки стають **ВСЕ БІЛЬШ ЕФЕКТИВНИМИ** установами, що конкурують за будь-якого клієнта.

2. Банки постійно **РОЗРОБЛЯЮТЬ НОВІ ПРОДУКТИ**, аби задовольнити запити клієнтів.

3. В Україні створена й працює одна з найшвидших у світі **СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ** (платежі здійснюються протягом години, тоді як у США чи Росії такі розрахунки можуть займати 2-3 дні).

4. Активно розвивається **СИСТЕМА КЛІЄНТ-БАНК**, що значно полегшує роботу з корпоративними клієнтами.

5. Досить **ЗРУЧНОЮ Є СИСТЕМА КРЕДИТНОГО АНАЛІЗУ**.

Зарубіжний досвід

У Кореї відсутні механізми кредитного аналізу, там кредити видаються на основі довіри до клієнта.

Тенденція

В міру того, як посилюватиметься конкуренція у банківському секторі, показники задоволення клієнтів роботою банківського сектору зростатимуть.

Особлива думка

Олександр Сугоняко, президент Асоціації українських банків:

«Низький рівень впливу банківської діяльності на розвиток бізнесу обумовлюється наявністю в Україні галузей, які недостатньо прозорі і тому ризикові для надання кредитів (сільське господарство, ЖКГ, будіндустрія тощо)».

Висновки РКУ

З огляду на сучасні тенденції функціонування банківського сектору першочерговими для його розвитку є такі глобальні завдання:

1. Посилення прозорості конкуренції та прозорості банківської системи в цілому, покращення корпоративної культури та управління.
2. Удосконалення в цьому контексті правового та регулятивного поля, системи банківського нагляду.
3. Забезпечення здатності банківської системи протистояти можливим системним ризикам, зокрема концентрації кредитних та депозитних портфелів, недосконалості систем оцінювання ризиків та управління ними, зниженню загального рівня капіталізації, вразливості системи до коливань на ринку нерухомості.
4. Ширше запровадження сучасних банківських продуктів і технологій – карток, систем «e-banking» та «m-banking».
5. Зниження вартості кредитних ресурсів для реального сектору шляхом оптимізації собівартості банківських затрат.

Засновники РКУ

Полунєєв Юрій Володимирович, голова Ради конкурентоспроможності України, президент Міжнародного інституту менеджменту (MIM-Київ)

Мостовий Володимир Павлович, головний редактор міжнародного суспільно-політичного тижневика «Дзеркало тижня»

Дзюба Іван Михайлович, академік НАН України, экс-міністр культури України

Брюховецький В'ячеслав Степанович, президент Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Члени РКУ

Аслунд Андерс, провідний дослідник Інституту міжнародної економіки, США

Боярин Олег Петрович, голова спостережної ради ЗАТ «Єврокар», голова правління «Атолл Холдинг»

Василик Мирон, старший віце-президент The PBN Company (США)

Гаврилишин Богдан, голова наглядової ради Міжнародного інституту менеджменту (MIM-Київ), член Римського клубу, іноземний член НАН України

Гайдук Віталій Анатолійович, президент консорціуму «Індустріальна група», екссекретар Ради національної безпеки та оборони України

Гесць Валерій Михайлович, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України, академік НАН України

Глеба Юрій Юрійович, головний виконавчий директор і співзасновник Icon Genetics AG, академік НАН України

Данилишин Богдан Михайлович, голова Ради по вивченню продуктивних сил НАН України

Згуровський Михайло Захарович, ректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», академік АПН України

Капустін Віктор Володимирович, голова правління БАТ «Укресімбанк»

Колодюк Андрій Вікторович, президент Всеукраїнського фонду «Інформаційне суспільство України»

Лібанова Елла Марленівна, директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, член-кореспондент НАН України

Лобойко Сергій Васильович, засновник, керуючий директор венчурної компанії «ТЕХІНВЕСТ»

Микитин Ярослав Іванович, голова правління БАТ «Каховський завод електрозварювального устаткування»

Мірошников Юрій Володимирович, президент авіакомпанії «Міжнародні авіалінії України»

Міщенко Сергій Олександрович, голова ТОВ «Ілта», голова спостережної Ради ЗАО «ІТТ-Інвест»

Оксаніч Сергій Михайлович, президент БАТ «KINTO»

Панков Віктор Андрійович, голова наглядової ради ЗАТ «Новокраматорський машинобудівний завод» (НКМЗ)

Тодійчук Олександр Сергійович, координатор з питань реалізації Меморандуму Україна-ЄС у сфері енергетики в рамках програми INOGATE, «Лундін»-професор Міжнародного інституту менеджменту (MIM-Київ)

Уткін Євген Володимирович, генеральний директор «Концерну Sitronics»

Фрімен Рональд, колишній співголова правління «Сіті груп Європа» (Великобританія)

Хьюз Кент, директор програми STAGE (наука, технології, Америка та глобальна економіка) у Міжнародному центрі для вчених ім. Вудро Вільсона, колишній голова Ради конкурентоспроможності США

Якубовський Валерій Володимирович, керуючий Чорноморським регіоном Міжнародного технічного товариства БЮРО ВЕРІТАС по Україні, Білорусі, Молдові, Грузії, Вірменії, президент та співзасновник Українського товариства якості

Яресько Наталія, президент та головний виконавчий директор WNISEF, управляючий партнер Horizon Capital

Яцків Ярослав Степанович, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України, академік НАН України

Свідоцтво про державну реєстрацію №11636-507Р від 10.08.2006 р.

ЗАСНОВНИК
Громадська організація
«Рада конкурентоспроможності України»

СКЛАД РЕДАКЦІЇ

Шеф-редактор
ЮРІЙ ПОЛУНЄЄВ

Головний редактор –
науковий керівник
ІРИНА КРЮЧКОВА

Координатор проекту
НАТАЛІЯ ПАЛІЙ

Дизайн та верстка
ЮЛІЯ МАДІНОВА

Зв'язки із громадськістю
ЗІНАІДА ЛЕЩЕНКО

Виконавчий директор РКУ
ОЛЕНА ТКАЧ

Всі права застережено. Назва, логотип, концепція та дизайн журналу «Монітор конкурентоспроможності» є власністю Ради конкурентоспроможності України й охороняються Законом України «Про авторське право і суміжні права». У разі використання матеріалів «Монітору конкурентоспроможності» посилання на нього є обов'язковим. Передрук та будь-яке інше відтворення цілих матеріалів – тільки з письмового дозволу редакції. Матеріали не рецензуються і не повертаються. Думки авторів публікацій можуть не збігатися із позицією редакції. Відповідальність за зміст і достовірність реклами несе рекламодавець.

Наклад без оголошення.

Ціна договірна.

Підписано до друку 23 липня 2007 р.

Друк:
ТОВ «Інвтаінтекс»
вул. Боженка, 86 б, м. Київ

Замовлення №2407 від 23.07.07

З питань придбання «Монітор конкурентоспроможності» звертатися до Ради конкурентоспроможності України.

Адреса Ради конкурентоспроможності України:

03055 м. Київ
МІМ-Київ
вул. Шулявська, 10/12 В
Тел.: (8-044) 585-02-63 /65/
Email: info@compete.org.ua
www.compete.org.ua